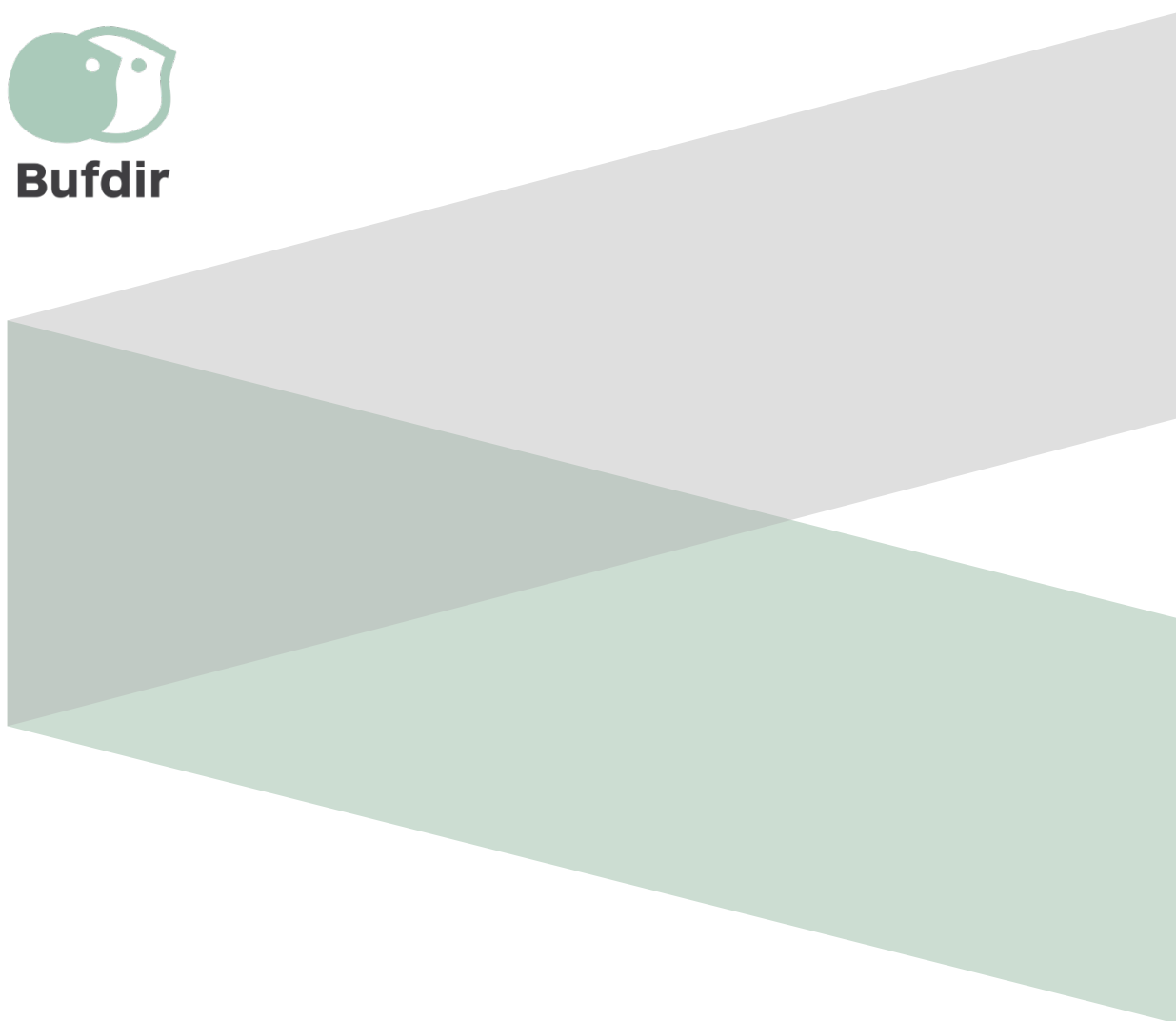

Universell utforming

Tilstandsanalyse og kunnskapsstatus

Bufdir

Innhold

Sammendrag	6
1. Innledning	7
1.1 Tilnærming	8
1.2 Definisjoner og lovverk	8
1.2.1 Universell utforming og tilgjengelighet	8
1.2.2 Personer med funksjonsnedsettelse eller funksjonshemmet	10
1.2.3 Lovverket	10
1.3 Kildegrunnlag og kartleggingsverktøy	11
2. IKT og velferdsteknologi	11
2.1 Innledning	11
2.1.1 Nasjonale IKT-tiltak	12
2.2 IKT - generell kunnskap om tilstanden	13
2.2.1 Tilgang og bruk	13
2.2.2 Tilgjengelighet på internett og i apper	14
2.2.3 Tilgjengelighet til selvbetjeningsautomater	15
2.2.4 Synstolking og taleteknologi	16
2.2.5 Utdanning og arbeidsliv	18
2.2.5.1 Utdanning	18
2.2.5.1.1 Universell utforming i fag og fagplaner for IKT-fag	20
2.2.5.2 Arbeidsliv	21
2.2.6 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering	22
2.2.7 Kunnskapsmangler	23
2.2.8 Oppsummering og vurdering	24
2.3 Velferdsteknologi	25
2.3.1 Nasjonale tiltak	25
2.3.1.1 Norsk oversettelse av GARI	26
2.3.1.2 Nasjonalt velferdsteknologiprogram	26
2.3.2 Teknologiske løsninger	26
2.3.3 Tingenes internett og hverdagsteknologi	27
2.3.4 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering	28
2.3.5 Kunnskapsmangler	29
2.3.6 Oppsummering og vurdering	29
3. Bygg og anlegg	30
3.1 Innledning	30
3.2 Generell kunnskap om tilstanden	31

3.3 Bygg knyttet til barn og unges oppvekst	32
3.3.1 Barnehage	32
3.3.2 Grunnskolen	33
3.3.3 Videregående skole.....	34
3.3.4 Universitet og høyskole.....	35
3.4 Valglokaler	36
3.5 Arbeidsbygg	39
3.5.1 Kartverkets måling av inngangspartier	39
3.5.1.1 Krav til inngangsbredde og rampebredde for manuell og elektrisk rullestol.....	40
3.6 Helse og omsorg.....	41
3.7 Kultur og fritid.....	42
3.7.1 Kirkebygg.....	42
3.7.2 Kulturbygg	43
3.7.3 Konsertscener	43
3.8 Bolig.....	43
3.8.1 Tilgjengelighet og tilrettelegging	45
3.9 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering.....	45
3.10 Kunnskapsmangler	47
3.11 Oppsummering og vurdering.....	47
4. Planlegging og uteområder	48
4.1 Innledning.....	48
4.1.1 Planlegging	48
4.1.2 Uteområder	49
4.2 Generell kunnskap om tilstanden	50
4.2.1 Planlegging	50
4.2.2 KOSTRA – Kommune-Stat-Rapportering	50
4.2.3 Uteområder	51
4.3 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering.....	54
4.4 Kunnskapsmangler	54
4.5 Oppsummering og vurdering.....	54
5. Transport.....	55
5.1 Innledning.....	55
5.2 Generell kunnskap om tilstanden	56
5.2.1 Tilgjengelig samferdsel.....	56
5.2.1.1 Veier, holdeplasser og ferjesamband	56
5.2.1.2 Stasjoner på jernbanenettet	56
5.2.1.3 Lufthavner	56
5.2.1.4 Skip/ferjer	57
5.2.1.5 Oppsummering:.....	58
5.2.1.5.1 Innganger til stasjonsbygg, flyplasser og ferjeterminaler i tettsteder.....	59
5.2.1.5.2 Tilgjengelighet til parkeringsplasser og parkeringsområder	59

5.2.1.5.3 Kostnader ved universell utforming.....	60
5.2.2 Barrierer	60
5.2.3 Bruk av kollektivtransport.....	61
5.2.4 Reisevaner	63
5.2.5 Transport - opplæring.....	64
5.2.6 Informasjonsbehov	64
5.2.7 Bruk av beacon-teknologi.....	64
5.2.8 Tilrettelegging for gående.....	65
5.2.9 Samarbeid/koordinering.....	66
5.3 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering.....	67
5.4 Kunnskapsmangler	67
5.5 Oppsummering og vurdering.....	68
5.5.1 Tilgjengelig samferdsel.....	68
5.5.2 Barrierer og bruk av kollektivtransport.....	68
5.5.3 Samarbeid og koordinering.....	69
6. Sektorovergrepene temaer	69
6.1 Smarte byer	69
6.2 Standardisering.....	70
7. Avslutning	71
Referanseliste	72
8. Funksjonshemmedes organisasjoners samlede vurdering.....	81

Sammendrag

Formålet med denne rapporten er å presentere tilstanden for universell utforming i Norge. Å gi en fullstendig oversikt over graden av universell utforming i Norge er vanskelig. Det skyldes både at det i begrenset grad er gjort systematiske målinger av tilgjengelighet og universell utforming, men også at fagfeltet universell utforming er svært bredt og omfatter en rekke fagområder som IKT, transport, planlegging, bygg, anlegg, uteområder, produkter og tjenester.

Det er likevel gjort fremskritt i kunnskapstilfanget i senere år, og selv om vi ikke vet alt, vet vi mye. Både evalueringen og eksisterende kartlegginger viser at det går fremover på enkelte områder når det gjelder graden av tilgjengelighet og universell utforming i Norge, men at det fortsatt er utfordringer og mangler. Ikke minst ser vi at det fortsatt er kompetansebehov om ulike virkemidler for å oppnå universell utforming på ulike forvaltningsnivåer.

Tilstandsanalysen viser at det på flere samfunnsområder, for eksempel innen eksisterende bygg og transport, gjenstår mye arbeid for å lykkes med universell utforming. Når det gjelder bygg vil nye forskriftskrav i hovedsak gjelde nybygg. Offentlige byggherrer har et særskilt ansvar, og vi ser blant annet at bygningsmassen som Statsbygg har ansvar for i økende grad har blitt universelt utformet. Det går også fremover innenfor IKT og i deler av transportsektoren.

Rapporten bygger i stor grad på aktiviteter og tiltak iverksatt som følge av de tre handlingsplanene for universell utforming i perioden 2005 til 2019. Gjennomgangen avdekker samtidig områder som i liten eller ingen grad er kartlagt eller undersøkt. Manglende systematisk måling av utvikling av universell utforming er ett av de viktigste funnene i rapporten.

Bedre og flere registreringer er viktig for å få mer innsikt i – og kunne gjøre vurderinger av - hvor langt vi har kommet i å gjøre samfunnet universelt utformet på ulike områder. Det kan også gjøre det enklere å fastsette konkrete mål på ulike områder, og hvordan prioriteringer kan foretas.

Vi har funnet enkelte kilder som tar for seg de samfunnsøkonomiske nytteeffektene/kostnadene av å gjøre samfunnet mer universelt utformet, men også her ser vi et behov for flere utredninger og undersøkelser. I tillegg til kartlegginger som viser utvikling over tid, har vi også identifisert områder og problemstillinger hvor det er behov for mer forskning, eksempelvis mer data fra spørreundersøkelser, og mer forskning om virkninger av universell utforming.

Under følger en kort oppsummering av tilstandsanalysen:

- ✓ Det er i liten grad gjennomført systematiske målinger av universell utforming innen **bygg og anlegg**. Det foreligger kartlegginger av tilgjengelighet og universell utforming, men tallene spriker, avhengig av hvilke indikatorer som er lagt til grunn for målingen, hvordan måling er gjort og ulik bakgrunn og kompetanse om universell utforming hos de som kartlegger.
- ✓ Det er en stor utfordring at ikke alle **eksisterende «publikumsbygg»** er universelt utformet, som eksempel på områder som bør prioriteres fremover, f. eks. innen skolesektoren.
- ✓ Vi vurderer at forskningen på universell utforming, både på **IKT-feltet og velferdsteknologi**, er noe mangelfull. Også her er det behov for kartlegginger og forskning som systematisk undersøker

graden av universell utforming på begge områdene. Ved å gjenta slike undersøkelser med jevne mellomrom kan vi følge utviklingen over tid, og få mer innsikt i hvordan IKT-løsninger fremmer økt deltakelse i samfunnet.

- ✓ Det er mange gode initiativ i universitets- og høyskolesektoren, men det er fortsatt stort behov for målrettet **kunnskap og kompetanseutvikling ved utdanningsinstitusjonene**. Det er viktig at flere IKT-utdanninger tar opp tematikken som omhandler universell utforming, og at dette integreres i flere fagprogrammer mer inngående.
- ✓ Det er stor variasjon i kommunenes kompetanse om universell utforming og ivaretagelse av dette i **planleggingen av byer og tettsteder**. Bufdirs vurdering er at det er et kompetansebehov blant kommunene om hvordan de kan ivareta universell utforming på en god måte i sin planlegging.
- ✓ Gjennomførte kartlegginger av **uteområder** viser at det fortsatt er mye som gjenstår med hensyn til universell utforming og tilgjengelighet.
- ✓ Det er vanskelig å gi en samlet nasjonal oversikt over status for universell utforming av uteområder. Kommuner bruker ulike registreringsverktøy og systemer i kartleggingen av uteområder. Det er derfor utfordrende å sammenligne status på tvers av kommuner.
- ✓ Tall fra Kartverket indikerer en økt interesse lokalt for å kartlegge status for tilgjengelighet i kommunene. Flere kommuner jobber målrettet med å øke graden av universell utforming i uteområder og det er flere initiativ for å tilrettelegge slik at man får universelt utformede turveier og friluftsområder.
- ✓ Et velfungerende samarbeid mellom forvaltningsnivåer/etater/transportaktører er grunnleggende for å skape en **universell utformet reisekjede**. Et spørsmål er om vi mangler virkemidler eller kunnskap om virkemidler for å oppnå samarbeid på tvers av etater/aktører i transportsektoren. Det er behov for at det foretas systematiske og ensartede registreringer med jevne mellomrom for å kartlegge grad av tilgjengelighet/universell utforming for infrastrukturen innen kollektivtransporten.
- ✓ Foreliggende tall indikerer at det synes å være langt igjen til **kollektivtransporttilbudet** er universelt utformet. Personer med funksjonsnedsettelse opplever i langt større grad enn befolkningen uten funksjonsnedsettelse barrierer ved bruk av kollektivtransport.

1. Innledning

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har utarbeidet en gjennomgang av status for universell utforming i Norge. Formålet er å beskrive status for universell utforming i Norge, samt å danne grunnlag for politikk- og tiltaksutvikling på feltet.

FNs bærekraftsmål er et viktig bakteppe for arbeidet med tilgjengelighet og universell utforming. Sentrale verdier i disse målene handler om inkludering og muligheter for deltakelse for alle, og at både transport, bosetting og andre systemer skal være tilgjengelige. FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse er også et sentralt dokument når det gjelder tilgjengelighet og universell utforming.

Rapporten går gjennom kunnskapsstatus for universell utforming og tilgjengelighet innen ulike områder. Kapittel 2 setter søkelys på universell utforming av IKT og velferdsteknologi, kapittel 3 ser på status innen bygg og anlegg, planlegging og uteområder gjennomgås i kapittel 4, og transport i kapittel 5. Etter en

gjennomgang av kunnskap om tilstanden på de ulike områdene, følger innspill fra funksjonshemmedes organisasjoner om hvordan de vurderer status for universell utforming. Deretter peker vi på områder hvor det er behov for mer kunnskap.

1.1 Tilnærming

Bufdir har en koordinerende og sektorovergripende rolle innen universell utforming og på funksjonshemmetfeltet. Det har derfor vært viktig å forankre analysen hos de som har sektoransvaret for universell utforming samt viktige aktører som funksjonshemmedes organisasjoner. For å sikre kvalitet, involvering og at viktige kunnskapskilder ikke er utelatt, har Bufdir hatt dialog med og samarbeidet med viktige aktører på de ulike sektorområdene. Vi har hatt samtaler med og fått leveranser fra Statens Kartverk, Statsbygg, og Kirkebygg.

Temaet har også blitt presentert og drøftet i *byggfaglig nettverk* hvor det har vært deltakelse fra Husbanken, Statsbygg, Forsvarsbygg og Direktoratet for byggkvalitet (DIBK). I tillegg har Bufdir deltatt på workshop arrangert av DIBK med temaet «tilgjengelighet i boligmassen». Her ble temaet diskutert med de ulike deltakerne som var Statistisk sentralbyrå (SSB), Sintef, Boligmappa, Husbanken, NAV hjelpemiddelsentral, OsloMet, Norske arkitekters landsforbund (NAL), Prognosesenteret og Norsk takst. Det har også vært avholdt et møte med konsulentselskapet Universell Utforming AS.

Statens vegvesen, Jernbanedirektoratet, Avinor og Sjøfartsdirektoratet har bidratt med informasjon om status for universell utforming for veier (drift), holdeplasser, riksveiferjesamband, stasjoner, lufthavner og ferjer/passasjerskip. Tilstandsanalysen har også vært tema på samling i Nettverk for universell utforming i regional og lokal kollektivtransport, møte i toggruppa under Jernbanedirektoratet og i workshop på samling i UnIKT – forum for universell IKT.

I tråd med CRPDs føringer om medvirkning og brukerkunnskap, har funksjonshemmedes organisasjoner blitt invitert til å gi skriftlige innspill om hvordan de vurderer status for universell utforming. Organisasjonene leverte samlede innspill høsten 2019 og i januar 2020. Deler av dette er inkludert som egne avsnitt i rapporten. Til slutt i rapporten ligger også en samlet vurdering fra organisasjonene.

Der det finnes tall vil analysen ha en kvantitativ tilnærming. På områder hvor det er lite statistikk, men kvalitative analyser om status, benyttes dette.

1.2 Definisjoner og lovverk

1.2.1 Universell utforming og tilgjengelighet

Universell utforming er et strategisk virkemiddel for utvikling av et mer inkluderende samfunn, for å oppnå sosial bærekraft og alles demokratiske rett til å delta i samfunnet. Omgivelsene kan stille store krav til mobilitet, oppfatning, orienteringsevne, syn, hørsel, leseferdigheter og kompetanse på ulike områder. Derfor må vi komme frem til løsninger og utforminger i samfunnet som alle kan bruke. Målet med universell utforming er å oppnå tilgjengelighet som ivaretar mennesker som likeverdige. I tillegg er

universell utforming et viktig virkemiddel for å oppnå likestilling, det vil si at alle mennesker skal ha like muligheter.

Universell utforming gir en klar føring om likestilling – hovedløsningen skal kunne brukes av alle, og i så stor grad som mulig. Det finnes en rekke definisjoner på universell utforming. Kjernen i begrepet er at objekter (gjenstander og fysiske omgivelser), eller tjenester, skal utformes og planlegges på måter som ivaretar mulig bruk og god tilgjengelighet for hele befolkningen uavhengig av den enkeltes funksjonsevne. Med slik planlegging og utforming kan flere delta aktivt og likestilt i samfunnet.

Ved å følge universell utforming som strategi for planlegging og utforming av samfunnet, vil behovet for tilgjengelighetstiltak bli redusert. Universell utforming står for en inkluderende planlegging som legger mangfoldet i befolkningen til grunn.

Begrepene universell utforming og tilgjengelighet blir begge brukt for å beskrive løsninger slik at mennesker med funksjonsnedsettelse får lik tilgang og mulighet til å delta i samfunnet. I Norge var det tidligere vanligst å bruke begrepet tilgjengelighet, mens begrepet universell utforming i de senere årene er blitt mer brukt. Det er uklarhet i begrepene. Tilgjengelige løsninger innebærer en særløsning for personer med funksjonsnedsettelse. En universell utformet løsning vil, sammenliknet med en tilgjengelig løsning, være en løsning som kan brukes av alle.

[FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse](#) definerer universell utforming slik:

"Med universell utforming menes: utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming. Universell utforming skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med funksjonsnedsettelse når det er behov for det".¹

[Likestillings- og diskrimineringsloven](#) definerer universell utforming slik i paragraf 17:

"Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse."

I plan- og bygningsloven § 1-1 fremgår det at prinsippet om universell utformet skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Byggteknisk forskrift (TEK 17) er hjemlet i plan- og bygningsloven og inneholder tekniske krav til byggverk, herunder det minimum av egenskaper et byggverk må ha for å kunne oppføres lovlig i Norge. Det finnes nærmere regler for universell utforming av byggverk i forskriften.

¹ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013

1.2.2 Personer med funksjonsnedsettelse eller funksjonshemmet

Personer med funksjonsnedsettelse er et samlebegrep som blir anvendt om ulike personer med forskjellige funksjonsnedsettelser. Funksjonsnedsettelse innebærer tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner.² Dersom innfallsvinkelen er barrierer og diskriminering, kan det imidlertid være riktig å bruke termen "funksjonshemmet": Man kan for eksempel være funksjonshemmet i møte med arbeidslivet.³

I FN-konvensjonen om rettigheter til personer med funksjonsnedsettelse (CRPD) heter det at funksjonshemming er et begrep som er under utvikling og som er et resultat av mennesker med funksjonsnedsettelse og holdningsbestemte barrierer i omgivelsene som hindrer dem i å delta fullt ut og på en effektiv måte i samfunnet, på lik linje med andre.⁴

1.2.3 Lovverket

Det er totalt 12 lover og over 70 forskrifter på flere sektorer som omhandler universell utforming. De viktigste lovene som omhandler universell utforming er listet nedenfor.

[Lov om likestilling og forbud mot diskriminering \(likestillings- og diskrimineringsloven\)](#)

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person. Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. [.....]Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes. (§1)

[Forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske \(IKT\)- løsninger](#) stiller krav til nettløsninger og automater.

[Lov om planlegging og byggesaksbehandling \(plan- og bygningsloven\)](#) Loven setter krav til medvirkning, kontroll og tilsyn. Prinsippet om universell utforming er nedfelt i lovens formålsparagraf (§1-1)

Loven utdypes i forskrift om tekniske krav til byggverk (byggeteknisk forskrift) (TEK 17)

Tilgjengelighet og universell utforming er tatt inn i flere kapitler, for eksempel når det gjelder uteareal, atkomst, inngangsparti, planløsning og bygningsdeler i byggverk.

[Lov om offentlige anskaffelser \(anskaffelsesloven\)](#) Loven sier at oppdragsgiveren skal stille krav til universell utforming i offentlige kontrakter i samsvar med regler som fastsettes i forskrift. (§6)

Dette gjelder alt fra bestilling av kontorstoler til inngåelse av hotellavtaler. Bestillere og leverandører må

² Bufdirs nettsider.

³ Ibid.

⁴ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013

sette seg inn i hvordan det kan stilles krav om universell utforming i anskaffelser av varer og tjenester i de enkelte tilfeller.

1.3 Kildegrunnlag og kartleggingsverktøy

Ulike kartleggingsverktøy og metoder gjør det vanskelig å vise eksakte funn. Særlig gjelder dette for måling innen samme sektor, som bygg, når ulike verktøy varierer i hvordan og hva som måles. Det er likevel dette vi har hatt som tolkningsgrunnlag for å kunne si noe om status på universell utforming. Vi har i hovedsak brukt kilder hvor verktøyene *Bygg for alle*, *IK-bygg* og tilgjengelighetskartleggingen fra *Kartverket* er benyttet.

Bygg for alle er et digitalt register utviklet av Statsbygg. Bygg for alle er både et verktøy for å registrere en bygnings tilgjengelighet, men også en åpen nettside hvor brukere kan gå inn å se et byggs tilgjengelighet på forhånd, før de besøker det. Registreringen ligger på et detaljert nivå, og er en måte å få oversikt over kostnad og tiltak som må til for å gjøre bygget fullt tilgjengelig.

IK-bygg er et internkontrollsystem utviklet for kommunene, som har som formål å synliggjøre bygningers tilstand, blant annet på skaderisiko og universell utforming, som et beslutningsgrunnlag for å kunne gjøre vedtak på vedlikehold og oppgradering. IK-Bygg består av en sjekklister som registrerer avvik fra teknisk forskrift (TEK 17), og besvares ved hjelp av trafikklys (rødt gult grønt). TEK 17 er en minstestandard, og enkelte forhold ved universell utforming fanges ikke opp av forskriften.

Kartverket registrerer universell utforming for personer med nedsatt bevegelse og syn i byer, tettsteder og friluftsområder. Registreringen foregår via en applikasjon (APP) som er knyttet opp til kartverkets innebygde informasjon. Informasjonen er nyttig for arealplanlegging, vedlikehold og for brukere i kommunen. Målingen er utendørs, men inngangspartier frem til bygninger registreres også.

2. IKT og velferdsteknologi

2.1 Innledning

IKT og velferdsteknologi er prioriterte områder i Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019 (2020). Regjeringen viser til at de gjennom en målrettet IKT-politikk ønsker å legge grunnlaget for en brukerrettet, effektiv og omstillingsdyktig forvaltning, samt økt verdiskaping og deltakelse for alle. Universell utforming anses som en helt sentral del av disse prioriteringene. Dette er avspeilet gjennom 18 tiltak i handlingsplanen, 14 på IKT og 4 på velferdsteknologi.

I 2014 trådte Norges IKT-forskrift i kraft. Forskriften gir retningslinjer for hvordan private og offentlige nettsider, apper og automater skal utformes for å oppfylle lovkravet om universell utforming. Direktorat for forvaltning og IKT (Difi) er tilsynsmyndighet for forskriften, og i 2018 lanserte de en ny rapport som beskriver Difis metode for å undersøke om nettsider er universelt utformet.

Digitaliseringsstrategien «Én digital offentlig sektor» 2019-2025 trekker fram at «... offentlig sektor skal legge til rette for likeverdig deltagelse i samfunnet for alle innbyggere, uavhengig av funksjonsevne eller livssituasjon. En viktig suksessfaktor for dette er at tjenester som tilbys er universelt utformet ...». De trekker også fram klart og godt språk mellom det offentlige og brukerne.⁵

Det meste av produktutviklingen for IKT og velferdsteknologi skjer internasjonalt, og utviklerne følger internasjonale standarder og lovverk.⁶ Digitale læringsplattformer, samhandlingsverktøy, nettbrett og smarttelefoner har gjennom de siste årene fått mer søkelys på universell utforming, og dette nyter også norske forbrukere godt av.

Norge ratifiserte FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse (CRPD) i 2013, og det er deres definisjon av universell utforming vi bruker i dag. Artikkel 9 og 21 i CRPD er særlig relevante for IKT-området.⁷ Norge var i høring i CRPD-komiteen våren 2019, og har i etterkant mottatt flere anbefalinger fra komiteen, også innen IKT-området, blant annet at det forskriftene om universell utforming av IKT bør revideres.⁸ Kulturdepartementet skriver på regjeringen.no at de vil bruke anbefalingene som «... et sentralt grunnlag i arbeidet med handlingsplanen som følger opp "Et samfunn for alle" - regjeringens strategi for likestilling av mennesker med funksjonsnedsettelse ...»⁹

The Global Initiative for Inclusive ICTs (G3ict) rangerer land som har ratifisert CRPD gjennom å spore fremgangen med å implementere digital tilgjengelighet. Norge har en [DARE Index](#) score (Digital Accessibility Rights Evaluation Index) på 63/100, og var i 2015 rangert som nummer 16 globalt. Sammenlignbart scorer Sverige 55/100, og har en global rangering på 32, mens Danmark oppnår henholdsvis 45/100 og 45.¹⁰

2.1.1 Nasjonale IKT-tiltak

Det er i alt 14 IKT-tiltak i Regjeringens handlingsplan for universell utforming, og de fleste av disse er gjennomført per dags dato. To forskrifter er oppdatert i handlingsplanperioden:

- Ny forskrift om tilskudd til audiovisuelle produksjoner stiller nå krav til synstolking og teksting av filmer som får støtte av Norsk filminstitutt
- IKT-forskriftens virkeområde har blitt utvidet til å gjelde digitale læremidler i skolen (IKT 1)
 - o EUs webdirektiv ble sendt på høring i 2019, og er forventet å tre i kraft fra sommeren 2020.

⁵ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019a

⁶ Som feks W3Cs WCAG, EUs webdirektiv og USAs «Americans with Disabilities Act» (ADA) og «Section 508 of the Rehabilitation Act».

⁷ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013

⁸ <https://www.regjeringen.no/contentassets/26633b70910a44049dc065af217cb201/crpd-2019-avsluttende-bemerkninger-til-norges-forste-rapport-nor-09092019-finale.pdf>

⁹ Kulturdepartementet, 2019

¹⁰ <https://g3ict.org/country-profile/norway>

IKT 3 - Program for økt digital deltakelse og kompetanse (Digidel) ble ferdigstilt i 2017. Digidel er videreført i en avtale mellom KS og KMD, som i fellesskap har forpliktet seg til å legge forholdene til rette slik at alle kommuner kan opprette et veiledningstilbud som kan bidra til å øke innbyggernes digitale deltakelse og kompetanse. Kompetanse Norge har overtatt ansvaret for opplæringsressursene fra Digidel programmet. Rambøll rapporterer at satsningen på digital kompetanse og deltakelse i kommuner og fylkeskommuner i hovedsak er rettet mot kompetanseutvikling hos ledere og ansatte, fremfor innbyggere, næringsliv og frivillig sektor.¹¹

IKT 8 – Det arrangeres årlig tre åpne møter i UnIKT forum. I 2017 og 2018 arrangerte Bufdir nordiske konferanser om henholdsvis hverdagsteknologi og smarte byer som del av nettverksarbeidet, da universell utforming har liten plass på konferanser som omhandler disse områdene. Konferansene og nettverksmøtene er knyttet opp til UnIKT tilskuddsordning gjennom tilskuddsprosjekter som presenteres og diskuteres i de forskjellige foraene. Det utdeles årlig ca. 5 millioner NOK i tilskudd til universell utforming av IKT-prosjekter i UnIKT.

IKT 12 - NRK er en offentlig finansiert kringkaster underlagt Kringkastingsloven, og har et særlig ansvar for å sikre at allmenkringkastingstilbudet er tilgjengelig for hele befolkningen. NRK rapporterer årlig på deres arbeid med universell utforming, og har ansatt en egen tilgjengelighetssjef som har ansvar for at personer med funksjonsnedsettelse får gode brukeropplevelser på alle NRKs plattformer. I 2015 opprettet de et brukerråd med representanter for funksjonshemmedes organisasjoner og Pensjonistforbundet, som gir innspill til hvordan NRK kan styrke tilgjengeligheten til innholdstilbudet på radio, tv og nett. I siste allmenkringkastingsrapport vurderer Medietilsynet at «... NRK i utformingen av sitt innholdstilbud i 2017 oppfyller kravet om at det skal tas hensyn til funksjonshemmede ...».¹²

IKT 10 – Prøveordning med ikke-verbal kommunikasjon med nødmeldingssentralene har opprettet Nød-SMS, en ny og trygg tjeneste som gir døve, hørselshemmete og talehemmete mulighet til å kontakte nødmeldesentralene direkte via SMS. Piloten skal evalueres før det tas en endelig beslutning for hvordan en slik tjeneste eventuelt skal innrettes i fremtiden.¹³

2.2 IKT - generell kunnskap om tilstanden

2.2.1 Tilgang og bruk

De fleste som bor i Norge har tilgang til PC uansett funksjonsevne, men tilgang til PC og internett synker med alderen. I befolkningen generelt er det 97 prosent som disponerer PC, mens det er 96 prosent blant personer med funksjonsnedsettelse. Mens 86 prosent i befolkningen bruker internett daglig, så er det tilsvarende tallet for personer med funksjonsnedsettelse 66 prosent.¹⁴

¹¹ Rambøll, 2018

¹² Medietilsynet, 2018

¹³ <https://www.nodsms.no/>

¹⁴ Direktoratet for forvaltning og IKT, 2017

I 2018 hadde 89 prosent av eldre mellom 61 og 100 år tilgang til internett (via datamaskin, nettbrett og smarttelefon), mot 78 prosent i 2014. Det var 11 prosent som ikke hadde internetttilgang i 2018, en halvering fra 22 prosent i 2014.

- Halvparten av eldre nettbbrukere ønsker å bedre digitalkompetansen sin, primært gjennom kurs, men noen ønsker også veiledning fra familie/venner eller egenlæring.
- Barrierer for kompetanseheving blant eldre nettbbrukere er primært mangel på tid og manglende interesse.
- Hovedgrunnen til ikke-bruk blant alle de eldre er manglende behov og interesse.¹⁵

I en rapport fra Rambøll om digital modenhet i norsk kommunesektor oppgir kommunene at de involverer brukerne sine passivt, og ikke nødvendigvis i direkte kontakt med brukerne i utviklingen av digitale tjenester.

- Rundt 15 prosent oppgir at de ikke involverer brukerne i det hele tatt. Kommunene trekker fram mangel på tid og ressurser, mangel på etablert metodikk og verktøy og mangel på kompetanse for bruk av metodikk og verktøy som de største hindrene for brukerinvolvering i digitalisering av tjenestene.
- 6 prosent av kommuner og fylkeskommuner følger ikke WCAG-standardene i sine løsninger.
- 53 prosent oppgir at de arbeider systematisk med klarspråk, og de arbeider her mest med eksisterende tekster.
- Kun 1 av 3 jobber med rutiner for klarspråk.¹⁶

Personer med funksjonsnedsettelse er noe mindre fornøyd enn den øvrige befolkningen med offentlige tjenester på nett. Det er også flere personer med funksjonsnedsettelse som har svart «Vet ikke/Har ingen mening» enn resten av befolkningen. Dette tyder på at personer med funksjonsnedsettelse bruker offentlige tjenester på nett i mindre grad, sammenlignet med den øvrige befolkningen. Det er likevel bare 1 av 10 som oppgir at de er misfornøyd.¹⁷

2.2.2 Tilgjengelighet på internett og i apper

I forbindelse med innføring av forskrift om universell utforming av IKT-løsninger har Difi gjennomført en spørreundersøkelse om universell utforming av IKT-løsninger blant ledere i private og offentlige virksomheter. Undersøkelsen viser at det er manglende kunnskap om regelverket og innholdet i kravene.¹⁸

Siste statusmåling for universell utforming av nettsider ble utført i 2018. Difi testet 278 nettsider i offentlig og privat sektor, og ca. 60 prosent av disse indikerer samsvar med WCAG 2.0. Difi beskriver at det er stor variasjon i resultatene mellom nettsidene, der den som skårer best er 92 prosent i samsvar med

¹⁵ Slettemås, D., Mainsah, H. og Berg, L., 2018

¹⁶ Rambøll, 2018

¹⁷ Direktoratet for forvaltning og IKT, 2017

¹⁸ Direktoratet for forvaltning og IKT, 2014

krav til universell utforming, mens det svakeste resultatet er 34 prosent.¹⁹ Nettsider som er laget etter 2014 skårer bedre enn eldre nettsider. Nye nettsider viser 62 prosent samsvar, mens i målingen i 2014 fra 2014 oppnådde de 57 prosent samsvar.

Mobilapplikasjoner er definert som dataprogram som kan installeres på smarttelefon, nettbrett eller andre mobile enheter, og er en raskt voksende kategori med IKT-løsninger. IKT-forskriften stiller krav til universell utforming dersom applikasjonen må laste ned oppdatert informasjon over internett for å fungere, og omfatter dermed også mobilapplikasjoner. Difi har utarbeidet en kartlegging og et anslag på hvor mange mobilapplikasjoner som omfattes av forskrift om universell utforming av IKT-løsninger i dag og fram til 2021. De anslår at om lag 3500 applikasjoner er omfattet i dag, og at tallet vil stige til 6100 om to år når det tas bort en aldersbegrensning i forskriften. Anslaget er usikkert.²⁰

MediaLT testet i 2019 noen av de mest brukte appene i Norge, deriblant Ruter reise, Vipps, Facebook Messenger, og Digipost. Appene er testet med hjelpeteknologi for ulike typer funksjonsnedsettelse mot alle kravene i IKT-forskriften. Gjennomgangen viser ganske store tilgjengelighetsutfordringer i appene. Flere ser ut til å ha forsøkt å følge WCAG 2.0, men MediaLT oppgir at det i praktisk bruk er tatt lite høyde for synshemmedes behov. Basisfunksjonaliteten er stort sett på plass, men nye problemer oppstår ofte i forbindelse med oppdateringer, og det kan ta lang tid å få rettet de nye tilgjengelighetsproblemene.²¹

2.2.3 Tilgjengelighet til selvbetjeningsautomater

Likestillings- og diskrimineringsloven omfatter også universell utforming av automater av ulike slag. Det betyr at eksempelvis bankautomater, billettautomater og vareautomater skal være plassert og utformet slik at alle kan ta seg fram til automaten og bruke den uansett funksjonsevne. Selvbetjeningsautomater er på plass i butikker, på hoteller og i biblioteker, mens eksempelvis parkeringsautomater har fått alternativ betalingsmåte i form av apper.

I notat til Vegdirektoratet har Difi gjort en vurdering av om ladestasjoner til elbiler og bensinpumpe faller inn under IKT-forskriften som automater. De har kommet fram til at «... ladestasjoner som har et brukergrensesnitt i form av betaling eller krever annen samhandling med ikt, slik som å betale via app, via kortleser, velge tid og type ladekabel, vil klart falle inn under regelverket ...». Ladestolper uten noen form for ikt-basert brukergrensesnitt, f.eks. skjerm/tastatur o.l. faller utenfor regelverket. De fleste hurtigladestasjoner skal tilfredsstille kravene til selvbetjeningsautomater. Betalingsløsningene gjør gjerne det, informasjonen blir stadig bedre, men det er verre med tilgang til ladekabelen og stativet.²²

¹⁹ Direktoratet for forvaltning og IKT, 2019a

²⁰ Difi (2019)

²¹ MediaLT, 2019

²² Difi, 2018

[Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger § 4](#) viser til ti ulike standarder for utforming av selvbetjeningsløsninger. Det finnes så langt ingen nasjonale indikatorer som sier noe om hvor universelt utformet selvbetjeningsautomater er, men i 2015 gjennomførte Difi en statusmåling på Oslo S og Oslo City for å kartlegge om automatene der tilfredsstiller kravene i forskriften. Kartleggingen viste at:

- Utforming av tastatur er standardisert og gjennomgående i henhold til kravene i forskriften.
- Tilkomst til automaten og betjeningsområdet rundt automaten bør bli bedre.
- Over halvparten av selvbetjeningsautomatene bryter kravet i forskriften om korrekt vinkel på skjermen og korrekt vinkel på talltastatur.²³

Difi har utviklet en selvdeklareringsløsning for betalingsautomater med tilhørende veileder for å forenkle tilsynet med automater i 2019. Virksomheten skal melde inn opplysninger om plassering og omgivelsene til betalingsterminalen, og tilsynet vil gjøre stikkprøver.²⁴

2.2.4 Synstolking og taleteknologi

Synstolking er bildebeskrivelser av det som skjer på en scene, et lerret eller TV, slik at synshemmede og andre som har vanskeligheter med å tolke levende bilder, får med seg det som skjer. På kino finnes det i dag en app til mobilen der publikum kan laste ned og høre synstolken samtidig som de hører den vanlige lyden i kinosalen.²⁵ NRK tilbyr til motsetning en ferdig mikset lyd der man hører både synstolkingen og den vanlige lyden.

I 2017 innførte norske myndigheter krav til at alle filmer som mottar støtte fra Norsk filminstitutt må tekstes og synstolkes.²⁶ Dette er tiltak IKT 13 i handlingsplanen.

Synstolking av audiovisuelle produksjoner, som fjernsyn og strømmetjenester som Netflix, Viaplay og NRK Nett-TV, er underlagt Kringkastingsloven og ikke omfattet av IKT-forskriften. IKT 12 i Regjeringens handlingsplan for universell utforming stiller konkrete kvantitative krav til NRKs tilbud om tegnspråk, lydtekst og synstolking. NRK har utviklet en egen webside som beskriver tilgjengelighetstjenestene deres,²⁷ og har utviklet egne retningslinjer for blant annet synstolking.²⁸

I 2019 synstolket NRK for første gang en direktesending med programmet "Alle mot 1". I statusundersøkelsen ble den direktesendte synstolkingen fremhevet som dårlig.²⁹ NRK har foreløpig ingen planer om å videreføre prosjektet.³⁰

²³ Difi, 2016

²⁴ Difi, 2019b

²⁵ Appen MovieReading

²⁶ Forskrift om tilskudd til audiovisuell produksjon, 2016, § 3-4

²⁷ <https://info.nrk.no/tilgjengelighet/>

²⁸ NRK, 2019

²⁹ Media LT, 2019

³⁰ Uttalt i møte med NRK

MediaLT har i samarbeid med Norges blindforbund gjennomført en statusundersøkelse i 2019 om hva synshemmede mener om synstolkingen som tilbys i Norge.³¹ Undersøkelsen viser at mange ikke kjenner til NRKs tilbud eller appen MovieReading. Dette tyder på at informasjon om synstolkede produksjoner i Norge, og funksjonaliteten i systemene for synstolking, må gjøres mer tilgjengelig. Undersøkelsen viser ikke hvor mange som benytter seg av tilbudet om synstolking.

Høringsnotatet til «Høring – nye krav til universell utforming av nettsteder og mobilapplikasjoner for offentlige og private virksomheter» viser til fortale i EUs direktivet, som spesifiserer at direktivet ikke gjelder for allmennkringkastingen, herunder fjernsyn og strømmetjenester/nett-TV.³²

Det er i dag få selskaper som tilbyr synstolking. Dette kan bli en fremtidig utfordring når EUs webdirektiv blir innført i Norge fra 2020, og stiller krav til synstolking av alle audiovisuelle produksjoner som blir liggende på nett utover 14 dager. Det arbeides med en generell veileder for synstolking i regi av MediaLT, der blant annet Norsk filminstitutt og NRK medvirker i utviklingen. MediaLT har også utviklet en veileder for universelt utformet video i undervisningssektoren i samarbeid med NTNU Trondheim.³³

Taleteknologi deles inn i talegjenkjenning og talesyntese (kunstig tale), og brukes til styring av datastyrte tjenester. Talegjenkjenning kan være «... et nyttig hjelpemiddel i applikasjoner tilpasset spesielle yrkesgrupper, særlig leger og jurister, eller der funksjonshemming gjør det umulig eller vanskelig å bruke et tastatur ...».³⁴ Smarttelefoner og smarthøytalere har i dag integrerte løsninger for talegjenkjenning, og flere leverandører følger på. Microsoft lanserte norsk talegjenkjenning i Office 365 høsten 2019, og NRK har utviklet et transkripsjonsverktøy, som baserer seg på eksisterende taleteknologi. Koden ligger åpent tilgjengelig på GitHub.³⁵

Det ble bevilget 13 millioner kroner over budsjettet til Arbeids- og sosialdepartementet til utvikling av talegjenkjenning på norsk.³⁶ I 2017 lanserte Max Manus løsningen de har kalt Tuva, som «... lar deg jobbe uten tastatur og mus ...».³⁷ Løsningen foreligger så langt kun på bokmål, og løsningen fungerer ikke optimalt i regneark/regnskap. Vi har fått oppgitt at universelle tilgjengelighetskrav tilsvarende WCAG kun delvis er oppfylt. Tuva er tilgjengelig gjennom NAVs hjelpemiddelsentral. Det koster ca. 70.000 NOK per lisens, og det er utdelt ca. 150 lisenser så langt. Hørselshemmede og døve kan i dag ikke få tilgang til Tuva gjennom NAV, hvilket er en svakhet i universell utformingssammenheng.³⁸

³¹ MediaLT, 2019. Undersøkelsen hadde i alt 64 respondenter.

³² Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Kulturdepartementet, 2019

³³ <http://medialt.no/veileder-for-universelt-utformet-video-i-undervisningssektoren/1387.aspx>

³⁴ <https://snl.no/taleteknologi>

³⁵ Systemet bygger på Google Speech API.

³⁶ Tiltak IKT 9 i Regjeringens handlingsplan for universell utforming

³⁷ <https://www.maxmanus.no/vi-tilbyr/tuva/>

³⁸ Ibid

2.2.5 Utdanning og arbeidsliv

Det har skjedd mye med bruken av teknologi i studier og arbeidsliv. En av de kanskje viktigste endringene er nye samhandlingsverktøy, både i form av simultanproduksjon og forskjellige kommunikasjonsløsninger. I Norge er Microsoft Office 365 mye brukt. Disse verktøyene er i utgangspunktet godt tilgjengelige for de fleste brukere, men det er fremdeles tilgjengelighetsutfordringer i arbeidsverktøy som fører til at mange personer med funksjonsnedsettelse ikke kan delta i studier og arbeidsliv.

MediaLT har startet opp prosjektet Team FYS (Funksjonshemmede yrkesaktive/studenter og moderne samhandlingsverktøy). Hovedmålet er å etablere en arena der funksjonshemmede kan dele erfaringer, hjelpe hverandre, diskutere arbeids- og studierelaterte problemstillinger, rapportere tilgjengelighetsfeil, foreslå forbedringer. Team FYS-prosjektet skal gi ny kunnskap om vesentlige utfordringer relatert til universell utforming, faktorer som gjør det krevende eller umulig for funksjonshemmede å få eller beholde arbeid/studieplass, og iverksette tiltak for å redusere utfordringene.

Vi har ikke funnet norske undersøkelser om hvordan disse verktøyene fungerer i utdanning og arbeidsliv for de som bruker skjermleser eller annen hjelpeteknologi.

2.2.5.1 Utdanning

Den største andelen av norske kommuner og fylkeskommuner oppgir at de er på nivå 1 (generell tjeneste vs. proaktiv tjeneste) når det gjelder digitalisering av søknadsprosesser innen tjenesteområdet utdanning og oppvekst:

- 59 prosent av kommunene har søknadsprosess for barnehageplass som en individuell tjeneste.
- 49 prosent av kommunene har søknadsprosess for skolefritidsordningen. Dialog skole-hjem skiller seg ut, der med 60 prosent av kommunene/ fylkeskommunene som oppgir at de er på nivå 2 (individuell tjeneste) og 10 prosent på nivå 3 (avansert individuell tjeneste).

Opp mot 90 prosent av kommunene bruker i høy grad eller noen grad analyser av elev- og læringsdata til mer tilpasset læring, bedre vurdering og kvalitetsutvikling.³⁹

Bruken av digitale enheter i undervisning har økt det siste tiåret. Dette har gjort at mange har måttet tilpasse seg en ny, digital skolehverdag. I Monitor 2019⁴⁰ rapporterer elever og lærere om en mer mangfoldig bruk av ulike digitale ressurser, og mer tid på datamaskin enn i tidligere undersøkelser.⁴¹ Distraksjoner og utenomfaglig bruk går kraftig ned, hvilket tyder på at det digitale er i ferd med å normaliseres. Rammebetingelsene for å kunne bruke digitale verktøy i det pedagogiske arbeidet, ser ut til å

³⁹ Rambøll, 2018

⁴⁰ Fjørtoft, S. O, Thun, S. og Buvik, M. P., 2019

⁴¹ Utvalget i undersøkelsen består av elever, lærere og skoleledere i 4. trinn, 7. trinn, 9. trinn og VG2 studiespesialisering, samt barnehagestyrere, barnehageansatte og skole- og barnehageeiere.

være mer på plass i norske barnehager, men det er et stort ønske om digital kompetanseheving. Det er primært de eldste barna og barn med særskilte behov, som bruker digitale verktøy i barnehagene.⁴²

Individuell tilrettelegging har vært gjeldende for både skole og arbeidsliv, men i 2018 ble digitale læremidler i skolen tatt inn i forskrift om universell utforming av IKT-løsninger. Digitale læremidler er definert som nettbaserte redskaper som kan brukes i pedagogisk arbeid, og som er utviklet med hensikt å støtte læringsaktiviteter. Kravet gjelder fra 2019 for nye systemer og fra 2021 for eksisterende systemer. Norske forlag er i ferd med å lage digitale utgaver av både nye og mange eksisterende læremidler. Dette vil løfte tilgjengeligheten for mange elever og studenter, men vil i mange tilfeller ikke oppfylle kravene til universell utforming.

Felles innkjøp av læringsplattform og verktøy for å teste læremidler mot krav til universell utforming er positive trekk, men trolig ville sektoren vært tjent med å gjennomføre flere felles satsinger. Hovedproblemet er likevel at de som har ansvar for valg av læremidler kan lite om universell utforming og kravene som stilles til digitale læremidler,⁴³ og at sentrale aktører ikke har tatt inn universell utforming som en del av strategiske virkemidler i eksempelvis digitaliseringsstrategien for universitets- og høyskolesektoren.⁴⁴

Både dagens IKT-forskrift og kommende webdirektivet fra EU stiller flere krav til universell utforming av videoer på internett. Utdanningsinstitusjonene har foreløpig ikke intern kapasitet og mange mangler i tillegg kompetanse til å oppfylle disse kravene, og innkjøp av slike tjenester kan medføre store kostnader. En negativ virkning av kravet om universell utforming av videoer kan være at lærestedene lar være å legge ut videoer for å unngå å bryte kravet om universell utforming. Dette vil i så fall ramme mange studenter som har nytte av slike læremidler i dag.

Proba samfunnsanalyse har på oppdrag fra Bufdir gjennomført en undersøkelse der målsettingen var å kartlegge barrierer i høyere utdanning blant studenter med funksjonsnedsettelse.⁴⁵ Denne viste blant annet at:

- 27 prosent av respondentene oppgir at de møter digitale barrierer som følge av sin funksjonsnedsettelse. Det er særlig bruk av digitale læremidler- eller ressurser som oppleves som et hinder. Dette kan være litteratur eller forelesningsnotater i elektronisk format, videoer, tester eller oppgaver på nettsider.
- Nesten 20 prosent av respondentene oppgir at bruk av slike digitale læremidler oppleves som en barriere.

⁴² Fjørtoft, S. O, Thun, S. og Buvik, M. P., 2019

⁴³ Proba samfunnsanalyse, 2019

⁴⁴ Kunnskapsdepartementet, 2017

⁴⁵ Proba samfunnsanalyse, 2018

- 10 prosent sier at de møter utfordringer med digitale tekst- og analyseverktøy som Microsoft Word, Latex, SPSS og Stata. Samme andel opplever barrierer knyttet til bruk digitale læreplattformer som nettsider for innlevering og kommunikasjon mellom elever og ansatte.
- Nesten 30 prosent oppgir at de får digital tilrettelegging eller hjelpemidler ved studiestedet. Blant respondentene som opplever digitale barrierer, svarer om lag 40 prosent at universell utforming av digitale verktøy kunne ha redusert barrierene. 35 prosent oppgir at særlig tilgang til digitale læremidler- eller ressurser kunne ha lettet studiehverdagen.

En undersøkelse fra forskere ved OsloMet viser at de fleste lærerne er positive til å tilrettelegge for studenter med ulik bakgrunn og utfordringer, men manglende kompetanse om universell utforming av IKT og støtte fra institusjonene gjør det vanskelig å gjennomføre i praksis. Det er ingen belønning for å tilrettelegge læringsmaterialet, og de får heller ingen føringer fra høyere hold. Forskerne konkluderer med at hvis lærerne skal gjøre egne digitale produksjoner universelt utformet, trengs det opplæring, verktøy som kan hjelpe dem med å gjøre dette, samt påtrykk fra institusjonsledelsen.⁴⁶

2.2.5.1.1 Universell utforming i fag og fagplaner for IKT-fag

En kartlegging fra 2019 viser at en god del utdanninger på norske høyskoler og universiteter har universell utforming av IKT som et konkret tema med faglig innhold på overflatenivå i og på dybdenivå i et mindre antall IKT-utdanninger, men at mange studenter totalt sett får noe kunnskap om tematikken. Det er likevel rom for at flere IKT-utdanninger tar opp universell utforming som tema, og at det gjennomsyrrer flere fagprogram på dypere nivå. Dette krever økonomisk og faglig stimulering, og ikke minst synliggjøring av hvilket kunnskapsbehov myndigheter og bransje har om tematikken, samt bevisstgjøring og dialog med fagmiljøene på ulike nivå.

Prosjektet viser blant annet at det er for få vitenskapelige ansatte som interesserer seg for tematikken, universell utforming blir av mange sett som for lite viktig og utvikling, undervisning og kompetanseheving er avhengig av ildsjeler som brenner for temaet. Videre ser man at noen fagmiljøer tilbyr svært lite om tematikken til studentene, og at det mangler forskningsmidler til en forskningsbasert tilnærming til undervisningen. Til tross for barrierene oppleves arbeidet og utviklingen som relevant og med høy nytteverdi for senere yrkesliv.

Det er mange gode initiativ i universitets- og høyskolesektoren, men det er behov for å systematisere dette bedre enn i dag. Det er et stort behov for målrettet kunnskap og kompetanseutvikling ved utdanningsinstitusjonene.⁴⁷ I årsmøtet til UHRs nasjonale fagråd for IKT-utdanninger den 25. november 2019 var det bred enighet om at fagrådets medlemmer ville ta opp denne tråden. Et forslag var blant annet å vurdere om universell utforming bør inn i nasjonal rammeplan for ingeniørutdanningene.⁴⁸

⁴⁶ Øye, O., 2019

⁴⁷ Knarlag, K. og Kvernevik, B., 2019

⁴⁸ Epost fra Kjetil Knarlag 19.12.19

2.2.5.2 Arbeidsliv

I dag er individuell tilrettelegging lovfestet for arbeidsliv, i motsetning til universell utforming, jf. § 22 likestillings- og diskrimineringsloven. I løpet av 2020 regner man med å innføre EUs nye Webdirektiv, Web Accessibility Directive (WAD) i Norge, og virksomhetene skal følge de nye kravene fra 1. januar 2021.⁴⁹ Dette innebærer nye krav til at blant annet at intranett og ekstrasnett skal være universelt utformet. Ifølge Standard Norge vil kostnadene for det offentlige og private å tilpasse seg de nye endringene ligge på ca. 740 millioner kroner.⁵⁰

I 2019 oppga 17 prosent av personer mellom 15-66 år i Norge at de hadde en form for funksjonsnedsettelse. Av disse var 44 prosent i arbeid.⁵¹ Digitaliseringen av arbeidslivet har ført til flere muligheter for mennesker med funksjonsnedsettelse, i form av digitale verktøy som gjør arbeidet mindre belastende. Mennesker med nedsatt syn har nå muligheten til å bruke forstørrelsesprogram, og personer med lese- og skrivevansker kan benytte seg av høyttopplesende hjelpemidler.

Et mer digitalisert arbeidsliv fører samtidig til et økende behov for universell utforming av det digitale verktøyet som anvendes slik at alle, uansett funksjonsnedsettelse, kan bruke det. Og det finnes utfordringer og barrierer. Det er få kilder som beskriver disse barrierene, noe som betyr at det er usikkert hvor representative funnene er.

En rapport fra 2016,⁵² viser at det eksisterer digitale barrierer i arbeidslivet som hindrer grupper med funksjonsnedsettelse fra yrkesdeltakelse.⁵³ Barrierene er ulike og varierer fra problemer i jobbsøkerprosessen til utestengelse i arbeidslivet.⁵⁴ Noen ganger handler det om full utestengelse, gjennom at webløsningen eller appen ikke er kompatibel med brukerens utstyr. Andre ganger dreier det seg om praktisk utestengelse, gjennom at grensesnittet er for krevende for brukeren., eller at kun deler av grensesnittet fungerer.

Rapporten dokumenterer en rekke barrierer som er gjennomgående blant brukerne. Dette tyder på at det er generelle barrierer, og ikke knyttet til en spesifikk funksjonsnedsettelse. Rapporten kategoriserte 5 ulike barrierer: *hjelpemidler, diagnose og funksjonsnedsettelse, opplæring, opplevelse av og årsaker til problemer, og universell utforming. Noen hovedfunn følger*

⁴⁹ Difi, 2019c

⁵⁰ Proba, 2019

⁵¹ SSB, 2019a

⁵² Implement Consulting Group og Funka.nu, 2016

⁵³ Utvalget i undersøkelsen var på 134 respondenter, hvor 107 var brukere. De hadde et vesentlig høyere utdanningsnivå enn befolkningen som helhet, og 56 prosent av dem var i arbeid

⁵⁴ Dette kan for eksempel være manglende standardisering, utilgjengelig brukergrensesnitt, manglende kompatibilitet, manglende krav om universell utforming, lav anerkjennelse av markedspotensialet for mer brukervennlige produkter, manglende bevissthet hos bestillere, manglende kompetanse hos leverandører, manglende kunnskap hos brukere.

- 21 prosent av respondentene valgte universell utforming som problemårsak i jobbsammenheng.
- 27 prosent av respondentene som hadde vært i et digitalt arbeidsmiljø rapporterte at manglende universell utforming var en vesentlig årsak til problemene de opplevde.
- Blant respondentene som oppga at de hadde valgt eller blitt tvunget til å avslutte et arbeidsforhold, sa 26 prosent at dette hadde skjedd som følge av digitale barrierer. For enkelte brukergrupper var tallet 60 prosent.

2.2.6 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering

Brukerorganisasjonene skriver følgende i sitt innspill til denne rapporten:

Funksjonshemmede møter omfattende barrierer. Dette begrenser mulighetene til å delta på lik linje med andre i skole, utdanning, arbeid, sosialt liv og i samfunnet for øvrig.

Plikten til generell tilrettelegging i Likestillings- og diskrimineringsloven (LDL) er for svak. Den gjelder ikke for arbeidsplasser der allmennheten ikke har tilgang. Et rundskriv fra 2010 begrenser plikten til universell utforming ved å utvide bruken av «uforholdsmessig byrde». Norge har ingen lov om tilgjengelighet til informasjon, kommunikasjon og elektroniske tjenester. Forskriften om universell utforming begrenses til virksomheter som er rettet mot allmennheten, inkludert utdanningssektoren. Forskriften har unntak for direkte teksting og forhåndsinnspilt synstolking eller mediealternativer. LDL hjemler ikke tilgang til varer, tjenester og informasjon for de som ikke kan bruke selvbetjeningstjenester.

IKT-forskriften brytes av offentlige og private virksomheter. Dokumenter legges ut i formater som ikke er tilgjengelige med skjermlesere. Det stilles ikke krav om teksting av direktesendt TV eller synstolking, av alle kanalene. Det offentlige oppfyller ikke sin plikt til å sikre at alle kan kommunisere i de formater de trenger. Kringkastingsloven er nylig oppdatert, med strengere krav til blant annet synstolking, tegnspråk og teksting for NRK. Samtidig kreves det bare at norske kommersielle TV-kringkastere med flere enn fem prosent seere skal tekste sendingene mellom kl. 18.00-23.00. Medietilsynet fører ingen aktiv kontroll, og har ingen sanksjonsmyndigheter. Det stilles ikke krav om dubbing. På offentlige arrangementer er det ikke et felles tilbud om tolking. Web-direktivet er inkorporert med opprettholdelse av WCAG sitt unntak av 1.2.4 med krav til direkteteksting. Samtidig er ikke tiltaket i nåværende handlingsplan av universell utforming, hvor Max Manus skulle utvikle talegjenkjenningsteknologi, gjennomført i henhold til planen. Kringkastinger fra Stortinget er ikke tekstet. Valgdebatter tekstes ikke på alle riksdekkende TV-kanaler. Papirbasert valg fratar synshemmede muligheten til å stemme hemmelig.

Vi har fått ny NS 8175 med strengere krav til akustikk. Regjeringen har ikke bidratt til å få dette inn i lovverket som nytt virkemiddel for universell utforming. TEK 17 viser til 2012 versjonen og ikke 2019 versjonen av NS 8175.

I Regjeringens handlingsplan 2015-2019 er den tidfestede visjonen 2025 fjernet og dette er mindre forpliktende.

Referanse: Alternativ rapport til FN-komiteen, 2019. Artiklene 9, 21 og 29. Innspill HLF 2020.

2.2.7 Kunnskapsmangler

Forskningen på universell utforming på IKT-feltet er mangelfull. Det er derfor behov for forskning som systematisk undersøker graden av universell utforming på disse områdene. Ved å gjenta slike undersøkelser med jevne mellomrom kan en følge utviklingen over tid.

De undersøkelsene som foreligger, er avgrenset til noen få områder, og mange har et veldig lite datagrunnlag. Dette gjelder for eksempel universell utforming av selvbetjeningsautomater og barrierer i arbeidslivet. Ut fra disse undersøkelsene kan vi likevel si noe om tendensen på feltet Rambøll sin undersøkelse av digital modenhet i kommunene trekker fram følgende kunnskapshull:

- manglende kunnskap om tilstand og status for kommunesektoren innen de forskjellige tematiske målene
- manglende dokumenterte og systematiserte erfaringer
- manglende drøfting av sammenheng mellom utfordringer, tiltak og måloppnåelse
- manglende kunnskap om hvilke effekter tiltakene har for måloppnåelse
- manglende omtale av investeringsbehov og kvantifiserbare økonomiske nyttevirksomheter ⁵⁵

Bufdirs vurdering er at disse kunnskapsmanglene er beskrivende for hele IKT-feltet og bør utlede nye forskningsprosjekter

Videre vurderer vi at det vil være interessant å belyse flere av de samfunnsøkonomiske mulighetene/konsekvensene av arbeidet som utføres på IKT-feltet. Proba Samfunnsanalyse har funnet at de fleste samfunnsøkonomiske analysene på IKT-feltet omhandler prosjekter som ennå ikke er utført eller blitt iverksatt. Det vil derfor være fruktbart å få mer innsikt i fullførte prosjekter, og hvor samfunnsmessig lønnsomme de er. ⁵⁶

Et annet område som utpeker seg, knytter seg til det kommende webdirektivet/IKT-forskriften. Det er behov for å se på muligheten for å utvide virksomhetsområdet til det kommende webdirektivet/IKT-forskriften til å gjelde for IKT-systemene i arbeidslivet. Det er også behov for mer kunnskap om effekter av de tiltakene som gjennomføres, og hvilke konsekvenser utviklingen av IKT i samfunnet. Videre trenger vi mer kunnskap om brukerne og hvordan de tilegner seg IKT, og om hvilke utfordringer som møtes av de som ikke bruker IKT. Sistnevnte gir oss i tillegg utfordringen i hvordan vi skal nå ikke-brukerne av IKT, både med tanke på innhenting av kunnskap om denne gruppen og med tanke på hjelp og veiledning i bruk av IKT. Et høyst aktuelt spørsmål er hvorfor noen ikke bruker IKT, og hva som skal til for å få «alle» til å ta i bruk de digitale løsningene.

⁵⁵ Rambøll, 2018

⁵⁶ Proba samfunnsanalyse, 2019

Det er også viktig å få satt i gang forskning på i hvilken grad de digitale systemene som har vært i bruk under koronarestriksjonene fra arbeidslivet, skolene og på fritiden har fungert i forhold til universell utforming. Har alle kunne delta, hvor har de største problemene oppstått, og hvordan kan dette utbedres?

2.2.8 Oppsummering og vurdering

IKT er et område som griper inn i alle sektorer og som berører hele befolkningen. Ansvaret er fordelt på flere myndigheter, og mye av utviklingen skjer internasjonalt. Dette gjør oss i stor grad avhengig av internasjonale lover og regler, der flere store markeder og aktører allerede er i gang med universell utforming av sine produkter og tjenester. Videre følger noen av hovedfunnene:

- Det er i alt 14 IKT-tiltak i Regjeringens handlingsplan for universell utforming, og de fleste av disse er gjennomført per dags dato. I befolkningen generelt er det 97 prosent som disponerer PC, mens det er 96 prosent blant personer med funksjonsnedsettelse. Mens 86 prosent i befolkningen bruker internett daglig, er det tilsvarende tallet for personer med funksjonsnedsettelse 66 prosent.
- Siste statusmåling for universell utforming av nettsider ble utført i 2018. 60 prosent av disse samsvarte med WCAG 2.0.
- I MediaLT og Norges blindforbunds statusundersøkelse i 2019 om hva synshemmede mener om synstolkningen som tilbys i Norge viser at mange ikke kjenner til NRKs tilbud eller appen MovieReading.
- Kommunene trekker fram mangel på tid og ressurser, mangel på etablert metodikk og verktøy og mangel på kompetanse for bruk av metodikk og verktøy som de største hindrene for brukerinvolvering i digitalisering av tjenestene.
- 53 prosent oppgir at de arbeider systematisk med klarspråk, og de arbeider her mest med eksisterende tekster.
- Personer med funksjonsnedsettelse er noe mindre fornøyd enn den øvrige befolkningen med offentlige tjenester på nett. Det er likevel bare 1 av 10 som er misfornøyd.
- I 2018 ble digitale læremidler i skolen tatt inn i forskrift om universell utforming av IKT-løsninger. Digitale læremidler er nettbaserte redskaper som kan brukes i pedagogisk arbeid, og som er utviklet med hensikt å støtte læringsaktiviteter.
- Det er begrenset tilfang av studielitteratur om universell utforming av IKT, og for få vitenskapelige ansatte interesserer seg for tematikken (Universell 2018)
- De som har ansvar for valg av læremidler kan lite om universell utforming og kravene som stilles til digitale læremidler (Proba, 2019)
- Proba 2018: 27 prosent oppgir at de møter digitale barrierer som følge av sin funksjonsnedsettelse
- OsloMet 2019: hvis lærerne skal gjøre egne digitale produksjoner universelt utformet, trengs det opplæring, verktøy som kan hjelpe dem med å gjøre dette, samt påtrykk fra institusjonsledelsen
- I dag er individuell tilrettelegging lovfestet for arbeidsliv. SSB 2019: 17 prosent av personer mellom 15-66 år i Norge at de hadde en form for funksjonsnedsettelse. Av disse var 44 prosent i arbeid.
- Funka 2016: 26 % oppga at de hadde valgt eller blitt tvunget til å avslutte et arbeidsforhold som følge av digitale barrierer. For enkelte brukergrupper var tallet 60 prosent.
- I løpet av 2020 blir EUs nye Webdirektiv Web Accessibility Directive (WAD) innført i Norge, og dette innebærer blant annet nye krav som at intranett og ekstranett skal være universelt utformet.

2.3 Velferdsteknologi

Befolkningen i Norge er i ferd med å bli eldre. Fremtidens eldre vil være en differensiert gruppe med ulike muligheter og behov, og, det er vanlig å anta at fremtidens eldre vil ønske å være aktive, mobile og klare seg selv så lenge som mulig. Vi kan regne med at den store økningen i antall eldre i befolkningen vil medføre en betydelig vekst i tallet på personer med funksjonsnedsettelse, i og med at risiko for funksjonstap øker med alderen.

Produktivitetskommisjonen skriver at: «... Økningen i antall eldre i årene som kommer vil kreve en økende innsats i pleie og omsorg. Det er store forskjeller i utgiftene mellom opphold i heldøgnsinstitusjoner og omsorg organisert i egen bolig eller omsorgsboliger. Det må satses aktivt og målrettet på å utvikle og ta i bruk ny teknologi som gir større grupper av eldre og andre omsorgstrengende muligheten for å fungere i egen bolig ...».⁵⁷

Samhandlingsreformen understreker tidlig innsats som et virkemiddel for å møte utfordringen. Et av formålene med samhandlingsformen er at flere skal kunne bo hjemme lenger. Hjelpemidler blir et viktig virkemiddel for at flest mulig skal kunne bo hjemme lengst mulig, og ha et aktivt liv med høy grad av deltakelse og mestring. Det er vesentlig både for den enkelte og for samfunnet at en person med funksjonsnedsettelse skal kunne klare seg selv, og bestemme mest mulig over sitt eget liv.

Velferdsteknologi ses på som en viktig komponent i arbeidet med selvbestemmelse og mulighet til å bo hjemme lengst mulig. Den er definert som «... teknologi som kan bidra til økt trygghet, sikkerhet, sosial deltakelse, mobilitet og fysisk og kulturell aktivitet, og styrker den enkeltes evne til å klare seg selv i hverdagen til tross for sykdom og sosial, psykisk eller fysisk funksjonsnedsettelse. Velferdsteknologi kan også fungere som teknologisk støtte til pårørende og ellers bidra til å forbedre tilgjengelighet, ressursutnyttelse og kvalitet på tjenestetilbudet. Velferdsteknologiske løsninger kan i mange tilfeller forebygge behov for tjenester eller innleggelse i institusjon ...»⁵⁸

Velferdsteknologiske løsninger utvikles i stor grad for enkeltgrupper. Samtidig er flere av teknologiene fleksible nok til at nye brukergrupper enkelt kan ta teknologiene i bruk. Vår oppfatning er derfor at det er relevant å beskrive kunnskap og status om tematikken i denne rapporten.

2.3.1 Nasjonale tiltak

Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019 (2020)⁵⁹ har fire tiltak som omhandler velferdsteknologi, og tre av disse er underlagt Helse- og omsorgsdepartementet:

- TEK 1 (Innarbeide anbefalinger for universell utforming inn i «Samveis veikart for tjenesteinnovasjon – velferdsteknologi».
- TEK 2 (Selvdeklareringsordning m-Helse).

⁵⁷ NOU 2016: 3

⁵⁸ NOU 2011:11

⁵⁹ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2016

- TEK3 (Forbrukerinformasjon om hverdagsteknologi og praktiske løsninger).
- TEK 4 (Anbefalinger og standardisering av brukergrensesnitt og infrastruktur).⁶⁰

Ingen av de fire tiltakene er gjennomført så langt, utover et tilskudd til prosjektet «Hvakanhjelp.no» i 2016, som kan ses som en del av tiltak TEK3 i handlingsplanen. Nettsiden er en del av et prosjekt der målsettingen er å nå ut til publikum med lett forståelig informasjon om hvordan man kan ta i bruk hverdags- og velferdsteknologi.

2.3.1.1 Norsk oversettelse av GARI

GARI (Global Accessibility Reporting Initiative) er en nettjeneste som tilbyr informasjon om tilgjengelighetsfunksjoner i mobiltelefoner, nettbrett og apper.⁶¹ Nettstedet er drevet av Mobile Manufacturers Forum (MMF) som er en internasjonal forening av produsenter av utstyr for mobil kommunikasjon. En foreløpig norsk versjon ble lansert i oktober 2015 med støtte fra Nasjonal kommunikasjonsmyndighet (NKOM).

2.3.1.2 Nasjonalt velferdsteknologiprogram

Gjennom revidert nasjonalbudsjett for 2013 etablerte Stortinget «Nasjonalt program for utvikling og implementering av velferdsteknologi 2014-2020».⁶² Hovedmålet for programmet er at velferdsteknologi skal være en integrert del av tjenestetilbudet i omsorgstjenestene innen 2020. Programmet skal bidra til utvikling, utprøving og implementering av velferdsteknologiske løsninger i kommunene, kompetanseheving og opplæring, samt etablering av åpne standarder for velferdsteknologi.

Velferdsteknologi gir store gevinster i form av spart tid, unngåtte kostnader og økt kvalitet på tjenesten for tjenestemottaker, pårørende og ansatte. Velferdsteknologiprogrammet rapporterer at de kommunene som tilpasser teknologien til sin tjeneste, har mulighet for å oppnå store gevinster med velferdsteknologi.

Utviklingskommunene i velferdsteknologiprogrammet rapporterer blant annet at både bruker, pårørende og ansatte mener at teknologien bidrar til at brukere kan bo lenger hjemme med redusert tjenestetilbud. Enkelte rapporterer også at pasienter med installert teknologi hjemme kan komme tidligere hjem fra sykehusopphold, noe som gir innsparinger i færre liggedøgn på sykehus etter utskriving og færre korttidsopphold på sykehjem.⁶³

2.3.2 Teknologiske løsninger

Velferdsteknologiske løsninger ser ut til å bli utviklet for spesifikke målgrupper, eksempelvis eldre, barn og unge med funksjonsnedsettelse, personer med demens og personer med kroniske sykdommer. Vi ser likevel at teknologiene er fleksible nok til at nye brukergrupper enkelt kan ta teknologiene i bruk. Flere smarte teknologiske løsninger har gått fra å være kategorisert som velferdsteknologi som man får gjennom

⁶⁰ Se vedlegget for en kort beskrivelse av disse tiltakene.

⁶¹ <https://www.gari.info/index.cfm?lang=no>

⁶² Helse- og omsorgsdepartementet, 2013

⁶³ Helsedirektoratet, 2017

kommunen eller NAV, til å kunne kjøpes som hverdagsteknologi i butikk. Gressklipperrobot, støvsugerrobot, elektronisk dørlås, smartklokke/treningsarmbånd og smarthøytalere er fritt tilgjengelig i butikk, og finnes i mange private hjem. I tillegg har vi butikker som Enklere liv der forbrukere kan kjøpe produkter som forenkler hverdagen, og Hør (hoer.no) som tilbyr produkter for alle som vil ta bedre vare på hørselen sin. SIFO oppgir at én av tre eldre hadde trygghetsalarm i 2018, mens færre har smart styring hjemme, elektronisk dørlås, smartklokke/treningsarmbånd, gressklipperrobot, støvsugerrobot og smarthøytaler.⁶⁴

- 45 prosent av norske kommuner oppgir at digital trygghetsalarm i stor grad er i full drift.
- Oppgradert sykesignalsystem/pasientvarslingssystem er i drift hos 1 av 3 kommuner.
- 50 prosent oppgir at sykehjemslegene sender e-resept i deres respektive kommune.⁶⁵

En kunnskapsoppsummering fra 2016 peker på at «... det å ta utgangspunkt i den enkelte brukers og families utfordringer, behov, ressurser og kompetanse er en viktig forutsetning for at velferdsteknologi skal kunne fungere som et hjelpemiddel til deltakelse og mestring av fritidsaktiviteter ...».⁶⁶

Hverdagsteknologi og tjenester til boliger vil i større og større grad kunne inngå i smarthusløsninger. Mobiltelefoner, nettbrett, pc og apper brukes i dag både som fjernkontroller og kommunikasjons hjelpemidler, og digital trygghetsalarm anses nå som en standardtjeneste.⁶⁷ Selv om målsettingene med bruk av velferdsteknologi kan være ulike, kan selve teknologien ofte være den samme. Det innebærer f.eks. at smart teknologi kan benyttes både som hjelpemiddel i hjemmet (omgivelseskontroll), som alarm og varsling til kommunenes trygghetssentral, som hjelp til sosial kontakt og forebygge ensomhet, og som hjelp til bostøtte og medisinerings mv.⁶⁸

Internett og sosiale medier gir en overveldende mengde informasjon, og det er satt i gang flere tiltak for å hjelpe forbrukere i å finne fram til hva de trenger/ønsker av informasjon og produkter:

- YouTube-kanalen «Hverdagsteknologi for synshemmede» gir tips og råd om tekniske produkter og mobilapper som kan være med på å gjøre hverdagen for blinde og svaksynte litt enklere.⁶⁹
- Appbiblioteket.no gir oversikt over apper til smarttelefoner og nettbrett for iOS, Android og Windows. Oversikten inneholder apper som kan benyttes som hjelpemiddel og til pedagogisk bruk i barnehage, skole, fritid og arbeid.

2.3.2 Tingenes internett og hverdagsteknologi

Tingenes internett (Internet of things/IoT) blir stadig en større del av livene våre. Vanlige gjenstander som TV-er, brødrister, kjøleskap, biler, lys, røykvarslere, barneleker, vannkokere, termostater, etc. kobles på og

⁶⁴ Slettemås, D., Mainsah, H. og Berg, L., 2018

⁶⁵ Rambøll, 2018

⁶⁶ Knarvik, U. og Trondsen, M. V., 2016

⁶⁷ Helsedirektoratet, 2017

⁶⁸ Rapport fra et ekspertutvalg, 2017

⁶⁹ https://www.youtube.com/channel/UC8-C6dUsskmNcfnD532_I7w

bruker nettet.⁷⁰ Ifølge Gartner vil «accessibility» bli et høyt prioritert område hos teknologiutviklere.⁷¹ Det er spådd at før 2020 vil mellom 50 og 200 milliarder tilkoblede enheter være omfattet av *tingenes internett*. Smarthusrelatert teknologi er et av de raskest voksende segmentene, og denne teknologien er spesielt viktig for eldre og personer med funksjonsnedsettelse.

Innebygd sikkerhet er en svakhet i mange IoT-enheter, slik som velkjente standardpassord, fabrikkinnstillinger som er umulige eller vanskelige å oppdatere og flere personvernmessige utfordringer. Mange har tilkoblede produkter hjemme, selv om ikke alle er like klar over det.

- 4 av 10 er ganske eller svært positive til å bo i et hjem med tilkoblede produkter som termostat, ovner, belysning, dørlåser, overvåkningskameraer, høyttalere og TV.
- 48 prosent av mennene er positive, mot 33 prosent av kvinnene.
- Et flertall på 55 prosent har i stor eller noen grad betenkeligheter med å bo i et hjem med mange tilkoblede produkter.
- Selv blant de som svarte at de er svært positive til å bo i et slikt hjem, har hver tredje betenkeligheter i stor eller noen grad.

Den største bekymringen er at tilkoblede produkter samler inn mer informasjon enn man har samtykket til. Datavirus, hacking og produkter som ikke fungerer som forventet gir også grunn til bekymring.⁷²

Tingenes internett gir viktige muligheter for personer med funksjonsnedsettelse, deriblant fjernkontroller og tjenester i hjemmet, talebaserte systemer, veifinning, stemmeaktiverte gjenstander, visuelle varsler, automatiske påminnelser, etc.⁷³ Mye av den teknologien som trengs for å gjøre tingenes internett tilgjengelig for flest mulig eksisterer allerede (selv om alt ikke er fullt utviklet). Utfordringen ligger i riktig bruk av teknologien og å finne nye løsninger for å møte utfordringene. Ikke minst er spørsmålet om personvern viktig.⁷⁴ W3C jobber med webstandarder (Web of Things (WoT)), en åpen webbasert plattform «på topp» av IoT, som de mener kan bedre interoperabiliteten mellom IoT-systemene.⁷⁵

2.3.4 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering

Brukerorganisasjonene skriver følgende i sitt innspill til tilstandsanalysen for universell utforming:

«... Vi kommenterer ikke på velferdsteknologi fordi vi mener tjenester til enkeltpersoner ikke hører hjemme som tema i en handlingsplan for universell utforming ...».

Kommentar Bufdir: Vi ser at velferdsteknologiske løsninger i stor grad utvikles for enkeltgrupper, men flere av teknologiene er fleksible nok til at nye brukergrupper enkelt kan ta teknologiene i bruk. I tillegg har flere

⁷⁰ <https://nettrett.no/tingenes-internett/>

⁷¹ Business Standard, 2016

⁷² Forbrukerrådet, 2019

⁷³ Universell utforming, 2018a Universell utforming, 2018

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ <https://www.w3.org/WoT/>

smarte teknologiske løsninger gått fra å være kategorisert som velferdsteknologi som man får gjennom kommunen eller NAV, til å kunne kjøpes som hverdagsteknologi i butikk.

2.3.5 Kunnskapsmangler

En Sintef-rapport fra 2009 oppsummerer forskning på velferdsteknologi, og slår fast at forskningen på tekniske hjelpemidler er mangelfulle og fragmenterte.⁷⁶ Et ekspertutvalg beskriver i 2017 at «... det er behov for kartlegging av miljøene i Norge som arbeider med teknologi, hjelpemidler, universell utforming og velferdsteknologi for å lage en helhetlig plan for å dekke behovet for forskning og kunnskap fremover. Det er viktig å få oversikt over hvilke kunnskapshull som finnes på området. Ut fra denne kunnskapen bør det utvikles et eget forskningsprogram, eventuelt kan hjelpemiddelområdet være en del av et større forskningsprogram ...».⁷⁷

Det er flere områder hvor det kan være aktuelt å stimulere til forskning:

- dybdekunnskap om hvordan formidlingssystemet for velferdsteknologi fungerer for brukerne.
- gode grunnlagsdata/kvantitative data som måler resultater og effekter (benchmarking).
- betydningen av hjelpemidler/tilrettelegging for å få flere i arbeid.
- kunnskapsoppsummering av forskning på hjelpemiddelområdet.
- forskningsbasert kunnskap om hva som er gode velferdsteknologiske tjenester.

Det kan også være hensiktsmessig at det forskes på myter og holdninger, bl.a. om temaene funksjonshemming, aldring og teknologi. Deltakere på UnIKT forum har trukket fram manglende kunnskap om hverdagsteknologi som et kunnskapshull. De mener at hverdagsteknologi brukertestes for sjelden, og at befolkningen ikke er kjent med all informasjonen som finnes. Vi mangler kunnskap om brukerne og hvordan de tilegner seg kunnskap om teknologi. De ønsker seg også mer kunnskap rundt muligheter for stemmestyring og viser til Oslo bysykler og Kolonial.no som eksempler på vellykket stemmestyring.

2.3.6 Oppsummering og vurdering

Vi har kun funnet én referanse til universell utforming i rapportene på nettsidene til nasjonalt velferdsteknologiprogram, der direktoratet for e-Helse viser til universell utforming i kapittelet om brukervennlighet i rapporten «Anbefalinger knyttet til tekniske krav for trygghetsskapende teknologi». Dette understreker SIFOs konklusjon om at velferdsteknologi baserer seg på individuell tilrettelegging over universell utforming. Enkeltprodukter og tjenester er universelt utformet i større eller mindre grad.⁷⁸

Videre følger noen hovedfunn:

- Vi kan regne med at den store økningen i antall eldre i befolkningen vil medføre en betydelig vekst i antall personer med funksjonsnedsettelse, i og med at risiko for funksjonstap øker med alderen.

⁷⁶ Kurtze, N. B. og Hem, K. G., 2009

⁷⁷ Rapport fra et ekspertutvalg Arbeids- og sosialdepartementet, 2017

⁷⁸ Slettemås, D., Mainsah, H. og Berg, L., 2018

- Flere smarte teknologiske løsninger har gått fra å være kategorisert som velferdsteknologi som man får gjennom kommunen eller NAV, til å kunne kjøpes som hverdagsteknologi i butikk.
- Vi vurderer at tingenes internett gir viktige muligheter for personer med funksjonsnedsettelse, blant annet fjernkontroller og tjenester i hjemmet, talebaserte systemer, veifinning, stemmeaktiverte gjenstander, visuelle varsler, automatiske påminnelser, etc.
- Det er en stor bekymring at tilkoblede produkter samler inn mer informasjon enn man har samtykket til. Datavirus, hacking og produkter som ikke fungerer som forventet gir også grunn til bekymring.
- Ifølge Gartner vil «accessibility» bli et høyt prioritert område hos teknologiutviklere. Smarthusrelatert teknologi er et av de raskest voksende segmentene, og denne teknologien er spesielt viktig for eldre og personer med funksjonsnedsettelse.

3. Bygg og anlegg

3.1 Innledning

Bygg og anlegg representerer hindringer eller muligheter for menneskelig utfoldelse, både på individ- og gruppenivå. Universell utforming innebærer et perspektiv på fysisk planlegging som sikrer alle mulighet til å være inkludert, uavhengig av funksjonsevne. Det kan for eksempel dreie seg om en universelt utformet skole som gjør skolestart med de andre nabobarna mulig, eller å bo på en tilgjengelig studenthybel hvor man kan være del av et sosialt fellesskap og gå på fest med medstudenter.

Universell utforming er ikke spesialløsninger påtvunget alle for å imøtekomme en avgrenset gruppe menneskers behov. Universell utforming er robuste og gode løsninger nødvendig for noen, men samtidig bra for alle. Foreldre med barnevogn nyter godt av terskelfrihet og romslige arealer. Eldre mennesker kan hemmes av for eksempel svak belysning eller manglende rekkverk. De fysiske omgivelsenes utforming spiller en viktig rolle for muligheten til å kunne være en aktiv deltaker på kulturelle eller politiske arenaer, eller i idrett og friluftsliv.

Norge var i høring i CRPD-komiteen våren 2019, og har i etterkant mottatt flere anbefalinger fra komiteen, også når det gjelder tilgjengelighet til bygg og anlegg. Blant annet anbefaler komiteen at Norge skal jobbe for å fjerne eksisterende barrierer som hindrer tilgang til bygninger og tjenester som er åpne for allmennheten.⁷⁹ Kulturdepartementet skriver på regjeringen.no at de vil bruke anbefalingene som «... et sentralt grunnlag i arbeidet med handlingsplanen som følger opp "Et samfunn for alle" - regjeringens strategi for likestilling av mennesker med funksjonsnedsettelse ...»⁸⁰

⁷⁹ Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, 2019

⁸⁰ Kulturdepartementet, 2019

3.2 Generell kunnskap om tilstanden

Universell utforming kom første gang inn i et norsk offentlig dokument i 1997, og ble nedfelt i revidert plan- og bygningslov i 2009. Det er i liten grad gjennomført systematiske målinger av universell utforming innen bygg og anlegg. Det foreligger kartlegginger av tilgjengelighet og universell utforming, men tallene spriker, avhengig av hvilke indikatorer som er lagt til grunn for målingen, grad av grundighet for måling og ulik bakgrunn og kompetanse om universell utforming hos de som kartlegger. Kunnskapen om tilstanden av universell utforming av bygg og anlegg er derfor usikker. Det som finnes av kunnskap er spredt i ulike oversikter og registre, og gjelder ulike typer bygningskategorier. Dette gjør sammenligning og å følge en utvikling over tid krevende.

Vi kan samtidig finne data i Kartverkets, kommunenes, og Statsbyggs registreringer. Disse bidrar til å danne grunnlaget for å beskrive tilstanden i de ulike bygnings- og anleggskategoriene, sammen med annen informasjon. Beskrivelsen i dette dokumentet synliggjør ikke bare det vi vet, men får også frem hvilke områder innen bygg og anlegg vi vet lite om i dag.

Når det gjelder kunnskap om universell utforming viste Bufdirs kommuneundersøkelse i 2017 en viss grad av usikkerhet om tilstanden.⁸¹

- Ser vi for eksempel på bygningskategorien *boliger* svarte 40 prosent av kommunene at de ikke visste om kommunen hadde tilstrekkelig kunnskap om tilgjengeligheten i boligmassen.
- 43 prosent svarte at de ikke visste om antallet tilgjengelige boliger var tilstrekkelig for å dekke innbyggernes behov.
- 29 prosent svarte at antallet var tilstrekkelig mens 28 prosent svarte at det ikke var tilstrekkelig antall boliger i forhold til behovet.

Disse svarene sier lite om hvorvidt boligene er eller ikke er universelt utformet, men at kunnskapen om temaet synes svak. Tallene bygger på svar fra 100 kommuner, og datainnsamling i 2017, og gir derfor kun en indikasjon på kommunenes kunnskap om universell utforming.

Det ser ut til å være variasjon blant kommunene i hvor stor grad de kartlegger bygg og uteområder. I underkant av halvparten av kommunene har kartlagt sine bygg 'i noen grad' (46 prosent), og i noe lavere omfang uteområder (40 prosent). Hvis man slår sammen 'i liten grad' og 'i ingen grad', er det 22 prosent for bygninger. 'I noen grad' og 'i stor grad' utgjør til sammen 69 prosent.

Store norske byer, som Oslo og Bergen, har innarbeidet universell utforming i gjeldende politiske plattformer. I Byrådsplattformen 2019-2023 for Oslo kommune er 'Inkluderende bygg og arkitektur' ett av grepene som skal bidra til grønn og inkluderende byutvikling. 'At alle barn med funksjonsnedsettelse sikres retten til å gå på nærskolen' er et uttalt mål for byrådet i Oslo. Dette indikerer at også eksisterende (eldre) skolebygg, skal løftes til et universelt utformings-nivå. I Bergens plattform for samme periode, ligger

⁸¹ Bufdir, 2018

universell utforming inne som premiss for all byutvikling. Dette innbefatter fysiske omgivelser, altså bygg og anlegg.

Ser man på Bufdirs tilskuddsordning for universell utforming i 2019, gikk 1,8 av om lag 11 millioner kroner (16 prosent) til bygg-relaterte prosjekter.⁸² I tillegg gikk 2,4 millioner kroner til prosjekter knyttet til planprosesser, som indirekte berører bygg. En mindre andel av tilskuddsmidlene gikk til prosesser som i siste instans gjelder bygg og planlegging, som FFOs arbeid for en universelt utformet skole eller Norske konsertarrangørers program for å bedre tilgjengeligheten på kulturarenaer.

Statsbygg arbeider med en systematisk kartlegging av alle statseide arbeids- og publikumsbygg og benytter kartleggingsverktøyet *Bygg for alle* for registrering av UU-data. Det overordnede målet for dette arbeidet er at samtlige av disse bygningene skal være universelt utformet innen 2025. Kartleggingsverktøyet gir mulighet til å hente ut rapporter over tiltaksbehov og status i ulike typer kategorier. Det kan også hentes ut erfaringstall knyttet til kostnaden på tiltakene. Gjennom nettsiden byggforalle.no offentliggjøres status for universell utforming i de enkelte bygg. Bygg for alle innehar APler⁸³ som muliggjør informasjonsflyt mellom systemer.

3.3 Bygg knyttet til barn og unges oppvekst

I det følgende beskrives det vi vet om universell utforming i barnehagen, grunnskolen, videregående skole og høyskole- og universitetsbygg. Det finnes begrensede data for å kunne utføre en tilstandsanalyse av folkehøgskoler, private skoler mv. En undersøkelse av folkehøgskoler viser at unge med funksjonsnedsettelse har færre valgmuligheter enn andre.⁸⁴ Resultatene viser omfattende fysiske barrierer når det gjelder den fysiske tilgjengeligheten. Det er mangel på teleslynge og mange bygg har trapper, tunge dører og andre hindringer. I det følgende skal vi presentere det vi kjenner til om tilstanden fra barnehage til høyere utdanning.

3.3.1 Barnehage

Ifølge Utdanningsdirektoratet er det 5 788 barnehager og 278 578 barnehagebarn i Norge. Disse er fordelt på 2 695 kommunale, og 3 093 private barnehager. Det er krevende å vurdere hvor stor andel av barnehagene som er universelt utformet, ettersom datagrunnlaget er mangelfullt. En kommuneundersøkelse fra Bufdir i 2017 viste at 62 prosent av norske kommuner som har kartlagt universell utforming i sine bygg, har kartlagt barnehager.⁸⁵ Vi kjenner imidlertid ikke til hvor stor andel av barnehagene i disse kommunene som er universelt utformet.

⁸² Bufdir, 2019a

⁸³ Et API er et grensesnitt mot én eller flere tjenester i et operativsystem (Store norske leksikon)

⁸⁴ Unge funksjonshemmede, 2019

⁸⁵ Bufdir, 2018

IK-bygg er et internkontrollsystem som brukes av om lag 150 kommuner, der kartlegging av bygningers tilgjengelighet er en del av dette systemet.⁸⁶ I 2018 viste statusmålingen at 79 prosent av barnehagene var tilstrekkelig tilgjengelige, 17 prosent hadde feil og mangler, og 4 prosent hadde alvorlige feil og mangler.

Tallene har i stor grad variert siden IK-bygg startet målingen i 2012. I 2013 var for eksempel 55 prosent av barnehagene tilstrekkelig tilgjengelige, mens i 2015 var tallet 87 prosent. En så stor økning er neppe reell, og kan tyde på at ansatte i kommunen tolker spørsmålene om graden av tilgjengelighet ulikt fra år til år. Det er derfor vanskelig å si noe sikkert om utviklingen.

IK-bygg har i tillegg undersøkt hvor tilgjengelig adkomsten til barnehagene er. Dette innebærer om barnehagen har tilfredsstillende handikapparkering, om gangadkomsten til barnehagen er tilfredsstillende, og om utearealet er universelt utformet. Disse tallene viser samme mønster som tilgjengeligheten i barnehagebygg. I 2018 viste statusmålingen at omtrent 8 av 10 hadde tilgjengelig adkomst, 17 prosent hadde feil og mangler, og 4 prosent hadde alvorlige feil og mangler.

3.3.2 Grunnskolen

Grunnskolen består av barne- og ungdomsskolene, fra 1. til 10. klasse. I skoleåret 2018–2019 går det 636 350 elever totalt i den norske grunnskolen (offentlig og privat).⁸⁷ Tallet på skoler er 2 830.⁸⁸ Det finnes ikke en total oversikt over hvor stor andel av skolene som er universelt utformet. Det er opp til den enkelte kommune hvorvidt de kartlegger status i sine bygninger, hvordan de gjør det, og i hvilket omfang. Ulike metoder og ulike grader av kartlegging gjør at rapporteringene ikke er sammenlignbare.

Nasjonale tall fra IK-bygg viser at om lag 80 prosent av skolene anses som tilgjengelige, mens Kartverket har målt at kun 2 prosent av skoleinngangene er helt tilgjengelig for brukere av manuell rullestol, og 34 prosent er delvis tilgjengelig.⁸⁹ Videre er 36 prosent av skolene ikke tilgjengelige for brukere av manuell rullestol, og for personer med nedsatt syn er 17 prosent av inngangspartiene tilgjengelige, mens 23 prosent er delvis tilgjengelige og 25 prosent er ikke tilgjengelige.⁹⁰ Handikapforbundet har funnet at 78 prosent av landets grunnskoler hadde vesentlige mangler.⁹¹ Denne undersøkelsen viste at det særlig var dører som var tunge og vanskelige å bruke, at ramper og heiser manglet og mange toaletter var utilgjengelige. Bufdir fant i en undersøkelse blant kommuner i 2017 at 83 prosent av de kommunene som kartla universell utforming i sine bygg, hadde kartlagt skoler.⁹² 40 prosent av kommunene i undersøkelsen mente at skolene i stor grad er universelt utformet og tilgjengelige for alle, 38 prosent svarte i noen grad og om lag 9 prosent svarte i liten grad.⁹³

⁸⁶ IK-bygg, 2019

⁸⁷ Utdanningsdirektoratet, 2019

⁸⁸ Ibid

⁸⁹ Bufdir, 2017

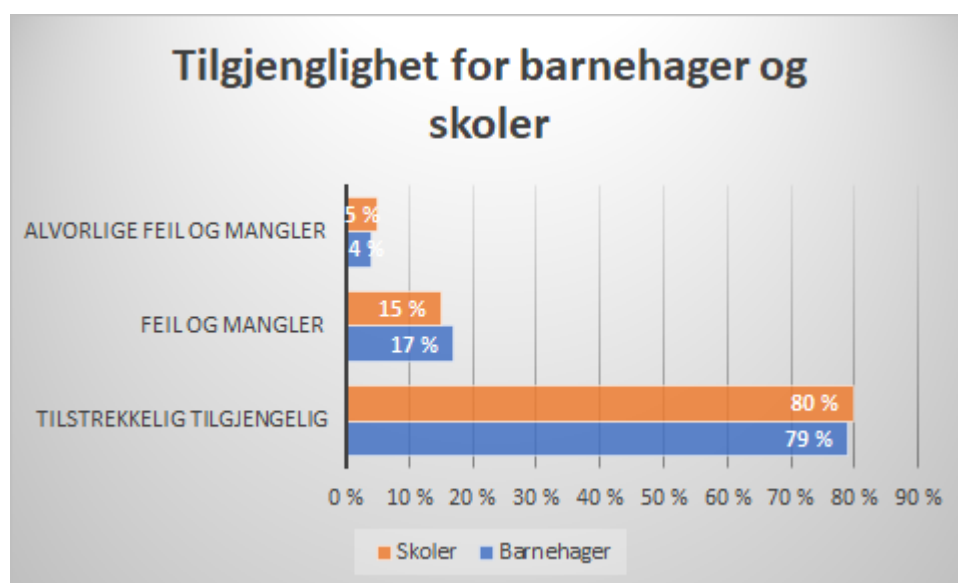
⁹⁰ Upublisert oversendelse fra Kartverket

⁹¹ Kvistum, I., 2013

⁹² Bufdir, 2018

⁹³ Ibid

Det arbeides med å få gjennomført en systematisk kartlegging av status for universell utforming i grunnskolen. Kommunene oppfordres til å kartlegge sine skolebygg, som de eier og drifter, for å identifisere oppgraderingsbehov og kostnader. Bufdir og Utdanningsdirektoratet samarbeider om dette, og KS vil også bli trukket inn i arbeidet. Utdanningsdirektoratet skal opprette en nettside om det fysiske miljøet og universell utforming, på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. Hensikten er å løfte kunnskapsnivået knyttet til universell utforming og skole i skolesektoren. Arbeidet med utvikling av veiledningsmateriell om kartlegging av grunnskolen har sitt utspring i en veikartprosess fra 2017-2018, som resulterte i rapportene: *Veikart. Universelt utformet nærscole 2030* (2018) og *Samfunnsøkonomisk analyse av universelt utformet grunnskole 2030* (2018). Beregninger viser at nyttevirkningene av veikartet overstiger de totale kostnadene, og anses dermed som samfunnsøkonomisk lønnsomt.⁹⁴

3.3.3 Videregående skole

Fylkeskommunene har ansvar for de videregående skolene. I skoleåret 2018/2019 gikk det omtrent 188 500 elever i den videregående skolen (offentlig og privat), fordelt på 415 skoler. Det er vanskelig å finne overordnet informasjon om universell utforming av den videregående skolen på fylkeskommunenes nettsider med unntak av Rogaland fylkeskommune. Som en av åtte pilotfylker utviklet de nettsiden tilgjengelighet.no. Her finner man en oversikt over tilgjengeligheten ved de videregående skolene i fylket. Det er også bevilget midler til kartlegging av videregående skoler gjennom Bufdirs tilskuddsordning for universell utforming. Ett annet tilskuddsprosjekt for utvikling av ny kunnskap gikk til prosjektet «Universell utforming av skoler for elever med kognitive og sensoriske vansker» (2018). Denne tok for seg elever både i grunn- og videregående skole. Til tross for slike enkelt initiativ, finnes det lite systematisk forskningsbasert kunnskap om universell utforming i den videregående skolen, i norsk sammenheng.

⁹⁴ Proba, 2019

Utdanningsdirektoratets arbeid med utvikling av en ny nettside om universell utforming i skoler (og barnehager), vil kunne bli en arena hvor oppdatert kunnskap, og oversiktsartikler, om dette feltet.

3.3.4 Universitet og høyskole

Det offentlige eier og drifter den største andelen av landets høyskoler og universiteter, men noe eies også av private stiftelser eller medlemsorganisasjoner. Eiendomsstrukturen for universiteter og høyskoler driftet av henholdsvis offentlig og private eiere, kan i noen tilfeller bidra til utydelighet når det kommer fordeling av ansvar for oppgradering av eksisterende bygningsmasse.

Pr. 2018 var det til sammen 3 499 489 kvadratmeter institusjoner for høyere utdanning i Norge. Mange statseide institusjoner inngår som del av Statsbyggs program for oppgradering av bygningsmassen til universell utformingsstandard innen 2025. Pr. 2019 er 191 bygg ved universitet og høyskoler med tilhørende uteareal oppgradert for å imøtekomme kravet til universell utforming. Det gjenstår 31 bygg i perioden 2020-2025 og 20 av disse byggene skal oppgraderes i denne perioden. Det er knyttet usikkerhet til de resterende siste 11 byggene da de trolig skal selges, avhendes, rives, erstattes med nybygg, har leiekontrakt som utgår mm.

En doktorgradsavhandling fra 2019⁹⁵, som har undersøkt hva som hemmer og fremmer deltakelse i profesjonsutdannelser for personer med funksjonsnedsettelse, anbefaler å vurdere forbedringsmuligheter blant annet gjennom universell utforming av læringsmiljø. Én av flere viktige faktorer vil i denne sammenheng gjelde bygningsmessige forhold.

Vi kan skille mellom pedagogiske og fysiske barrierer. Når det gjelder bygg, er det viktig at forelesningsrom og lesesaler har god universell utforming, og at det akustiske er godt tilrettelagt. Det samme gjelder god skilting og en lett lesbar planløsning som gjør det enkelt å orientere seg og finne frem i bygningen eller uteområdet. 27 prosent svarer i en undersøkelse om barrierer i høyere utdanning for personer med funksjonsnedsettelse, at de møter fysiske barrierer i forbindelse med studiet, mens fire av fem svarer at de møter pedagogiske barrierer.⁹⁶ På spørsmål om hvilke behov studentene har for tilrettelegging, gjelder svarene først og fremst det pedagogiske, men i forhold til det fysiske svarer flere at det er behov for hvilerom. Behov for hvilerom løftes også frem i sluttrapporten til et Bufdir-støttet tilskuddsprosjekt «Universell utforming av skoler for elever med kognitive og sensoriske vansker» (2018).⁹⁷ Slike rom må kunne dekkes til (dersom det er glassvegger), og ha dagslys.

En rapport Vista Utredning, Multiconsult, og Analyse & Strategi beregnet kostnadene ved å gjøre undervisningsbygg, grunnskoler og videregående skoler universelt utformet. De la frem tre alternativer med ulike tidshorisonter på når arbeidet skulle være fullført:

- Alternativ 1: Frist på 10 år
- Alternativ 2: Frist på 15 år

⁹⁵ Langørgen, E., 2019

⁹⁶ Proba, 2018

⁹⁷ Universell utforming, 2018b

- Alternativ 3: frist på 4 år på høyskoler, 7 år på universiteter og 8 år for grunnskole og VGS. Anslagene varierer fra 4,5 milliarder til 8 milliarder kroner. Alternativet med lengst frist er rimeligst, ettersom det da er en større del av bygningsmassen som kan utbedres gjennom andre vedlikeholdstiltak.⁹⁸

3.4 Valglokaler

Et viktig prinsipp i et demokrati er at alle stemmeberettigede borgere fritt og hemmelig skal kunne avlegge stemme ved demokratiske valg. Ved tilrettelegging av stemmelokaler skal det legges vekt på god tilgjengelighet for alle velgere, jf. §26 i valgforskriften. Videre skal blinde og svaksynte kunne avgi stemme uten å måtte be om hjelp.⁹⁹

En undersøkelse¹⁰⁰ om tilgjengelighet ved valg for syns- og bevegelseshemmede, viser at de fleste var fornøyd med tilgjengeligheten ved kommunestyre- og fylkestingsvalget 2019. Samtidig viser undersøkelsen at opplevelsen av tilgjengelighet varierer mellom gruppene. Mellom 75-81 prosent av bevegelseshemmede svarte at de ikke opplevde noen fysiske hindringer ved inngangen til valglokalet. For svaksynte var andelen 63 prosent, og trapper var hovedårsaken til problemene. Sammenlignet med en tidligere valgundersøkelse fra 2011¹⁰¹ var det flere som oppga at de hadde opplevd fysiske hindringer ved inngangsdøren i 2019.

I alt 96 prosent av respondentene svarte at det var veldig eller ganske enkelt å orientere seg inne i valglokalet, mens 3 prosent svarte at det var ganske vanskelig. 90 prosent oppga at de ikke hadde opplevd fysiske hindringer inne i valglokalet. Blant personer som har vansker med å gå uten hjelpemidler har det vært en nedgang i andelen som har opplevd slike hindringer sammenlignet med 2011. Blant svaksynte har andelen som har opplevd slike problemer økt, og hindringene som er nevnt er bratt rampe, trapper/trinn og ting i veien. Når det gjelder belysning inne i valglokalet svarte i alt 75 prosent at den var svært god. Blant svaksynte svarte 22 prosent at belysningen kunne vært bedre.

Det var i alt svært få som behøvde hjelp til å finne riktig stemmeseddel, med unntak for svaksynte. Blant de svaksynte fikk 14 prosent hjelp av en medhjelper, mens 4 prosent fikk hjelp av en valgfunksjonær. 94 prosent svarte at valgurnen var plassert slik at de kunne levere sin stemme uten hjelp fra medhjelper eller valgfunksjonær, mens 4 prosent svarte at de ville klart det om den var plassert annerledes. 94 prosent svarte at valglokalet var tilrettelagt slik at de kunne stemme på det partiet de ønsker, uten at noen andre

⁹⁸ Proba, 2019

⁹⁹ Valgforskriften, 2003

¹⁰⁰ Kantar, 2019. 850 bevegelseshemmede og 165 synshemmede ble spurt om hvordan de opplevde tilgjengeligheten ved kommunestyre- og fylkestingsvalget 2019. I tillegg ble det gjennomført observasjoner av 290 valgllokaler i 28 kommuner i løpet av forhåndsstemmeperioden og på valgdagen.

¹⁰¹ TNS Gallup, 2011. En må være oppmerksom på at utvalgene i de to undersøkelsene er forskjellige.

trengte å vite hvilket parti det var. Det var særlig svaksynte som oppga at de hadde problemer med å stemme hemmelig. Sammenlignet med undersøkelsen fra 2011 var det en større andel som oppga at de ikke fikk stemme hemmelig i 2019.

På spørsmål om tilretteleggingen av valglokalene var blitt bedre eller dårligere med årene svarte i alt 24 prosent at den var blitt bedre. 5 prosent svarte at tilretteleggingen har blitt dårligere, mens 56 prosent opplevde at det ikke har vært noen endring. Andelen som svarte at tilretteleggingen har blitt dårligere var størst blant svaksynte. Samtidig var det en større andel blant svaksynte som mente at tilretteleggingen var blitt bedre sammenlignet med bevegelseshemmede.

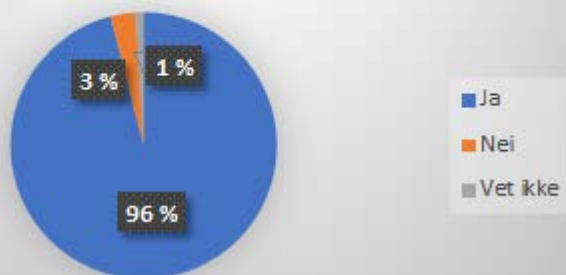
Oslo Economics gjennomførte en spørreundersøkelse etter valget i 2019 på oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Undersøkelsen ble sendt til valgansvarlig i de 356 kommunene, og de ti fylkeskommunene som gjelder fra 1.1. 2020.¹⁰² Videre følger noen nøkkelfunn fra undersøkelsen:

97 prosent av lokalene ble vurdert i forkant av valget. Grunnen til at noen av kommunene ikke har vurdert lokalene på forhånd er fordi de samme lokalene brukes hvert år, og det er derfor ikke noe behov for en ny vurdering (Ibid).

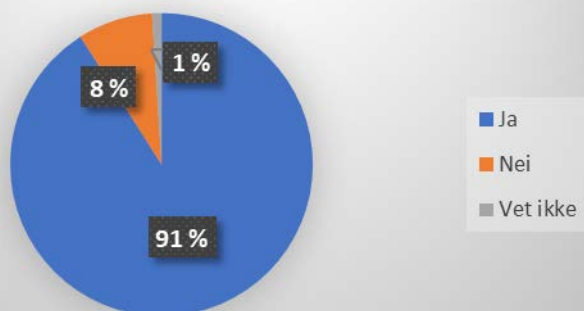
¹⁰² Oslo Economics 2019. Valggjennomføringsundersøkelsen 2019

**Var samtlige valglokaler i
forhåndsstemmeperioden tilgjengelig for
alle velgergrupper?**

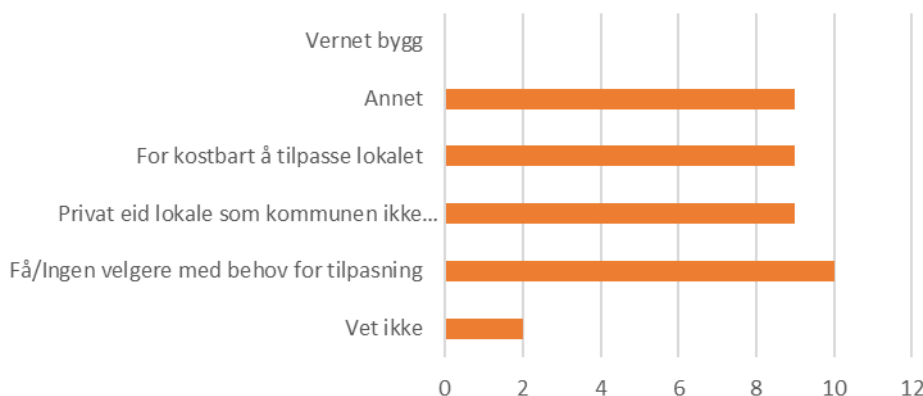
96 prosent av valglokalene var tilgjengelig for alle velgergrupper i forhåndsstemmeperioden. Ni av kommunene svarte at de hadde lokaler som ikke var universelt utformet i forhåndsstemmeperioden. To av disse kommunene oppga at dette var fordi de ikke hadde andre forhåndsstemmelokaler, slik at ingen av lokalene i kommunen var universelt utformet. Ingen av kommunene rapporterte om mer enn ett forhåndslokale som ikke var universelt

**Var samtlige valglokaler på valgdagen
tilgjengelig for alle velgergrupper?**

91 prosent av valglokalene var tilgjengelig for alle velgergruppen på valgdagen. 8 prosent var ikke tilgjengelig. De 25 kommunene som oppga at ikke alle lokalene var universelt utformet, oppga at det var til sammen 41 lokaler som ikke utfylte kravene. Om utvalget er representativt for samtlige norske kommuner, tilsier det totalt 50 stemmelokaler (Ibid).

**Hva var årsaken(e) til at valglokalene kommunene
benyttet på valgdagen ikke var tilgjengelig for alle
velgere? Flere svar mulig.**

De 25 kommunene som benyttet valglokaler som ikke var universelt utformet, oppga ulike årsaker til dette. De to hovedårsakene var det ikke var behov, fordi det ikke er velgere i med nedsatt funksjonsnedsettels er i valgkretsen, eller at det er uforholdsmessig kostbart å gjøre tilpasninger i bygget. (Ibid).

3.5 Arbeidsbygg

IK-bygg fører statistikk på hvor tilgjengelig næringsbygg er, og hva som blir definert som næringsbygg er opp til kommunene som svarer på undersøkelsen. Norsk Kommunalteknisk forening, som står bak innsamlingen, forholder seg i hovedsak til KOSTRA når det gjelder bygningstyper. Dataene viser at kommunene har registrert 82 prosent av deres bygninger som tilgjengelige. Dette er en økning fra 2012 hvor andelen var på 78 prosent. Videre har 11 prosent av bygningene feil og mangler, og 7 prosent har alvorlige feil og mangler.¹⁰³

Tallene varierer imidlertid fra år til år, og datagrunnlaget er noe begrenset. Det er derfor vanskelig å si noe sikkert om utviklingen.

3.5.1 Kartverkets måling av inngangspartier

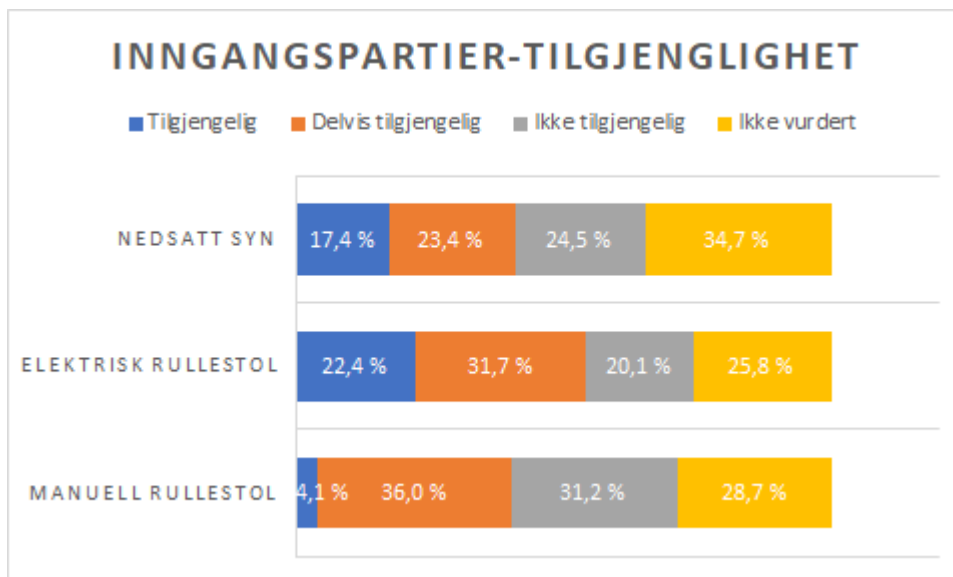
For at alle, uansett funksjonsevne, skal ha muligheten til å benytte seg av tilbudene som finnes i ulike bygg, er det viktig at inngangspartiet er tilgjengelig. Hvis ikke er det fare for at mennesker med forskjellige funksjonsnedsettelse blir ekskludert fra for eksempel skoler, fotballstadioner eller helsestasjoner, og dermed mister muligheten til å utfolde seg på lik linje som resten av samfunnet i sosiale aktiviteter, eller få tilgang til offentlige velferdsbygg.

Kartverket¹⁰⁴ har kartlagt i hvilken grad inngangspartiene i offentlige bygninger¹⁰⁵ er tilgjengelige for bevegelses- og synshemmede i over 160 kommuner i Norge. Inngangsparti inneholder selve inngangen, rampe og atkomstveien umiddelbart før inngangen. Graden av tilgjengelighet er kategorisert som tilgjengelig, delvis tilgjengelig, ikke tilgjengelig, og ikke vurdert. Tallene vi omtaler her er fra 2019.

¹⁰³ IK-bygg, 2019

¹⁰⁴ Kartverket, 2019

¹⁰⁵ Byggene som er kartlagt er offentlige servicebygg, offentlige forvaltningsbygg, offentlige toaletter, helsebygg, helsestasjoner, omsorgsboliger, aktivitets- og dagsenter, utdanningsbygg, kulturbygg, idrettsanlegg, parkeringsplasser, og parkeringsområder.

Tallene viser at behovet for informasjon fortsatt er stort. En betydelig andel av inngangspartiene er enda ikke kartlagt, og det er derfor vanskelig å konkludere hvor tilgjengelige byggene er. Vi kan likevel si noe om tendensen.

For brukere av manuell rullestol virker det som om det flere utfordringer med å ta seg inn i bygg, der 31 prosent av inngangspartiene er registrert som ikke tilgjengelig. Kun 4 prosent er tilgjengelige, mens 36 prosent er delvis tilgjengelige.

Tilgjengeligheten for brukere av elektrisk rullestol er noe bedre. Andelen inngangspartier som ikke er tilgjengelig er på 20 prosent, mens 22 prosent er tilgjengelige, og 32 prosent er delvis tilgjengelig.

For personer med nedsatt syn er 25 prosent av inngangspartiene ikke tilgjengelig, mens 17 prosent er tilgjengelig og 23 prosent delvis tilgjengelig.

Når det gjelder undervisningsbygninger er kun 2 prosent av inngangspartiene tilgjengelig for brukere av manuell rullestol. Tilsvarende andel for brukere av elektrisk rullestol er 14 prosent. For mennesker med nedsatt syn er 17 prosent tilgjengelig, 23 prosent delvis tilgjengelig, og 25 prosent ikke tilgjengelig.

3.5.1.1 Krav til inngangsbredde og rampebredde for manuell og elektrisk rullestol

Årsaken til forskjellen i tilgjengelighet for rullestoler er at elektrisk rullestol i større grad enn en manuell rullestol klarer høyere terskel og høyere stigning ved atkomstvei og ramper. Mens tilgjengelighetsvurderingen for manuell rullestol og synshemmede er basert på krav i TEK17 er grenseverdiene for elektrisk rullestol utviklet etter samtale med NAV Hjelpemiddelsentralen og personer med funksjonsnedsettelse. De er videre bestemt ut fra tekniske spesifikasjoner for de vanlige modellene av elektriske rullestoler.

Terskelhøyden for tilgjengelighet for elektrisk rullestol er med 2,5 cm det samme som for manuell rullestol. Terskelhøyden for kategorien "Delvis tilgjengelig" ligger i området 2,6 – 10 cm for elektrisk rullestol og er større enn for manuell rullestol. Størst utslag for forskjellen mellom elektrisk rullestol og manuell rullestol for kategorien tilgjengelighet er kravene til stigning og håndlist. Stigningen for elektrisk rullestol kan være opp til 10 grader for både ramper og atkomstvei og forekomsten og høyde av håndlista ved ramper er ikke avgjørende.

3.6 Helse og omsorg

Det foreligger ingen entydig definisjon på hva man legger i begrepet helsebygg, men både sykehus, sykehjem og sentre med helserelaterte funksjoner hører naturlig inn i kategorien. Sykehjem overlapper med boliger for eldre, og er i hovedsak omtalt under bolig (se 3.7).

Sykehus er en type bygningskategori hvor tilgjengelighet er sentral, og har vært lenge før begrepet universell utforming og tilgjengelighet ble introdusert. Pasienter både i senger, i rullestoler, eller personer som er dårlig til bens med rullator eller krykker, fordrer brede dører og terskelfrihet. Men graden av tilgjengelighet, har økt med begrepet universell utforming, til å omfatte mer enn forhold som har å gjøre med areal og bevegelse. Teleslynger ved resepsjoner, god orientering både ved bruk av kontraster, skilt og belysning er eksempler på dette. St. Olavs Hospital i Trondheim er eksponent for denne utvidede tenkningen i planlegging av sykehus. Sykehuset er etablert som en åpen bydel i Trondheim, godt tilgjengelig for alle. I 2015 mottok den gang St. Olavs Hospital, Helsebygg Midt-Norge, Innovasjonsprisen for universell utforming fra Norsk Design og Arkitektursenter.

Når vi blir eldre øker sjansen for at vi pådrar oss en eller annen form for funksjonsnedsettelse. Selv om regjeringen ønsker at eldre skal bo hjemme så lenge som mulig, er det likevel viktig at sykehjem og andre omsorgsbygg er tilrettelagt slik at alle skal kunne bo der. Ved utgangen av 2018 var det 39 572 sykehjemsplasser i Norge, og 142 754 årsverk jobbet i alt i omsorgstjenestene.¹⁰⁶

Tall fra IK-bygg viser at 91 prosent av alle omsorgsbygg er tilgjengelige, 6 prosent har feil og mangler, og 3 prosent har alvorlige feil og mangler. For sykehjem er tallene 88 prosent tilgjengelig, 9 prosent har feil og mangler, og 3 prosent har alvorlige feil og mangler.¹⁰⁷

Den årlige utviklingen varierer mye, også her, og det er usikkert hvor representative tallene er.

¹⁰⁶ SSB, 2019

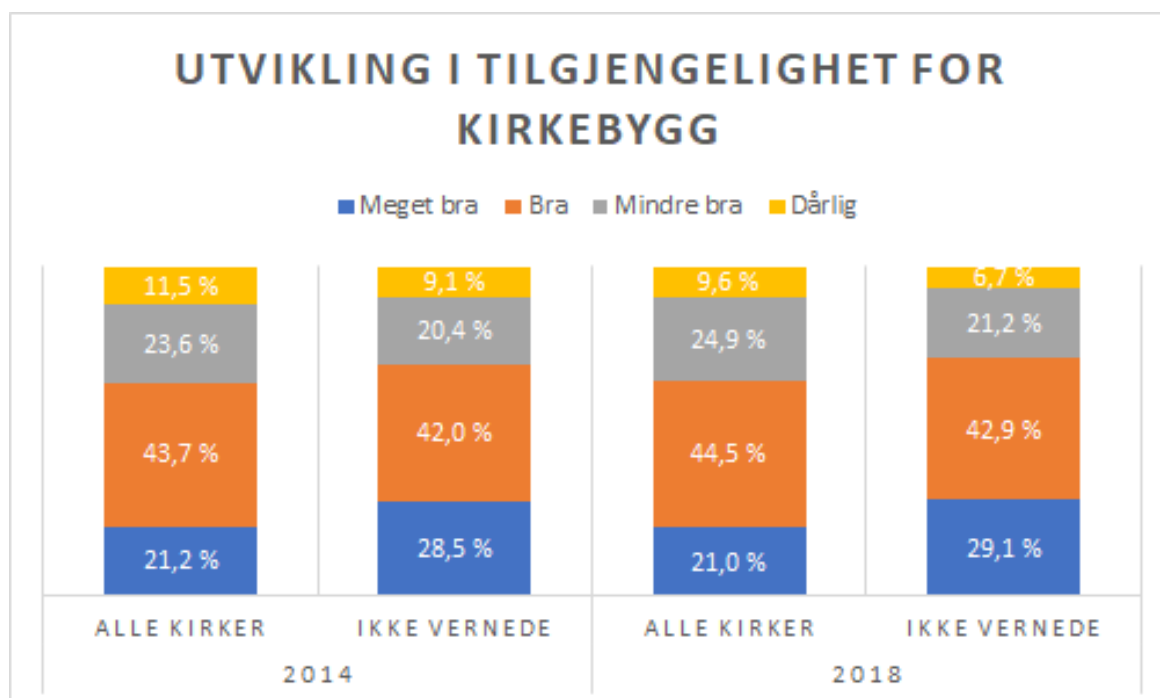
¹⁰⁷ IK-bygg, 2019

3.7 Kultur og fritid

3.7.1 Kirkebygg

Det er ca. 1620 kirkebygg som faller inn under kirkelovens definisjon av kirke eller kapell.¹⁰⁸ 220 er fredet, og 760 har status som verneverdige. Kirkebyggene er viktige kulturminner, og et møtested for flere generasjoner kirkegjengere.

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon (KA) fører statistikk over hvor mange av landets kirker som er universelt utformet. I 2018 kartla de 1628 kirker, hvorav 669 er ikke-vernende kirker, og delte inn graden av tilgjengelighet i fire kategorier: Dårlig, mindre bra, bra og meget bra.¹⁰⁹ 10 prosent ble kategorisert som dårlig tilgjengelig, 25 prosent var mindre bra, 45 prosent var bra, og 21 prosent var meget bra. For ikke-vernede kirker var 7 prosent dårlig, 21 prosent mindre bra, 43 prosent bra, og 29 prosent meget bra.

¹⁰⁸ Barne- og familiedepartementet, 2019

¹⁰⁹ Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon, 2018. Tallene er upubliserte.

3.7.2 Kulturbygg

I 2018 ble det registrert rundt 10,9 millioner besøk i norske museer.¹¹⁰ Når det gjelder fysisk tilrettelegging er hensynet til bevaring en utfordring for mange museer. Tall fra Kulturrådet¹¹¹ viser at 84 prosent av museene opplyser at de har tilrettelagte lokaler, med for eksempel teleslynge, heis for rullestolbrukere og rullestolramper. 75 prosent av museene hadde formidling tilrettelagt for mennesker med funksjonsnedsettelse, som for eksempel merking med blindeskrift, tegnspråk, storskrift og lettlest informasjon. Det har særlig vært en økning i andelen museer som oppgir at hjemmesiden deres følger standarden som ligger til grunn for universell utforming av IKT-løsninger på nettet, fra 48 prosent i 2017 til 62 prosent i 2018.

Boken «Bare gjør det!», er en veiledende bok om hvordan man kan gjøre museene (mer) tilgjengelige for et publikum. *Seniorrådgiver for forskning ved museene i Sør-Trøndelag, hevder at «Den største utfordringen i arbeidet med tilgjengeliggjøring av museene er å få til en holdningsendring i hele sektoren. (...) Det er ikke nok å sørge for at publikum kommer seg opp trappen og inn i museet hvis det ikke er noe de kan oppleve når de først kommer inn. (2018).*

3.7.3 Konsertscener

Tilgjengelighetsmerket er en sertifiseringsordning for kulturarrangører som arbeider for god tilgjengelighet for mennesker med funksjonsnedsettelse.¹¹² Merket skal bedre tilgjengeligheten på kulturarenaer, og synliggjøre kulturarrangører som sørger for god tilgjengelighet for mennesker med funksjonsnedsettelse. Kriteriene for tilgjengelighetsmerket er blant annet god og tydelig informasjon om universell utforming på nettsider og trykket materiell, lett synlig kontaktinformasjon, trinnfrie uteområder, informasjon på nettsiden om teleslynge, god merking av skilting, m.m.

78 kulturarrangører har fått kurs i tilgjengelighetsmerket. 26 har fått merket, og 52 arbeider pr. 2019 for å få merket. Det foreligger ingen statistikk eller et register som gir en oversikt over konsertscenenes fysiske tilgjengelighet basert på sertifiseringen. Det ligger en ikke utnyttet overføringsverdi i sertifiseringsordningen og tilgjengelighetsmerket til andre typer kulturarenaer som teater, dansescener, forsamlingslokaler mv.

3.8 Bolig

En bolig kan være mye forskjellig, som en enebolig, tomannsbolig, rekkehus, eneboliger i kjede, småhusbebyggelse, leiegård, boligblokk, bygninger for bofelleskap, studentboliger, gårdsbruk mv. Det er også viktig å skille mellom nye og eksisterende boliger. Teknisk byggeforskrift stiller krav til universell utforming og tilgjengelighet når det bygges nye boliger. Krav til tilgjengelighet fremgår av veiledningen til

¹¹⁰ SSB, 2019b

¹¹¹ Kulturrådet, 2019

¹¹² <https://www.tilgjengelighetsmerket.no/>

den tekniske byggeforskriften (TEK 17) i paragraf 12-2. «Krav om tilgjengelig boenhet». Her fremgår det at kravet trer i kraft under forutsetning av at det er snakk om:

«Boenhet i bygning med krav om heis [som] skal ha alle hovedfunksjoner på inngangsplanet. Inngangsplanet skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse slik det følger av bestemmelser i forskriften. Det er tilstrekkelig at minst 50 prosent av boenheter på inntil 50 m2 BRA med ett eller to rom for varig opphold i bygning oppfyller kravene til tilgjengelig boenhet samt utforming av bad og toalett i § 12-9 første ledd. Ved søknad om oppføring av flere bygninger, gjelder unntaket samlet for bygningene.»

Videre gjelder kravet for «Boenhet i bygning uten krav om heis som har alle hovedfunksjoner på bygningens inngangsplan, skal være tilgjengelig på inngangsplanet slik det følger av bestemmelser i forskriften, med mindre det i § 8-6 gis unntak fra krav til gangatkomst.»

Når det gjelder boliger for psykisk utviklingshemmede la HVPU-reformen også kalt Ansvarsreformen (1991)¹¹³ grunnlaget for utflytting fra institusjon til bolig og bygging av tilpassede boliger.¹¹⁴ I løpet av det første tiåret etter reformen etablerte kommunene mange små botilbud til sine innbyggere med utviklingshemming. Dette har endret seg, og i dag planlegger kommunene større bofellesskap og samlokaliserte boliger. 15-20 boliger sammen er i dag ikke uvanlig. Det stilles krav til universell utforming når det søkes lån i Husbanken til bygging av denne type bolig.

I NOU 2016:17 "På lik linje – åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for mennesker med utviklingshemming" rettes det oppmerksomhet mot boligsituasjonen til personer med psykisk utviklingshemming. Det foreslås et tak på antall boliger i bofellesskap, og det vektlegges individuelle løsninger og økt brukermedvirkning overfor denne målgruppen.

Gjærevollutvalgets innstilling fra 1992¹¹⁵ ga retning for boligpolitikken for eldre. Det ble et mål at institusjoner med sterkt sykehuspreg gradvis skulle omdannes til boliger, eller leiligheter, med kvaliteter som lignet private hjem for å gi beboerne en følelse av verdighet og trygghet. Utvalget la stor vekt på at fremtidens omsorgstjenester i størst mulig grad skulle foregå og styres av individuelle behov. Dette er bakgrunnen for satsing på omsorgsboliger, enerom og bedre bokvalitet på sykehjemmene.

De demografiske endringene (eldrebølgen) vil i de nærmeste tiårene trolig føre til større etterspørsel etter omsorgstjenester både fra yngre og eldre brukergrupper. Samtidig vet vi at både de som skal gi denne omsorgen og finansiere dette tjenestetilbudet blir færre. Dette utfordrer den nordiske velferdsmodellen, og presser fram et behov for nye svar og løsninger. Dette er ambisjoner som naturlig gjenspeiles i hvordan man utformer og lokaliserer nye typer botilbud.

Perspektivet på hvordan vi planlegger for eldrebølgen er sentralt for hvilken boligpolitikk som føres. Nye boliger skal iht. tekniske forskrifter, TEK 17 bygges iht. prinsippet om universell utforming. Ved å sørge for universelt utformede løsninger ivaretar man alle, både eldre og yngre mennesker. Universell utforming slår

¹¹³ Sosialdepartementet, 1990

¹¹⁴ Husbanken, 2019

¹¹⁵ NOU 1992: 1

to fluer i en smekk. Boligene har en kvalitet som er tilpasset og ivaretar eldre med funksjonsnedsettelse (som etter hvert får svekket syn, muskulatur, bevegelighet og mange vil være i gruppen som har overlevd alvorlige operasjoner – kreft, el. lign.) og øvrige med funksjonsnedsettelse. Samtidig er trangboddhet et problem i dagens nybyggeri, og store bad, entreer og terskelfri tilgjengelighet mellom parkering og inngangsdør kommer alle og spesielt småbarnsfamilier (med barnevogner og flere personer i en husstand) til gode.

Husbankens låneordning for grunnlån vil fra og med 1. januar 2020 gi mulighet for å søke lån enten til miljøvennlige boliger, eller livsløpsboliger. Begrepet universell utforming tas ut i den reviderte forskriften til grunnlån. Husbanken tilbyr også lån for ombygging/utbedring av bolig i eksisterende bygg som ikke er tilgjengelig. Dette er en type søknad det kommer få av, da få kjenner til muligheten. Det kan søkes midler for å bedre belysningen, senke betjeningspanel, sette ut benker, gjøre inngangspartiet tilgjengelig mv. i felles oppganger og uteområder.

3.8.1 Tilgjengelighet og tilrettelegging

I 2018 publiserte Statistisk Sentralbyrå (SSB) ny statistikk om bolig og boforhold basert på levekårsundersøkelsen 2018. Det er i flere runder av levekårsundersøkelsen kartlagt hvor stor andel av husholdningene som bor i boliger tilpasset rullestolbrukere. Resultatene fra tidligere undersøkelser har vist at dette er noe som endrer seg sakte over tid og SSB besluttet derfor å ikke inkludere spørsmålene om tilrettelegging for rullestolbrukere i 2018 for å gjøre plass for andre spørsmål i undersøkelsen. Det er imidlertid en intensjon om å inkludere dette igjen i senere runder av undersøkelsen.

I undersøkelsene som er gjennomført oppgir kun 35 prosent av alle husholdninger at det ikke finnes hindringer som gjør det vanskelig å komme seg fra boligens uteareal, garasje eller parkeringsplass og inn gjennom husets inngangsdør der de bor. Det betyr at to tredjedeler av norske husholdninger/boliger er vanskelig tilgjengelig for en rullestolbruker. De fleste hindringene består av trapper og trinn som kan være vanskelig for rullestolbrukere å forsere.

3.9 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering

Brukerorganisasjonene skriver følgende i sitt innspill til denne rapporten:

*«Funksjonshemmede møter omfattende barrierer. Dette begrenser mulighetene til å delta på lik linje med andre i skole, utdanning, arbeid, boligmarked, kultur og i samfunnet for øvrig. I TEK17 til plan- og bygningsloven, er krav blitt svekket i forhold til TEK10, bl.a. mindre snusirkel/areal for rullestol i boliger og studentboliger og svekkede krav som tillater mer støy i studentboliger. Dette svekker likeverdig tilgang til boliger og muligheter til utdanning. Kommunenes plikt til å bistå med å skaffe egnet **bolig** er for svak. Fra januar 2020 er Husbankens ansvar for **tilskudd** til utredning, prosjektering og tilpasning av boliger avvirket, og det er opp til den enkelte kommune å gi et tilbud. Rettighetene er svake. Dette gir et uforutsigbart tilbud, med svekkede muligheter til å skaffe seg egnet bolig og leve likestilt med andre innbyggere. Funksjonshemmede er ikke sikret selvbestemmelse når det gjelder valg av boform, og kommunene legger ofte føringer på hvor man må bo for å motta kommunale tjenester.*

*Universell utforming er under press i **lovverket**. Kommunal- og moderniseringsdepartementet foreslo i 2019 å fjerne universell utforming fra formålet i Husbankens grunnlån. Departementet har også i høringsnotat foreslått å sidestille*

tilgjengelighet, forstått som spesialløsninger for funksjonshemmede, med universell utforming i formålsparagrafen til plan- og bygningsloven og åpne for økt bruk av dispensasjoner i kommunene for å fremme kommunal frihet.

Plikten til universell utforming i **LDL** omfatter kun virksomheter rettet mot allmennheten. Plikten gjelder ikke dersom det innebærer «uforholdsmessig byrde» på eksisterende bygninger, og begrenser dermed kravet til å sikre universell utforming. Det er ikke gitt tidsfrister for når eksisterende bygg og transportmidler skal være universelt utformet. Manglende tidsfrister, manglende sanksjoner og innskrenkende fortolkning av loven utgjør kraftig svekkelse av lovens effekt for å bygge ned funksjonshemmende barrierer og fremme likestilling.

Opplæringsloven fastsetter en universell rett til inkluderende **utdanning** og rett til å gå på **nærskolen**. Funksjonshemmede elever mottar ofte segregerende undervisning. Tall fra 2013 viste at nesten 80 % av skolene var utilgjengelige for bevegelseshemmede elever (NHF/forskningsstiftelsen IRIS). Elever med utviklingshemming er i liten grad sammen med andre elever i undervisningen og har sjelden lærebøker. Pensum og faglitteratur er dårlig tilrettelagt, også for synshemmede. Funksjonshemmede studenter møter fysiske, pedagogiske og sosiale hindringer i studiehverdagen. Det er vesentlig lavere andel funksjonshemmede som tar høyere utdanning enn befolkningen for øvrig.

Funksjonshemmede erfarer omfattende barrierer i arbeidslivet; både når det gjelder manglende universell utforming og diskriminerende holdninger. Arbeidsdeltakelsen er lav. FN anbefaler at staten fastsetter krav til arbeidsgivere om universell utforming av arbeidsplassen i likestillings- og diskrimineringsloven, og utarbeider en strategi for universell utforming av det fysiske miljøet og IKT (Avsluttende merknad FN, mai 2019)

12,3 prosent av alle kommuner oppga i 2013 at ikke alle **valglokaler** var tilgjengelige. Det foreligger ingen statusrapport vedrørende tilgjengeligheten til lokaler som brukes av folkevalgte organer. Erfaringene er at lokaler og utstyr ikke er universelt utformet. Saksdokumenter blir ikke gjort tilgjengelig for synshemmede og blinde politikere. Dette hindrer demokratisk deltakelse i det politiske og offentlige liv.

Kommentar: I rapporten vises det til tall fra Kantar, med høy grad av tilgjengelighet til valglokalene, pkt. 3.4. Alternativrapporten har en annen kilde, art. 29 pkt. 132, med lav grad av tilgjengelighet. Hvordan er disse analysene gjort?

Når det gjelder **helsetjenester**, erfarer funksjonshemmede manglende tilgjengelighet ved legesentre og dårlig tilrettelegging av kommunikasjon.

Barrierer i form av manglende fysisk tilgjengelighet, mangel på informasjon og tilgjengelig transport hindrer funksjonshemmede å delta i **kultur, friluftsliv og idrett**. Det er ikke tolk på teater og andre offentlige arrangementer. Personer som bruker rullestol henvises ofte til egne innganger og egne plasser. Undersøkelse fra FFO og Unge Funksjonshemmede, desember 2019, viser at 17 % av funksjonshemmede ikke deltar på noen kultur- eller fritidstilbud. Mangel på informasjon og tilgjengelighet er det som i størst grad hindrer deltagelse.

<https://ffo.no/globalassets/dokumenter-ffo/rapport.det-viktigste-er-a-delta.pdf>

Evalueringen av **Regjeringens handlingsplan** for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013 viser om tiltak er gjennomført, men ikke om samfunnet er blitt mer tilgjengelig. I handlingsplanen 2015-2019 er den tidfestede visjonen om at Norge skal være universelt utformet innen 2025 fjernet, noe som er mindre forpliktende. Planen mangler framtidige konkrete og målrettede tiltak på tvers av sektorer, med øremerkede midler.

Noe går i positiv retning. Både **Statsbygg**, enkelte fylker og kommuner jobber systematisk med å gjøre bygg og uteområder universelt utformet.»

3.10 Kunnskapsmangler

Kildene på byggfeltet er til dels mangelfulle og sporadiske. Verktøyene som brukes for å kartlegge tilgjengeligheten til bygningsmassen varierer, og gjør det vanskelig å få full oversikt. IK-bygg fører statistikk på feltet, men denne er basert på spørreundersøkelser i norske kommuner, og ikke en systematisk kartlegging. Variasjonen i svarene fra år til år tyder på at respondentene i kommunen tolker spørsmålene ulikt, og det er derfor krevende å si noe om status og videre utvikling.

Det foreligger ingen forskning på avvikene knyttet til tilgjengelighet, og ulikheter mellom kommuner. Det ville for eksempel vært interessant å se på forskjellene i små og store kommuner, men dette er det foreløpig ingen som har undersøkt.

Det synes å være lite systematisk forskningsbasert kunnskap om status for universell utforming av skolebygg, både for lavere og høyere utdanning. Et av tilskuddsprosjektene for utvikling av ny kunnskap gikk til prosjektet «Universell utforming av skoler for elever med kognitive og sensoriske vansker» (2018). Denne tok for seg vilkårene for elever både i grunn- og videregående skole når det kom til det fysiske læringsmiljøet og universell utforming. Vi har noe statistikk på grunnskolenivået og høyere utdanning, men begrenset kunnskap om universell utforming innen den videregående opplæringen.

At kun en liten andel av tilskuddsordningen for universell utforming blir brukt på byggregrelaterte prosjekter, kan tyde på at byggfeltet ikke blir gitt nok oppmerksomhet. Av tilskudd i 2019 gikk kun 16 prosent til byggfaglige prosjekter. Bufdir ønsker derfor å få mer innsikt i hvorfor andelen søknader er såpass lav, og om det er tiltak som bør initieres for å stimulere aktiviteten innen dette feltet.

3.11 Oppsummering og vurdering

Det er ikke gjort en systematisk kvantitativ kartlegging med utgangspunkt i en nullpunkts-analyse av grad av universell utforming i de bygningsmessige fysiske omgivelsene ved innføring av universell utforming. En slik analyse kunne blitt gjort da universell utforming ble innført som rettslig begrep i plan- og bygningsloven, som trådte i kraft 1.1. 2009. Det bygningsmessige er komplekst og omfattende med ulike bygningskategorier og eiendomsstrukturer som er rettet mot ulike typer funksjoner. Dette, og mangel på en systematisk måling, gjør det derfor vanskelig å si noe sikkert om tilstanden for universell utforming innen bygg og anlegg pr. dags dato. Ofte er tilstanden basert på kun én kilde, og der det finnes flere, spriker i mange tilfeller svarene. Tallene fra IK-byggs undersøkelser varierer fra år til år. Dette kan tyde på at det er et behov for å øke kompetansen på universell utforming i kommunene. Videre følger noen hovedfunn:

- Av Bufdirs tilskuddsmidler til universell utformingsprosjekter i 2019, gikk 16 prosent til byggfaglige prosjekter. Bufdir ønsker å undersøke hvorfor søknadsprosenten er lav, og om det er tiltak som bør initieres for å stimulere aktiviteten innen byggfeltet.
- Statsbygg arbeider systematisk med universell utforming av bygg frem mot 2025, basert på kartleggingsverktøyet byggforalle.

- Ulike kartleggingsverktøy gir ulike typer resultater, som ikke er sammenlignbare. Det er derfor vanskelig å vurdere status for universell utforming på byggfeltet. Ifølge IK-bygg er 80 prosent av arbeidsbygg, skoler og barnehager er tilgjengelige, mens undersøkelsen som funksjonshemmedes organisasjoner viser til er basert på selvrapportering hvor 80 prosent av skolene er utilgjengelig for bevegelseshemmede.
- 24 prosent mener tilretteleggingen av valglokaler har blitt bedre. 5 prosent mener den har blitt dårligere, mens 56 prosent opplevde at det ikke har vært noen endring. Andelen som svarte at tilretteleggingen har blitt dårligere var størst blant svaksynte.
- Det er et begrenset miljø når det kommer til forskning. Det produseres få doktorgrader innen fagfeltet universell utforming innen bygg/arkitektur.
- Det er behov for kunnskap om hvordan brukerperspektiv inngår i profesjonsutdanningene.
- Det er behov for mer empiribasert forskning som tar utgangspunkt i pågående prosjekteringsprosesser. Formålet kan være å undersøke hvordan ny kunnskap innen fagfeltet universell utforming utvikles i praksis.

4. Planlegging og uteområder

4.1 Innledning

4.1.1 Planlegging

Planlegging av byer og tettsteder gjennom lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) handler om å skape fysiske miljøer med høy kvalitet, og legge til rette for et inkluderende samfunn. Universell utforming har over tid ført til større bevissthet om hvilke kvaliteter som skal til for å skape de gode stedene vi ønsker i Norge. I 2009 ble universell utforming nedfelt i formålsparagrafen § 1-1 i plan- og bygningsloven, hvor det står at prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak.

Regjeringen skal hvert fjerde år legge fram nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging for å fremme en bærekraftig utvikling i hele landet. De nasjonale forventningene skal følges opp i fylkeskommunenes og kommunenes arbeid med planstrategier og planer.¹¹⁶ Regjeringen forventer at kommunene legger universell utforming til grunn i planlegging av omgivelser og bebyggelse.¹¹⁷ Kommunene har dermed en særlig viktig rolle som samfunnsutvikler, og har ansvaret for gjennomføring av planlegging og byggesaksbehandling for å ivareta universell utforming i by- og stedsutviklingen. Universell utforming er et viktig virkemiddel for å løse utfordringen med å skape et sosialt bærekraftig samfunn.

I planprosessene til fylkeskommunene og kommunene er medvirkning viktig for å sikre god brukerinvolvering og styrke lokaldemokratiet. For å sikre representasjon av grupper som vanligvis er

¹¹⁶ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019

¹¹⁷ Ibid, s. 29

underrepresentert i de folkevalgte organene er kommuner og fylkeskommuner pliktig til å opprette råd. Plikten til å opprette råd er nå hjemlet i kommuneloven med tilhørende forskrift om medvirkningsordninger. Et av rådene kommunen og fylkeskommunen skal ha, er råd for personer med funksjonsnedsettelse. Rådet har rett til å uttale seg i saker som gjelder personer med funksjonsnedsettelse, og komme med forslag og anbefalinger i slike saker. I plansaker rådet får til uttalelse, vil ivaretagelsen av universell utforming være viktig å vurdere.

4.1.2 Uteområder

Det er viktig å ha universelt utformede uteområder og sosiale møteplasser i nærmiljøet, slik at flest mulig kan få lik tilgang til disse og mulighet til å være ute. Universelt utformede uteareal har betydning for å oppnå lik mulighet til deltakelse i fysisk og sosial aktivitet, forebygge ensomhet, bidra til god folkehelse og god livskvalitet.

Reglene om universell utforming av opparbeidet uteareal finnes i byggt teknisk forskrift (TEK 17) kapittel 8. Opparbeidet uteareal er definert i TEK 17 § 1-3 i) som opparbeidet atkomst, parkeringsareal, uteoppholdsareal i tilknytning til byggverk og uteoppholdsareal for allmennheten.

Det er som hovedregel krav om universell utforming for uteareal for allmennheten, uteareal for boligbygging med krav om heis, uteareal for byggverk for publikum og for arbeidsbygning (TEK 17 § 8-2 (1)). Unntak fra kravet gjelder når utearealet etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse (TEK 17 § 8-2 (2)). Kravene til selve utformingen av utearealene er tatt inn i de videre bestemmelsene i TEK 17 kapittel 8. Det er mange type uteareal som skal være universelt utformet etter reglene i TEK 17. Uteareal for allmennheten kan for eksempel være utendørs idrettsanlegg, lekeplasser og parker.

I reguleringsplanen har kommunene mulighet til å stille strengere krav om universell utforming til uteareal enn kravene i TEK 17 kapittel 8. Forskriftens krav er kun minimumskrav for disse uteområdene, og det kan være hensiktsmessig og utforme arealene med høyere krav enn de tekniske krav som følger av TEK 17.

Det er et mål at man har universelt utformet eller godt tilgjengelige friluftslivsområder som de aller fleste kan benytte seg av. Tilrettelegging av friluftsområder skal minske de fysiske barrierene for å utøve friluftsliv og stimulere til økt aktivitet. Samtidig kan ikke alle naturområder tilrettelegges. Muligheten for tilrettelegging avhenger av topografi, landskap og sårbart naturmangfold. Tilretteleggingen må være naturvennlig og ikke innebære for store inngrep. Mange områder kan også gjøres tilgjengelig for flere, selv om de ikke blir tilgjengelig for absolutt alle. Det er i tillegg viktig med god informasjon, slik at publikum kan orientere seg om hvilke områder som er universelt utformet og godt tilgjengelige. Dette gjelder også andre forhold som kommunikasjon til friluftsområdet, fasiliteter og parkeringsplasser.¹¹⁸

En kommune eller interkommunalt friluftsråd kan søke staten om økonomisk støtte til å sikre seg råderett over friluftsområder eller ferdselsårer gjennom kjøp eller bruksavtale som statlig sikrede områder. På denne måten kan viktige friluftsområder ivaretas og tilrettelegges. Når et område får status som statlig

¹¹⁸ Miljødirektoratet, 2019

sikret friluftsområde gjelder egne retningslinjer for forvaltningen av området. Blant annet legges det vekt på universell utforming og tilgjengeliggjøring av disse områdene så langt dette er gjennomførbart. I vurderingen av mulige tilretteleggingstiltak legges det vekt på å finne en god balanse mellom tilrettelegging, bevaring og naturopplevelse.

4.2 Generell kunnskap om tilstanden

4.2.1 Planlegging

I Bufdirs kommuneundersøkelse ble kommunene stilt spørsmål om universell utforming er en del av kommuneplanen.¹¹⁹ På dette spørsmålet svarte 38 prosent av kommunene at universell utforming er en del av både kommuneplanens samfunnsdel og arealdel, 21 prosent svarte at universell utforming var en del av samfunnsdelen og 10,5 prosent svarte at det var en del av arealdelen. Undersøkelsen viste at mange kommuner har tatt inn hensynet til universell utforming i planverket sitt. Imidlertid gir ikke undersøkelsen svar på hvordan hensynet er tatt inn og kvaliteten på ivaretagelsen av universell utforming i planene. Kommunene ble også spurt om de hadde utarbeidet en egen strategiplan for universell utforming, til dette svarte 24 prosent at de hadde utarbeidet en slik plan.

Vi har ikke nærmere kunnskap om hvordan kommunene og fylkeskommunene har konkretisert og inkorporert hensynet til universell utforming i planene og kvaliteten på de kommunale og fylkeskommunale planene i denne sammenhengen.

Bufdir kjenner til at det er igangsatt et forskningsprosjekt på OsloMet (Rydningen) som skal undersøke om kommuner har tatt inn universell utforming i kommunal planlegging, og hvordan kommunene i så fall har inkorporert hensynet i sine planer. Som en del av forskningsprosjektet er det gjort en dokumentstudie for å undersøke planene i et utvalg av norske kommuner. I dokumentgjennomgangen er det sett på kommunens overordnede planer; planstrategi, kommuneplanen og handlingsdelen. I tillegg undersøkes det om kommunene har utarbeidet egne strategiplaner om universell utforming. Det gjennomgås også et utvalg av kommuners temaplaner/ delplaner.

Foreløpige funn er at det er ulikt hvordan kommunene har forankret universell utforming. Forskningsprosjektet skal se nærmere på mulige årsaker til ulikheten i forankring av universell utforming. Bufdir presiserer at det ikke er noen publiserte resultater fra denne undersøkelsen enda, men det kan komme interessant ny kunnskap ut av dette forskningsprosjektet om hvordan universell utforming er ivaretatt i kommunal planlegging.

4.2.2 KOSTRA – Kommune-Stat-Rapportering

Kommune-Stat-Rapportering (KOSTRA) er et nasjonalt informasjonssystem som gir styringsinformasjon om ressursinnsatsen, prioriteringer og måloppnåelse i kommunal og fylkeskommunal virksomhet. I KOSTRA

¹¹⁹ Bufdir, 2018

finnes det noe data om universell utforming i fylkeskommunale og kommunale planer under temaet Plan- og byggesaksbehandling i Statistikkbanken til SSB.¹²⁰

Det ble frem til og med 2016 rapportert på planforankring av universell utforming fra kommunene. Tall fra 2016 viser at 121 av 427 kommuner har svart at universell utforming var forankret i plan i kommunen.¹²¹

Det finnes oversikt over antall kommunale planer med innsigelser med begrunnelse i universell utforming.¹²² Ifølge tall fra SSB var det ikke registrert innsigelser til kommunedelplaner med begrunnelse i universell utforming i 2018. Det er rapportert én innsigelse til reguleringsplan med begrunnelse i universell utforming i 2018.

Fylkeskommunene har rapportert om de har planer for ulike tema, blant annet om det finnes plan for universell utforming. Den siste oversikten er fra 2016 og her er det ingen av fylkeskommunene som har rapportert om hvorvidt det finnes plan for universell utforming.¹²³ Østfold, Oslo, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Nordland og Finnmark har i tidligere år rapportert at de har plan for universell utforming. Noen av disse planene kan være utløpt, , men flere av fylkene kan fortsatt ha gjeldende plan for universell utforming.

I regjeringens handlingsplan for universell utforming (2015-2019) er flere tiltak rettet inn mot universell utforming i planlegging. Blant annet har Kommunal- og moderniseringsdepartementet etablert en tilskuddsordning for fylkesmannen for å stimulere til kompetanseutvikling i kommunene om universell utforming i planlegging.

4.2.3 Uteområder

Det er ikke utviklet nasjonale indikatorer som måler universell utforming av uteområder, men det finnes enkelte kartlegginger og undersøkelser som kan si noe om status på området.

Bufdirs kommuneundersøkelse viser at flere av kommunene har kartlagt universell utforming av sine uteområder.¹²⁴ På spørsmål om i hvilken grad kommunene hadde kartlagt sine uteområder svarte 14 prosent at de hadde kartlagt i stor grad, 39 prosent i noen grad, 24 prosent i liten grad, 8 prosent at de ikke hadde kartlagt og 15 prosent svarte at de ikke visste om uteområder hadde blitt kartlagt. Kommunene svarte også på hvilke typer uteområder de hadde kartlagt. Flertallet, 52 prosent, svarte at de hadde kartlagt parkering og adkomstmuligheter, mens 49 prosent hadde kartlagt sentrumsnære gater og fortau. Videre hadde 39 prosent av kommunene kartlagt parkområder og friluftsområder. Undersøkelsen viste at kommunene brukte ulike verktøy for å kartlegge. Det er flere ulike registeringsverktøy som kan benyttes ved kartlegging, og det stor variasjon i hvilke systemer kommunene benytter. Dette forklarer at det er

¹²⁰ SSB, 2018a

¹²¹ Tabell 10146

¹²² Tabell 12679

¹²³ SSB, Tabell 04666

¹²⁴ Bufdir, 2018

vanskelig å skaffe seg en samlet oversikt over status for universell utforming av uteområder nasjonalt. De ulike kartleggingsverktøyene har ulik måte å registrere data på, noe som gjør det vanskelig å sammenstille kartleggingsresultatene for å få en oversikt.

Kartverket er en nasjonal geodatakoordinator som leder og samordner arbeidet med den nasjonale geografiske infrastrukturen i Norge. Kartverket kartlegger tilgjengelighet i byer, tettsteder og friluftsområder og offentliggjør alle registrerte data. Kartleggingen viser hvordan stedet er utformet med tanke på fremkommelighet for personer med nedsatt bevegelighet og nedsatt syn. Målet med den nasjonale kartleggingen er å sikre en enhetlig registrering av tettsteder over hele landet.

Kartverket har på vegne av Kommunal- og moderniseringsdepartementet hatt oppgaver med å legge til rette for kartlegging av tilgjengelighet i uteområder i Norge siden 2004. I oppstarten av arbeidet utførte Kartverket mye av registreringen selv. Kartverket har siden utviklet et verktøy for registrering av tilgjengelighet, og kartleggingen utføres nå av kommunene og fylkene selv. Innsamlet data om tilgjengelighet og universell utforming presenteres via norgeskart.no, Kartverket sin egen kartklient. Kartklienten skal tjene som et oppslagsverk for arealplanlegging og forvaltning i kommunen, statistikk og tilstandsanalyse, men også for «sluttbrukere» som organisasjoner og andre interesserte om tilgjengelighet og mulige barrierer for ferdsel.

For tettsteder registreres data om tilgjengeligheten av innganger til bygg, HC-parkeringsplasser, parkeringsområde og vei. For areal i friluft finnes det data om baderampe, fiskeplass, gapahuk/hytte, grill-/bål plass, HC-parkeringsplass, parkeringsområde, sittegruppe, toalett og turvei. For de fleste objektene er tilgjengelighet vurdert for bruk av manuell rullestol, elektrisk rullestol og nedsatt syn.

Datasettene kan brukes inn i en del av kommunens egne elektroniske kartsystemer. De kan også lastes ned for hele landet, eller for et avgrenset område, gjennom Geonorge. Denne løsningen kan også generere statusrapporter fra kartleggingen.

Tall fra Kartverket via Geonorge viser at antallet kartlagte objekter har økt fra år til år. I oversikten fra 2014 til og med 2017 finner vi at nærmest alle kategorier har en økning i antall registreringer gjort i kommunene. Dette viser at det er en positiv utvikling og økt interesse lokalt for å kartlegge tilgjengelighetsstatusen i kommunene. Ved utgangen av 2019 var det gjort registreringer i tettsteder i 180 kommuner og registreringer i friluftsområder i 242 kommuner.

Ved utgangen av 2019 var det i tettsteder kartlagt 7533 innganger til bygg, 4812 HC- parkeringsplasser, 4443 parkeringsområder og 1515 kilometer vei. I friluftsområder var det kartlagt 68 baderamper, 272 fiskeplasser, 357 grill/bål plasser, 245 HC-parkeringsplasser, 904 parkeringsområder, 434 toalett og 1403 kilometer turvei. I tillegg er det kartlagt 2686 sittegrupper både i tettsted og friluftsområder. Dataene gir en oversikt over hvorvidt de kartlagte objektene er tilgjengelige, delvis tilgjengelige eller ikke tilgjengelige. Imidlertid finnes det ikke en oversikt over hvor mange slike objekter som finnes i Norge totalt. Siden vi ikke har kunnskap om hvor stort utvalget er, kan vi ikke ut ifra disse kartleggingene trekke noen slutninger om hvor stor andel av denne type objekter som er tilgjengelige i Norge. Tallene gir likevel en indikasjon, og viser en tendens på hvordan status er.

Gjennomførte kartlegginger av uteområder viser at det fortsatt er mye som gjenstår med hensyn til universell utforming og tilgjengelighet. 28 prosent av kartlagte veier og gater¹²⁵ er tilgjengelig for personer med nedsatt syn. Tilsvarende tall for brukere av manuell og elektrisk rullestol er hhv. 35 og 54 prosent.

Når det gjelder friluftsområder er 19 prosent av de kartlagte turveiene kategorisert som tilgjengelig for personer med nedsatt syn. Grunnen til at veier ikke er tilgjengelige, er at det sjeldent finnes både visuell og taktil ledelinje som det foreslås i byggteknisk forskrift. I tillegg finnes det sjeldent kontraster langs turveiene, eller det mangler belysning.

For brukere av manuell og elektrisk rullestol er hhv. 26 og 40 prosent av de kartlagte turveiene tilgjengelig. Utfordringer med tilgjengelighet er stort sett at veiene er for smale, dekketilstanden for ujevn, stigningen for bratt og at tverrfallet overstiger maksimumsgraden som er på 2,9° for manuell rullestol og 4,9° for elektrisk rullestol (Kartverket 2015a). Samtidig er det viktig å ta i betraktning at det er individuelle forskjeller mellom rullestolbrukere, og at veiene som ikke klassifiseres som tilgjengelige fortsatt kan brukes av flere rullestolbrukere uten ledsager. Dette gjelder spesielt i de tilfellene hvor stigning og tverrfall er høyere enn angitt i klassifikasjonsskjemaet.

Når det gjelder baderamper er 7 prosent tilgjengelig for brukere av manuell rullestol, mens tilgjengelighetsandelen er på 47 prosent for personer med nedsatt syn. For brukere av manuell og elektrisk rullestol er hhv. 15 og 19 prosent av kartlagte fiskeplasser kategorisert som tilgjengelige. Oftest er bryggens plankeavstand større enn maksimumskravet på 1 cm i tillegg til at høyden på bryggens stoppekant, som regel er under 10 cm. For liten snusirkel er i tillegg en påvirkende faktor for brukere av elektrisk rullestol. For personer med nedsatt syn er 24 prosent av kartlagte fiskeplasser kategorisert som tilgjengelige.¹²⁶

Det finnes lokale løsninger for kartlegging av uteområder. Rogaland fylkeskommune har etablert en kartleggingsløsning som er tilgjengelig på nettsiden tilgjengelighet.no. Her finnes det data over tilgjengeligheten i kommuner i Rogaland, blant annet registreringer av flere kategorier innen uteområder. Formålet med nettsiden er å gi publikum informasjon om tilgjengeligheten. Fylkeskommunen har også brukt registreringene som grunnlag i arbeidet med å øke tilgjengeligheten av egne fylkeskommunale bygg.

I KOSTRA har kommunene rapportert antall rekreasjons- og friluftsområder som er tilrettelagt etter prinsippene om universell utforming. Tall fra 2018 viser at 2 276 områder er tilrettelagt etter prinsippene om universell utforming i de ulike kommunene.¹²⁷

¹²⁵ fortau, gangfelt, gangvei/sykkelvei og gågate/torg

¹²⁶ For data fra flere kategorier av kartlagte objekter viser vi til vedlegg med data mottatt fra Kartverket og Kartverkets rapporter via Geodata.

¹²⁷ SSB, 2018b, tabell 12243

4.3 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering

Funksjonshemmedes organisasjoner viser i sitt innspill til CRPD artikkel 9 om tilgjengelighet og til de juridiske krav plan- og bygningsloven og likestillings- og diskrimineringsloven inneholder til bygde uteområder. Vurderingen fra organisasjonene er at uteområder ikke er universelt utformet i tilstrekkelig grad, noe som hindrer likestilt tilgang til samfunnet. Organisasjonene mener videre at universell utforming er under press i lovverket. Departementet vil i høringsnotat sidestille tilgjengelighet, forstått som spesialløsninger for funksjonshemmede, med universell utforming i formålsparagrafen til plan- og bygningsloven. Konsekvensene er at universell utforming som samfunnsstrategi for en inkluderende planlegging svekkes, med diskriminering som resultat.

4.4 Kunnskapsmangler

Det foreligger lite forskning på hvordan hensynet til universell utforming ivaretas i kommunal og regional planlegging. Universell utforming rapporteres i mindre grad i Kommune-Stat-Rapportering (KOSTRA). Datagrunnlaget som foreligger er mangelfullt, det er derfor utfordrende å vurdere status for måloppnåelse av dette hensynet. Bufdirs vurdering er at det eksisterer et stort kompetansebehov blant kommunene om hvordan de kan ivareta universell utforming på en god måte i planleggingen sin.

Mangel på nasjonale indikatorer for kartlegging av uteområder, gjør at det ikke finnes en helhetlig oversikt over tilstanden. I tillegg er det i den kartleggingen som utføres på lokalt nivå stor variasjon i bruk av verktøy for kartleggingen. Dette gjør at det er vanskelig å sammenstille data for å skaffe seg en samlet oversikt over status for universell utforming av uteområder.

4.5 Oppsummering og vurdering

I dette kapitlet har vi gitt en oversikt over status for universell utforming i planlegging og uteområder. Hovedfunnene kan oppsummeres på følgende måte:

Planlegging av byer og tettsteder

- Det er stor variasjon i kommunenes kompetanse om universell utforming og ivaretagelse av dette i planleggingen av byer og tettsteder.
- Tall fra KOSTRA viser at universell utforming ivaretas i varierende grad i fylkeskommunale og kommunale planer.
- Bufdir vurderer at det eksisterer et stort kompetansebehov blant kommunene om hvordan de kan ivareta universell utforming på en god måte i sin planlegging.

Uteområder

- Det er vanskelig å gi en samlet nasjonal oversikt over status for universell utforming av uteområder. Kommuner bruker ulike registreringsverktøy og systemer i kartleggingen av uteområder. Det er derfor vanskelig å sammenligne status på tvers av kommuner.
- Tall fra Kartverket viser at det har vært en økning i antall kartlagte objekter over tid. Dette indikerer en økt interesse lokalt for å kartlegge status for tilgjengelighet i kommunene.

- Flere kommuner jobber målrettet med å øke graden av universell utforming i uteområder og det er flere initiativ for å tilrettelegge slik at man får universelt utformede turveier og friluftsområder.
- Gjennomførte kartlegginger av uteområder viser at det fortsatt er mye som gjenstår med hensyn til universell utforming og tilgjengelighet.

5. Transport

5.1 Innledning

Et universelt utformet transportsystem er grunnleggende for at alle skal kunne delta på lik linje i samfunnet f.eks. komme til og fra skolen, arbeid, kultur og fritid. Transportmidler eller infrastruktur som ikke er universelt utformet skaper barrierer for den enkeltes reisemuligheter. I Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019 er transport et eget innsatsområde. I Nasjonal transportplan 2018 – 2029¹²⁸ er «universelt utformede reisekjeder» et etappemål under hovedmålet «Bedre framkommelighet for personer og gods i hele landet». Utformingen av busser og tog er, sammen med oppgradering av holdeplasser og terminaler, prioriterte tiltaksområder og vil fortsette å være det i planperioden. I NTP 2018-2029 understrekes det at det er behov for en mer helhetlig satsing på å gjøre reisekjeder sammenhengende. Det gjenstår arbeid knyttet til vintervedlikehold med god standard, riktig belysning og gode kontraster, forbedret atkomst til holdeplasser og gode løsninger for kryssing av veien. Det er også utfordringer knyttet til utforming og brukergrensesnitt på automatiserte og digitale billettløsninger. Det pekes videre på at målet om sammenhengende reisekjeder stiller store krav til samarbeid mellom statlige etater og virksomheter, kommuner, fylkeskommuner og private aktører.

Det foreligger noe kunnskap om bruk og barrierer for bruk av kollektivtransport og om tilgjengelighetsstatus for samferdsel og kollektivtransport.

Norge var i høring i CRPD-komiteen våren 2019, og har i etterkant mottatt flere anbefalinger fra komiteen, også når det gjelder tilgjengelighet til transport.¹²⁹ Kulturdepartementet skriver på regjeringen.no at de vil bruke anbefalingene som «... et sentralt grunnlag i arbeidet med handlingsplanen som følger opp "Et samfunn for alle" - regjeringens strategi for likestilling av mennesker med funksjonsnedsettelse ...»¹³⁰

¹²⁸ Samferdselsdepartementet, 2017

¹²⁹ <https://www.regjeringen.no/contentassets/26633b70910a44049dc065af217cb201/crpd-2019-avsluttende-bemerkninger-til-norges-forste-rapport-nor-09092019-finale.pdf>

¹³⁰ Kulturdepartementet, 2019

5.2 Generell kunnskap om tilstanden

5.2.1 Tilgjengelig samferdsel

5.2.1.1 Veier, holdeplasser og ferjesamband

I 2013 innførte Statens vegvesen krav til drift og vedlikehold som gir bedre tilgjengelighet hele året. Fra 2018 gjelder disse for alle kontrakter for drift av riksveier.¹³¹ Statens vegvesen arbeider med å skaffe seg oversikt over antall holdeplasser langs riksvei, og hvor mange av holdeplassene som er i bruk som er universelt utformet. Det ble gjennomført en vurdering av tilgjengeligheten på holdeplasser langs riksveinettet i 2017, og det ble da anslått at ca. 10 prosent av de om lag 6500 holdeplassene var universelt utformet.

I 2018 oppfylte halvparten av kontraktene til drift av riksveiferjesambandene kravene til universell utforming. Innen 2022 vil samtlige riksveiferjesamband ha krav om universell utforming i kontraktene.¹³² Kontraktene gjelder ferjene og driften av disse, samt informasjon til trafikantene, men ikke infrastrukturen på ferjeleiene.

5.2.1.2 Stasjoner på jernbanenettet

Buudir har innhentet informasjon om status for stasjoner på jernbanenettet fra Jernbanedirektoratet. Det er 334 stasjoner på jernbanenettet. Stasjonene er gruppert i to nivåer for tilgjengelighet: «universell utforming» og «tilgjengelig». «Universell utforming» oppfyller kravene i det nasjonale regelverket, der det bl.a. må etableres et ledelinjesystem og trinnfri påstigning. For «tilgjengelig» stilles det krav til minst én adkomst til plattform som er fri for hindre, og at det kan brukes rullestolheis eller rampe fra plattform og inn i toget. 30 stasjoner oppfyller kravene til universell utforming (9 prosent), mens 96 stasjoner er vurdert som tilgjengelig (28,7 prosent). Alle stasjonene på jernbanenettet oppfyller kravene til et universelt utformet informasjonssystem. Ved utgangen av 2018 var ca. 8 prosent av- og påstigninger på en universelt utformet stasjon.¹³³

5.2.1.3 Lufthavner

I sin tilbakemelding til Buudir oppgir Avinor at de i 2018 slutførte 2018 en kartlegging av alle sine lufthavner og har etablert en tiltaksplan for utbedring til universell utforming i eksisterende terminalbygg på regionale og lokale flyplasser. De mindre lufthavnene har i stor grad eldre bygningsmasse der det er behov for ulike typer tiltak for å løfte universell utforming opp på dagens forskriftskravnivå. Kartleggingen har inndelt avvikene etter personrisiko, og gjelder både bygningsmessige utfordringer, belysning, merking, kontraster og informasjonsløsninger. Omtrent halvparten av de regionale og lokale lufthavnene er klassifisert med betydelige avvik innen universell utforming, som betyr at de har avvik som kan medføre risiko for

¹³¹ Statens vegvesen Vegdirektoratet, 2019, s. 24

¹³² Samferdselsdepartementet. Prop 1 S (2019-2020)

¹³³ Upubliserte data fra Jernbanedirektoratet

personskader. Det er etablert en tiltaksplan for å lukke disse avvikene innen 2025. Nasjonale lufthavner og Oslo lufthavn er i stor grad, gjennom pågående prosjekter og kontinuerlige tiltak, tettere opptil dagens tekniske forskrift.

Det er videre gjort tiltak for å heve kompetansenivået innen universell utforming, og det er i 2018 og 2019 gjort fysiske tiltak ved 10 regionale lufthavner. Det legges opp til en videre fremdrift i 2020. Det planlegges også et samlet prosjekt for merking av universell utforming i 2021 og 2022 som tar utgangspunkt i en felles fremgangsmåte for å utføre dette ved Avinors lufthavner. Videre ser Avinor på mulige app-baserte løsninger for orientering via mobiltelefon i terminaler, og på muligheten for å teste ut dette ved Oslo lufthavn.

Avinor har også en assistansetjeneste som bistår personer med redusert mobilitet ved lufthavnene. På mange av lufthavnene er terminalen såpass kompleks, og ombordstigningen til flyene så krevende, at dette er en tjeneste som kundene har behov for. Begrepet «tilgjengelighet» har ikke vært naturlig å benytte innen evaluering eller som mål, da assistansetjenesten uansett gjør at brukerne kan reise. Målet for Avinor er universell utforming.

5.2.1.4 Skip/ferjer

Buudir har forespurt Sjøfartsdirektoratet om status for tilgjengelighet/universell utforming for skip og ferjer. Direktoratets regler for universell utforming er hjemlet i byggeforskriften for skip, byggeforskriften for passasjerskip i innenriks fart i EØS-farvann og i byggeforskriften for hurtiggående passasjerskip. Reglene baserer seg på [MSC/Circ.735](#) og [EU-direktiv 2003/24/EF](#), og er i hovedsak utformet som funksjonskrav. Med det menes at det er opp til designer og rederi å finne løsningene som oppfyller funksjonskravene.

Sjøfartsdirektoratet har oversikt antall/andel av skip som tilfredsstiller kravene for ulike sertifiseringsgrupper. Et rederi skal sende begjæring om tilsyn så snart som mulig når et skip skal ha utstedt eller opprettholdt sertifikat. Fra 1. juni 2017 praktiserer Sjøfartsdirektoratet fullt ut et [risikobasert tilsyn](#). Det vil si at fartøy vurdert til å ha høy risiko, får mer omfattende tilsyn enn fartøy som er vurdert til å ha lav risiko. Sjøfartsdirektoratet forutsetter at alle sertifiserte skip oppfyller kravene som gjelder for skipet. Etter [skipssikkerhetsloven - § 6 Rederiets alminnelige plikter](#) - har rederiet en overordnet plikt til å påse at byggingen og driften av skipet skjer i samsvar med reglene gitt i eller i medhold av loven, herunder at skipsføreren og andre som har sitt arbeid om bord, etterlever regelverket.

- Passasjerskip med SOLAS-sertifikat (sikkerhetssertifikat for passasjerskip), skal tilfredsstille kravene i Forskrift om bygging av skip. [§ 7 i forskriften stiller krav til universell utforming i passasjerskip](#). For passasjerskip bygget før 1. januar 2010 gjelder kravene bare når ombygging og reparasjoner medfører større forandringer og endret utrustning av områder hvor passasjerer har alminnelig adgang.

70 prosent av fartøy med SOLAS-sertifikat (14 totalt) er kjølstрукket etter 1.1.2010 og skal oppfylle krav til universell utforming slik de er definert i § 7. 30 prosent er kjølstрукket før 1.1.2010.

- Skip med passasjersertifikat skal tilfredsstille kravene i Forskrift om bygging av skip. [§ 7 i forskriften stiller krav til universell utforming i passasjerskip](#). For passasjerskip bygget før 1. januar 2010 gjelder kravene bare

når ombygging og reparasjoner medfører større forandringer og endret utrustning av områder hvor passasjerer har alminnelig adgang.

15 prosent av fartøyene (511 totalt) er kjølstрукket etter 1.1.2010 og skal oppfylle krav til universell utforming slik de er definert i § 7. 85 prosent er kjølstрукket før 1.1.2010. Kategorien inneholder fartøy som ikke går i vanlig rutefart som vernede og fredede fartøy og dagstur/sightseeing-båter, charterbåter mm. Øvrige fartøy forutsettes brukt i vanlig rutefart.

- Skip med [sikkerhetssertifikat for passasjerskip i innenriksfart](#) skal tilfredsstillе kravene i Forskrift om besiktelse, bygging og utrustning av passasjerskip i innenriks fart. [§ 8D i forskriften stiller krav om sikkerhet for bevegelseshemmede personer](#). For passasjerskip i klasse A, B, C og D som ble kjølstрукket eller som var på et tilsvarende byggetrinn før 1. oktober 2004 gjelder §8D i paragrafen ved ombygging og i den utstrekning Sjøfartsdirektoratet bestemmer.

35 prosent av fartøyene (95 totalt) er kjølstрукket etter 1.10.2004 og skal oppfylle sikkerhetskravene for bevegelseshemmede personer slik de er definert i § 8D. 65 prosent er kjølstрукket før 1.10.2004.

- [Skip med sikkerhetssertifikat for hurtiggående passasjerskip](#) skal tilfredsstillе kravene i Forskrift om bygging, utrustning og drift av hurtiggående fartøy som anvendes som passasjerskip eller lasteskip. [§ 33 i forskriften stiller krav til sikkerhet for bevegelseshemmede personer](#). For hurtiggående passasjerfartøy som ble kjølstрукket eller som var på et tilsvarende byggetrinn før 1. oktober 2004 gjelder §33 i den utstrekning Sjøfartsdirektoratet bestemmer.

83 prosent av fartøyene (35 totalt) er kjølstрукket etter 1.10.2004 og skal oppfylle kravene til sikkerhet for bevegelseshemmede personer slik de er definert i §33. 17 prosent av fartøyene er kjølstрукket før 1.10.2004.

5.1.2.5 Oppsummering:

Vi kan ikke med sikkerhet si hvor stor andel av skip som henholdsvis universelt utformet eller som oppfyller krav om sikkerhet for bevegelseshemmede personer. Det foreligger ingen egen statistikk på dette området. Sjøfartsdirektoratet har oversikt over antall/andel skip i ulike sertifiseringsgrupper og hvor det er forutsatt at skipene skal tilfredsstillе bestemte krav, herunder om universell utforming eller sikkerhet for bevegelseshemmede personer. Sjøfartsdirektoratets tall indikerer følgende:

- En forholdsvis høy andel av passasjerskip med sikkerhetssertifikat (70 prosent) er universelt utformet.
- En forholdsvis liten andel av skip med passasjersertifikat er universelt utformet – 15 prosent. Kategorien inneholder både fartøy i vanlig rutefart, vernede og fredede fartøy, dagstur/sightseeingbåter og charterbåter mm.
- Ca. 1/3 av skip med skip med sikkerhetssertifikat for passasjerskip i innenriksfart oppfyller krav om sikkerhet for bevegelseshemmede personer.
- En høy andel av skip med sikkerhetssertifikat for hurtiggående passasjerskip oppfyller kravene til sikkerhet for bevegelseshemmede (83 prosent).

Nevnte prosenter skal tilfredsstillere kravene for relevant sertifikatgruppe og kjølstrekkingsdato. Ca. 50 prosent er tallet totalt dersom alle fire typer sees under ett. Fartøyene kan likevel ha ulik grad av tilgjengelighet avhengig av de løsninger for universell utforming som er valgt.

Når ikke alle skip oppfyller kravene til universell utforming/sikkerhet for bevegelseshemmede personer har det sammenheng med at mange skip er bygd før kravene ble innført. I tillegg er det noen som er ombygd/tilpasset, helt eller delvis, som ikke inngår i statistikken. Sjøfartsdirektoratet opplyser til Bufdir at mange nybygg er byggemeldt /under bygging. Basert på dette forventes en utskiftning av eldre ferjer som ikke oppfyller kravene til universell utforming.

5.2.1.5.1 Innganger til stasjonsbygg, flyplasser og ferjeterminaler i tettsteder

Kartverket har kartlagt tilgjengeligheten til 154 innganger til stasjonsbygg, flyplasser, bussterminaler og ferjeterminaler i 76 kommuner. Tilgjengeligheten for manuell rullestol, elektrisk rullestol og for nedsatt syn er kartlagt. Tall per 2019 viser følgende:

	Tilgjengelig	Delvis tilgjengelig	Ikke tilgjengelig	Ikke vurdert	I alt
Manuell rullestol	10.4 %	28.6 %	33.8 %	27.3 %	100 %
Elektrisk rullestol	49.4 %	10.4 %	22.1 %	18.2 %	100%
Nedsatt syn	27.3 %	16.2 %	22.1 %	34.4 %	100 %

1 av 10 innganger til stasjonsbygg, flyplasser, bussterminaler og ferjeterminaler er tilgjengelig for manuell rullestol mens ca. halvparten er tilgjengelig for elektrisk rullestol. 27 prosent er tilgjengelig for personer med nedsatt syn.

5.2.1.5.2 Tilgjengelighet til parkeringsplasser og parkeringsområder

Kartverket har også kartlagt tilgjengeligheten til 4812 parkeringsplasser og 443 parkeringsområder i 175 kommuner. 4 prosent av parkeringsplassene og 27 prosent av parkeringsområder i de kartlagte tettstedene er vurdert som tilgjengelige.

I friluftsområder er det kartlagt tilgjengelighet til 245 parkeringsplasser og 904 parkeringsområder i 194 kommuner. 4 prosent av parkeringsplassene og 9 prosent av parkeringsområder i de kartlagte kommunene er vurdert som tilgjengelige.

5.2.1.5.3 Kostnader ved universell utforming

Å beregne kostnadene ved å arbeide med UU på transportfeltet er krevende. Det er mange ulike faktorer som påvirker utfallet, for eksempel hvor mye som må gjøres med eksisterende konstruksjoner, hva som må bygges på nytt, osv. Anslagene varierer derfor mye. Beregninger gjort av Statsbygg viser at kostnadene for å gjøre bussholdeplasser universelt utformet ligger mellom 18 og 53 milliarder kroner. For jernbanestasjoner er kostnadene mellom 2 og 9 milliarder kroner.¹³⁴ Ettersom det er gjort få anslag hvor vi mangler informasjon på flere felt, er dette et område det ville vært interessant å få mer innsikt i.

Transportøkonomisk institutt har utviklet en web-basert kollektivkalkulator for å regne nyttekostnad av enkle tiltak i kollektivtransporten. [Kalkulatoren](#) følger gjeldende håndbøker og veiledere for nyttekostnadsanalyser, og kan derfor brukes til å sammenligne og rangere mot andre investeringer i samferdselssektoren. Tiltakene er sortert i seks grupper:

- Holdeplass
- Informasjon
- Trygghet
- Kjøremateriell
- Strekning og fremkommelighet
- Tilgjengelighet

Ved å legge inn enkle fakta om tiltaket får man beregnet en fullverdig nyttekostnadsberegning av tiltaket¹³⁵.

5.2.2 Barrierer

I en [undersøkelse foretatt av Sentio Research Norge om bruk av kollektivtransport](#) i befolkningen og blant personer med funksjonsnedsettelse svarer 14 prosent av befolkningen uten funksjonsnedsettelse at de er enige i en påstand om at transport utgjør en utfordring i deres hverdagsliv. Til sammenligning sier 66 prosent av personer med utviklingshemming, 65 prosent av personer med bevegelseshemming, 50 prosent av personer med nedsatt synsevne og personer med ADHD og 27 prosent av personer med nedsatt hørsel at transport utgjør en utfordring i hverdagen.¹³⁶

I samme undersøkelse svarer 20 prosent av befolkningen uten funksjonsnedsettelse at de synes det er vanskelig å komme seg til eller fra holdeplassen når de skal reise kollektivt. Med unntak av personer med

¹³⁴ Proba, 2019

¹³⁵ Transportøkonomisk institutt, 2018

¹³⁶ Sentio Research, 2017

nedsatt hørselsevne er andelen klart høyere i andre grupper funksjonshemmede – høyest blant personer med nedsatt bevegelsesevne (61 prosent).

8 prosent av befolkningen uten funksjonsnedsettelse oppgir at de har opplevd problemer med å komme seg på eller av transportmidlet når de reiser kollektivt. Andelen blant personer med funksjonsnedsettelser varierer fra 25 prosent blant av personer med ADHD og opp til 62 prosent av personer med nedsatt bevegelsesevne.

13 prosent av befolkningen uten funksjonsnedsettelse synes det er vanskelig å få med seg ruteinformasjonen/neste stopp når man reiser kollektivt. Andelen er vesentlig høyere blant personer med nedsatt hørselsevne (50 prosent), personer med ADHD (52 prosent), personer med nedsatt synsevne (54 prosent) og personer med utviklingshemming (67 prosent).

I en undersøkelse om transport og udekket aktivitetsbehov og velferd blant personer med nedsatt bevegelsesevne¹³⁷ oppgir 67 prosent at de har problemer med å reise med buss, 62 prosent å reise med trikk, 58 prosent med t-bane og 58 prosent med tog. 34 prosent oppgir at det er for mange fysiske hindringer, f.eks. fortauskanter, mot 1 prosent av befolkningen ellers. 48 prosent oppgir at det er vanskelig å komme seg av og på transportmidlet mot ingen i befolkningen for øvrig.

I en nettbasert spørreundersøkelse utført av SINTEF blant personer med funksjonsnedsettelse (261 svarte) oppgir 46 prosent av respondentene at de er enig i påstanden om at transport er en utfordring i arbeidslivet. Likevel er et flertall enige i påstanden om at de får oppfylt sitt reisebehov i hverdagen. 27 prosent sier de ikke får oppfylt sitt reisebehov i hverdagen.¹³⁸

[I en undersøkelse blant 150 av Norges Blindeforbunds medlemmer](#) oppgir 55 prosent at det er vanskelig å bruke buss, mens 47 prosent oppgir at det er vanskelig å bruke tog. Resultatene er en indikasjon på vansker og utfordringer blant personer med nedsatt syn fordi det er få respondenter i undersøkelsen.¹³⁹

5.2.3 Bruk av kollektivtransport

Tall fra [Difis innbyggerundersøkelse](#)¹⁴⁰ viser at ca. 65 prosent av personer med funksjonsnedsettelse hadde benyttet kollektivtransport det siste året, mot ca. 71 prosent i befolkningen ellers.

I undersøkelsen til Sentio Research framkommer det at personer med nedsatt bevegelsesevne reiser sjeldnest kollektivt. 18 prosent oppgir at de reiser kollektivt daglig eller ukentlig mot 3 av 10 i befolkningen for øvrig. Personer med nedsatt synsevne reiser oftest kollektivt. Omtrent 6 av 10 reiser kollektivt daglig eller ukentlig. Blant personer med ADHD eller utviklingshemming reiser rundt 4 av 10 kollektivt på daglig

¹³⁷ Nordbakke, S. og Skollerud, K., 2016

¹³⁸ Bjerkan, K. I., Øvstedal, L., Nordtømme, M. E., Kummeneje, A. og Solvoll, G., 2015

¹³⁹ Ipsos, 2016

¹⁴⁰ Direktoratet for forvaltning og ikt (2017b)

eller ukentlig basis. Hørselshemmede benytter kollektivtransport omtrent like hyppig som befolkningen uten funksjonsnedsettelse.¹⁴¹

I samme undersøkelse ble det stilt spørsmål om man noen gang har unnlatt å reise kollektivt på grunn av redsel eller engstelse. 6 prosent av befolkningen uten funksjonsnedsettelse oppgir at de har unnlatt å reise med ett eller flere transportmidler på grunn av redsel eller engstelse. Andelene er klart høyere blant personer med funksjonsnedsettelse. Den høyeste andelen finner vi blant personer med ADHD (54 prosent), mens tilsvarende andeler blant personer med nedsatt synsevne er 37 prosent, blant utviklingshemmede 34 prosent og blant personer med nedsatt bevegelsesevne 33 prosent. 18 prosent av hørselshemmede oppgir at de noen gang har unnlatt å reise kollektivt på grunn av redsel eller engstelse.

6 prosent av personer med nedsatt bevegelsesevne oppgir at de reiser med buss/trikk/t-bane minst en gang i uka mot 26 prosent i befolkningen ellers. Tilsvarende andeler for tog er 1 prosent for personer med nedsatt bevegelsesevne og 7 prosent i befolkningen generelt.¹⁴²

I undersøkelsen blant Norges Blindeforbunds medlemmer oppgir 72 prosent at de kan bruke kollektivtransport alene eller alene noen ganger. 9 prosent oppgir at de sjelden reiser alene, mens 19 prosent svarer at de aldri bruker kollektivtransport alene.¹⁴³

Ipsos gjennomførte i 2018 en undersøkelse blant personer med ulike funksjonsnedsettelser som benytter kollektivtilbudet i Oslo/Akershus. Rapporten fra undersøkelsen er ikke publisert, men Bufdir har fått tilgang til rapporten gjennom Ruter. I Oslo og Akershus reiser folk kollektivt gjennomsnittlig 275 ganger i året. Blinde/svaksynte reiser mer enn øvrig befolkning (289 reiser), mens personer som bruker rullestol og eldre reiser vesentlig mindre, henholdsvis 176 reiser og 140 reiser.¹⁴⁴ Dersom utfordringen relatert til infrastruktur (bratte ramper, gap fra holdeplass/perrong mm) blir endret svarer 92 prosent av rullestolbrukerne at de vil reise mer. Dersom utfordringen relatert til kommunikasjon blir endret svarer 63 prosent av svaksynte at de vil reise mer.

I SINTEFs undersøkelse fra 2015 oppgir 46 prosent av yrkesaktive funksjonshemmede at de har mulighet til å reise kollektivt til/fra jobb, mens det kun er 17 prosent som reiser kollektivt. I rapporten pekes det på at det kan henge sammen med at en betydelig andel har vansker med å reise kollektivt.¹⁴⁵

En kvalitativ studie av erfaringer til ikke-brukere av kollektivtransport viser at manglende informasjon, manglende kjennskap til systemet, manglende tillit til transportsystemet som helhet, og manglende selvtillit og forventninger om problemer hos brukerne skaper usikkerhet og fungerer som barrierer mot å reise kollektivt. Manglende kunnskap hos og hjelp fra førere og personal er en betydelig barriere for ikke-brukerne.¹⁴⁶ Av rapporten fra studien fremgår det videre: "Flere av utfordringene som våre informanter

¹⁴¹ Sentio, 2017

¹⁴² Nordbakke, S. og Skollerud, K., 2016

¹⁴³ Ipsos, 2016

¹⁴⁴ Game changers/Ipsos, 2018

¹⁴⁵ SINTEF 2015

¹⁴⁶ Øksenholt, K. V. og Aarhaug, J., 2015

oppgir de møter, er også identifisert som utfordringer for personer med funksjonsnedsettelse som reiser kollektivt (Øksenholt mfl.2014). Det kan dermed se ut til at de som velger å ikke reise kollektivt, av ulike grunner opplever disse utfordringene annerledes enn de som velger å gjennomføre kollektivreisen.”

Gjennom ni kvalitative intervjuer med personer som har ulike former for nedsatt psykisk funksjonsevne, fant Transportøkonomisk institutt seks forhold som gjør det utfordrende for personer med nedsatt psykisk funksjonsevne å bruke kollektivsystemet slik det er utformet i dag: Trengsel og folkemengder, mangel på informasjon, manglende tilgang på offentlig transport i spredtbygde strøk, ventetid – særlig ved reiser med flere ledd, økonomiske barrierer og manglende forståelse fra personell.

Bilen som transportmiddel trekkes fram av flere av informantene som svært viktig for at de skal kunne reise på lik linje med andre. I rapporten hevdes det at det lite som tyder på at dagens universelle utforming tar hensyn til behovene til dem med psykiske lidelser og i forskningen er det stort sett fysiske funksjonsnedsettelse som undersøkes. I litteratursøk er det funnet svært lite informasjon om hvordan psykisk syke opplever transportsystemene og hva som skal til for å bedre deres situasjon. Dersom man ønsker at personer med psykiske lidelser skal kunne anvende seg av offentlig transport, er det avgjørende at de inkluderes når man planlegger utforming av transportsystemene.¹⁴⁷

5.2.4 Reisevaner

I den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2013/14 var det 9 prosent av respondentene som svarte at de for tiden har noen fysiske problemer som begrenser deres muligheter til å bevege seg utendørs eller bruke transportmidler. Det er flest som har problemer med å gå (77 prosent), 67 prosent oppgir at de har problemer med å sykle, 24 prosent har problemer med å reise med fly, 33 prosent å reise med annen kollektivtransport, 14 prosent å reise i bil som passasjer og 29 prosent å kjøre bil selv.¹⁴⁸

Transportøkonomisk institutt har foretatt en dybdeanalyse av reisevaneundersøkelsen og finner at personer som har fysiske problemer har færre daglige reiser, 2,7, mot 3,3, i hele befolkningen. De reiser også kortere, 33,8 km mot 46,5 km pr dag. Det ser ikke ut til at været er en viktig forklaringsfaktor på denne forskjellen. 3,3 prosent av de som oppgir fysiske problemer og 2 prosent av de som ikke oppgir å ha fysiske problemer svarer at de ble forhindret fra å foreta en reise på reisedagen på grunn av dårlig vær eller føre. Det er i hovedsak færre arbeids- og skolereiser som trekker ned. Hovedforskjellen ligger i at førstnevnte har færre arbeids- og skolereiser. Antallet daglige tjenestereiser, handle- eller servicereiser, følge- og omsorgsreiser, fritidsreiser, besøksreiser og antall daglige reiser med andre reisemål er påfallende likt i de to gruppene.¹⁴⁹

Den svenske reisevaneundersøkelsen inneholder data om reisevaner til personer med funksjonsnedsettelse sammenlignet med den øvrige befolkningen. 69 prosent av personer med funksjonsnedsettelse foretar en

¹⁴⁷ Nielsen, A. F. og Skollerud, K., 2018

¹⁴⁸ Hjorthol, R., Engebregtsen, Ø. og Uteng, T. P., 2014

¹⁴⁹ Aarhaug, J. og Gregersen, F. A., 2016

reise per dag sammenlignet med 80 prosent i den øvrige befolkningen (gjelder perioden 2011 -2016).
Personer med bevegelseshemming reiser minst.¹⁵⁰

5.2.5 Transport - opplæring

80 prosent av bussjåfører i Telemark og Vestfold sier i en spørreundersøkelse at de alltid eller ofte forlater førersetet for å hjelpe passasjerer ved behov mens 20 prosent svarer sjelden eller av og til.¹⁵¹ 60 prosent av bussjåførene gir uttrykk for at de får nok opplæring i å bruke rullestol-lem, heis og lignende på bussen, mens 22 prosent er uenig. 61 prosent av bussjåførene er enig i at de får nok opplæring i å hjelpe passasjerer mens 20 prosent er ikke enig. Omtrent halvparten av bussjåførene i Telemark og Vestfold er enige i at de får nok opplæring i å løse vanskelige situasjoner som oppstår når passasjerer har ulike behov, mens 27 prosent mener de ikke får nok opplæring i å løse vanskelige situasjoner. 65 prosent av bussjåførene mener at holdeplassene ofte ikke er utformet på en god måte.

5.2.6 Informasjonsbehov

Opinion AS har på oppdrag for Entur AS undersøkt hvilken tilgjengelighetsinformasjon ulike trafikantgrupper med funksjonsnedsettelse har behov for når de reiser kollektivt.¹⁵² Resultatene av undersøkelsen skal benyttes av Entur til å forbedre informasjonen i digitale reisepanlegg, og dermed kunne bidra til bedre reiseopplevelser, økt frekvens og eventuelt få flere til å velge å reise kollektivt. Ruteinformasjon er viktigst for alle brukergruppene. Deretter er informasjon om annonsering/varsling av stoppesteder og avvik viktigst for flest.

64 prosent av de med nedsatt bevegelse oppgir at informasjon om selve holdeplassen/stasjonen er viktig for å reise kollektivt. 41 prosent av de med nedsatt syn, 39 prosent med nedsatt kognitiv funksjon og 24 prosent av de med nedsatt hørsel oppgir det samme. 49 prosent av de med nedsatt bevegelse, 32 prosent av de med nedsatt syn eller kognitiv funksjon sier det samme og 26 prosent av de med nedsatt hørsel sier at informasjon om utstyr og plass om bord er viktig for å reise kollektivt.

63 prosent av de med nedsatt bevegelse oppgir at informasjon om vær og føreforholdene på veien til – eller på – holdeplassen/stasjonen er viktig for å reise kollektivt. 48 prosent av de med nedsatt syn, 41 prosent av de med nedsatt kognitiv funksjon og 32 prosent av de med nedsatt hørsel oppgir det samme.

5.2.7 Bruk av beacon-teknologi

Next Signal har utviklet appen [Travel Companion](#) til bruk for alle kollektivreisende, inkludert personer med behov for tilpasset informasjon som syns- og hørselshemmede. Appen er utviklet for knutepunkt og kollektivtransport og gir mulighet for avansert innendørsnavigering, holdeplassannonsering og informasjon.

¹⁵⁰ Trafikkanalys, 2018, s. 16

¹⁵¹ Krogstad, J. R., Phillips, R. O. og Berge, S. H., 2019

¹⁵² Opinion, 2019

Horten kommune er først ute med å ta i bruk appen i det offentlige byrommet. Det er opprettet en trasé i Horten sentrum som gjør det mulig å navigere til bl.a. buss og ferje. Høsten 2019 starter et forskningsprosjekt på USN om denne type hjelpemiddel kan bidra til blant annet økt selvstendighet og økt bruk av kollektive transportmidler. Mer informasjon her – [Levende bysentrum](#).

[I et prosjekt ved Norsk Regnesentral](#) skal blinde- og svaksynte bruke Travel Companion. I tillegg til å spørre brukeren om hvordan appen fungerer skal den elektriske aktiviteten i hjernen måles (EEG). Dataene fra hjernen kan brukes til å fortelle om og når brukeren møter hindringer, opplevde problemer o.l. langs ruten i Horten sentrum. Prosjektets overordnede mål er å fremskaffe kunnskap om hvordan barrierer kan identifiseres med sensorteknologi og bidra til at universell utforming og tilgjengelighet prioriteres høyere.

Bruk av beacons/nettvarder er foreløpig i utprøvningsfasen. Teknologien åpner store muligheter for selvstendig navigering for personer med ekstra behov og det grunn til å regne med økt bruk av teknologien innen kollektivtransport i årene fremover.

5.2.8 Tilrettelegging for gående

Transportøkonomisk institutt har gjennomført en studie av tilrettelagte kryssinger for fotgjengere hvor virkningen av tilretteleggingen på trafikantenes opplevelser og atferd er undersøkt med hjelp av videoobservasjoner, vegkantintervjuer med kryssende fotgjengere, samt fokusgruppeintervjuer med eldre, synshemmede, foreldre og bilister. Tilrettelagte kryssinger kan benyttes på steder hvor gangfelt ikke er anbefalt. De har ikke sebrastriper og de kjørende på vegen har ikke vikeplikt for fotgjengere. Tilretteleggingen består som regel i nedsenket kantstein og det kan være en deleøy (refuge) på vegen.

I rapporten fra studien vises det til at tilrettelagte kryssinger forbedrer fremkommeligheten for de aller fleste i forhold til kryssingssteder uten tilrettelegging men at de på veger med mye trafikk og høy fart oppleves som utrygge av de fleste. Det pekes på at for enkelte grupper kan tilrettelagte kryssinger være en mer eller mindre uoverkommelig barriere, dvs. at de må velge andre ruter eller andre transportmidler, eller avstå fra å reise. «Dette gjelder især synshemmede, bevegelseshemmede og barn. Disse gruppene behøver kryssinger med en større grad av tilrettelegging. Problemer er i hovedsak knyttet til at man er avhengig av store nok tidsluker mellom kjørende på vegen, eller at kjørende venter selv om de ikke må. For synshemmede kan det i tillegg være vanskelig å orientere seg.»¹⁵³

I et prosjekt i regi av Statens vegvesen ble det utført studier av to hverdagstrekninger i Hønefoss og Kristiansand. Formålet var å dokumentere og beskrive utfordringer i grenseflaten mellom universell utforming, trafiksikkerhet og drift/vedlikehold. Analysene ble utført ut fra et brukerperspektiv som gående eller syklende, og med tanke på funksjonsnedsettelse som nedsatt bevegelse, syn og forståelse. Studiene viser blant annet manglende samarbeid på tvers av vegeiere, noe som skaper bevegelsesbarrierer

¹⁵³ Høye A., Berge S., Øksenholt K. og Karlsen K (2019).

for eksempel i form av brøytekannt mellom veger som driftes av kommune og Statens vegvesen. Et annet funn som nevnes er manglende fokus på hele reisekjeder beregnet for myke trafikanter.¹⁵⁴

5.2.9 Samarbeid/koordinering

Samarbeid/samordning mellom ulike aktører innen transportsektoren for å skape bedre tilgjengelighet har vært tema i flere nasjonale transportplaner. I [NTP 2006-2015](#)¹⁵⁵ står det at det vil bli utviklet gode helhetlige transportløsninger for alle innenfor tilgjengelighetsprogrammet BRA. [NTP 2010-2019](#)¹⁵⁶ peker på at ansvarsdelingen på kollektivområdet stiller store krav til samarbeid mellom aktørene og aktørenes innsats må koordineres for å sikre at hele reisekjeden blir ivaretatt. I [Nasjonal transportplan 2014 – 2023](#)¹⁵⁷ pekes det på at fylkeskommunene bør ta initiativ til samarbeid mellom statlige etater og virksomheter og lokale myndigheter for å utarbeide felles, forpliktende planer for oppgradering av reisekjeder til universell utforming. [Nasjonal transportplan 2018–2029](#) understreker at målet om sammenhengende reisekjeder stiller store krav til samarbeid mellom statlige etater og virksomheter, kommuner, fylkeskommuner og private aktører.

Transportøkonomisk institutt gjennomførte i 2015 en kartlegging av fylkeskommunenes arbeid med universell utforming i kollektivtransporten. I [rapporten](#)¹⁵⁸ (pkt. 3.7 Fokus på hele reisekjeden) understrekes det at en helhetlig reisekjede krever samarbeid mellom flere aktører. 13 fylkeskommuner oppgir at de har fokus på hele reisekjeden i sitt arbeid mens fire fylkeskommuner oppgir at de ikke har det i sitt arbeid. 10 fylkeskommuner oppgir at de har tatt initiativ til samarbeid med andre aktører for å arbeide med hele reisekjeden, mens fire fylkeskommuner svarer negativt på dette. Over halvparten av fylkeskommunene bekrefter at de har nettverkssamarbeid med andre organisasjoner (pkt. 3.11. Nettverkssamarbeid). Seks av ni fylkeskommuner som har et nettverkssamarbeid rapporterer at innsats om universell utforming samordnes gjennom nettverk.

Utover rapporten fra TØI synes det å foreligge lite systematisk kunnskap om status for koordinering/samarbeid mellom etater for å skape en universell utformet reisekjede – både i nye utbyggingsprosjekter og ved oppgraderinger av infrastruktur. Vi mangler kunnskap om etatene/aktørene er mer bevisste nå på samarbeid/koordinering på tvers av forvaltningsnivåer og mellom ulike transportaktører i dag sammenlignet med 2004 da NTP 2006-2015 ble lagt frem.

Det kan også reises spørsmål ved om vi mangler virkemidler eller kunnskap om virkemidler for å oppnå samarbeid på tvers av aktører. Dette gjør at det blir viktig at erfaringer fra prosjekter hvor samarbeidet har fungert bra formidles videre til de ulike aktørene i transportsektoren.

¹⁵⁴ Statens vegvesen 2016

¹⁵⁵ Samferdselsdepartementet, 2004

¹⁵⁶ Samferdselsdepartementet, 2009

¹⁵⁷ Samferdselsdepartementet, 2013

¹⁵⁸ Krogstad, J.R.2015

5.3 Funksjonshemmedes organisasjoners vurdering

Funksjonshemmede møter omfattende barrierer i transportsektoren. Det gjelder alle transportmidler. Dette begrenser mulighetene til å delta på lik linje med andre i utdanning, arbeid, sosialt liv og i samfunnet.

Plikten til generell tilrettelegging etter Likestillings- og diskrimineringsloven begrenses av bestemmelsen om «uforholdsmessig byrde». Det er ikke gitt tidsfrister for når transportmidler og infrastruktur skal være universelt utformet. Tidligere var universell utforming et hovedmål i NTP. Nå er universell utforming plassert lavere i målhierarkiet, noe vi frykter vil svekke innsatsen på dette området.

Referanse: Alternativ rapport til FN-komiteen, 2019. Artikkel 9.

5.4 Kunnskapsmangler

Det foreligger tall som viser eller indikerer graden av tilgjengelighet/universell utforming for veier/holdeplasser/ferjesamband, stasjoner på jernbanenettet, lufthavner og for skip/ferjer. Tallene kan imidlertid være beheftet med usikkerhet. Det kan skyldes at det ikke er brukt entydige definisjoner på hva en legger i henholdsvis tilgjengelighet og universell utforming og entydige avgrensinger av hvilke objekter som skal registreres. Tallene kan videre være basert på anslag/vurderinger og gir da ikke et sikkert bilde av situasjonen. Når det gjelder skip/ferjer foreligger det ingen egen statistikk om tilgjengelighet/universell utforming. Sjøfartsdirektoratet har oversikt over antall/andel skip i ulike sertifiseringsgrupper og hvor det er forutsatt at skipene skal tilfredsstille bestemte krav, herunder om universell utforming eller sikkerhet for bevegelseshemmede personer.

For å få bedre oversikt over status er det behov for systematisk registrering av grad av tilgjengelighet/universell utforming når det gjelder infrastruktur innen kollektivtransport. Registrering bør foretas med jevne mellomrom for å få et bilde av utviklingen i tid. Når det gjelder skip/ferjer, bør det vurderes om det skal gjennomføres en kartlegging/spørreundersøkelse til rederiene for å få et mer sikkert bilde av situasjonen.

Det er foretatt enkeltstående kartlegginger av barrierer og bruk av kollektivtransport. Det er behov for en mer systematisk kunnskapsinnhenting gjennom større og mer helhetlige kartlegginger. Kartlegginger bør foretas med jevne mellomrom slik at en kan se utviklingen over tid. Det bør foretas kartlegginger av både barrierer og bruk for personer med ulike funksjonsnedsettelse og for befolkningen som helhet.

Det foreligger lite systematisk kunnskap om status for koordinering/samarbeid mellom forvaltningsnivåer/etater/transportaktører for å skape en universell utformet reisekjede. Vi mangler kunnskap om i hvilken grad etatene/aktører er blitt mer bevisste på samarbeid som følge av at dette tema er blitt understreket i flere transportplaner. Det kan reises spørsmål ved om vi mangler virkemidler eller kunnskap om virkemidler for å oppnå samarbeid på tvers av aktører. Dette gjør at det blir viktig at erfaringer fra prosjekter hvor samarbeidet har fungert bra formidles videre til de ulike aktørene i transportsektoren.

Det er foretatt få kartlegginger som omfatter personer med utviklingshemming, personer med kognitiv funksjonsnedsettelse og personer med ADHD, og de kartlegginger som er foretatt viser at disse gruppene opplever barrierer. Det er viktig at fremtidig kunnskapsinnhenting når det gjelder transport og universell utforming også omfatter disse gruppene. Personer med kognitivt svikt/usynlige funksjonsnedsettelser kan ha vansker med digitale tjenester i kollektivtransporten og det er behov for nærmere kartlegging av omfang og typer utfordring.

5.5 Oppsummering og vurdering

Et universelt utformet transportsystem er grunnleggende for at alle skal kunne delta på lik linje i samfunnet f.eks. komme til og fra skolen, arbeid, kultur og fritid. I dette kapitlet har vi gitt en oversikt over status for universell utforming av transportmidler og infrastruktur. Hovedfunnene kan oppsummeres med følgende punkter:

5.5.1 Tilgjengelig samferdsel

- Graden av tilgjengelighet/universell utforming varierer mellom sektorene i samferdselssektoren – fra anslagsvis 10 prosent til 50 prosent av infrastrukturen (holdeplasser, stasjoner, flyplasser og skip/ferjer). Tallene kan imidlertid være beheftet med usikkerhet som kan ha ulike årsaker – bl.a. om det er entydige krav til registrering.
- Det varierer hvor godt graden av tilgjengelighet/universell utforming er kartlagt/registrert i de ulike sektorene
- Foreliggende tall indikerer at det synes å være langt igjen til kollektivtransporttilbudet er universelt utformet.
- Bufdir vurderer at det vil være viktig å jobbe for en mer systematisk registrering eller kartlegging av grad av tilgjengelighet/universell utforming når det gjelder infrastruktur innen kollektivtransport.

5.5.2 Barrierer og bruk av kollektivtransport

- Personer med funksjonsnedsettelse opplever i langt større grad enn befolkningen uten funksjonsnedsettelse barrierer ved bruk av kollektivtransport. Dette gjelder alle grupper av funksjonsnedsettelser, men spesielt personer med nedsatt bevegelsesevne.
- Bruken av kollektivtransport blant personer med nedsatt bevegelsesevne er klart mindre enn i befolkningen ellers.
- Vi vurderer at det er behov for en mer systematisk kunnskapsinnhenting gjennom større og mer helhetlige kartlegginger av barrierer og bruk av kollektivtransport. Kartlegginger bør foretas med jevne mellomrom slik at en kan se utviklingen over tid. Det bør foretas kartlegginger av både barrierer og bruk for personer med ulike funksjonsnedsettelser og for befolkningen som helhet.

5.5.3 Samarbeid og koordinering

- Det foreligger lite systematisk kunnskap om status for koordinering/samarbeid mellom forvaltningsnivåer/etater/transportaktører for å skape en universell utformet reisekjede. Vi mangler kunnskap om i hvilken grad etatene/aktører er blitt mer bevisste på samarbeid som følge av at dette tema er blitt understreket i flere transportplaner.

6. Sektorovergripende temaer

6.1 Smarte byer

Steds- og byutvikling er sammensatt og komplekst. Det involverer de fleste sektorer, deriblant teknologi, transport, plan og bygg.

Det er ikke opprettet en nasjonal strategi for smarte byer i Norge, men mange kommuner er godt i gang med smarte prosjekter og det finnes flere smartbynettverk eller klynger.¹⁵⁹ I Stortingsmelding 27 *Digital agenda for Norge*¹⁶⁰ er en smart by definert slik: «En smart by bruker digital teknologi til å gjøre byene til bedre steder å leve, bo og arbeide i. Smartbyinitiativer har som mål å forbedre offentlige tjenester og innbyggernes livskvalitet, utnytte felles ressurser optimalt, øke byenes produktivitet, samt å redusere klima- og miljøproblemer i byene.»

På oppdrag fra BLD arrangerte Bufdir i 2018 en konferanse « Inclusive Smart Cities » hvor aktører på tvers av de ulike fagfelt og sektorene var samlet, både fra myndighet, næring og brukerorganisasjoner. Dette fungerte som en arena for å bevege seg «sidelengs» til tilgrensende og overlappende felt. På-tvers-deltakelsen åpnet for nye og ukjente måter å forstå smarte løsninger på.

Universelt utformede smartby-løsninger kan hjelpe folk å forbli produktive når de blir eldre, og sikre at en person med funksjonsnedsettelse også kan få tilgang til tjenester og innhold i en stadig mer digitalisert verden. I mange av smartby-initiativene er imidlertid søkelyset på universell utforming og tilgjengelighet fraværende. Noen hovedutfordringer¹⁶¹ handler om:

- manglende bevissthet om e-tilgjengelighet for mennesker med funksjonsnedsettelse
- mangel på informasjon og retningslinjer om hvordan man tilrettelegger for mennesker med funksjonsnedsettelse
- mangel på involvering av mennesker med funksjonsnedsettelse

¹⁵⁹ Smarte byer Norge, 2019

¹⁶⁰ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2016

¹⁶¹ <https://smartcities4all.org/>

- mangel på tilgjengelighetsfokus i smartby-planlegging

6.2 Standardisering

Arbeidet med universell utforming i Norge har pågått i nærmere 20 år, og bruk av standarder har vært ansett som et sentralt virkemiddel i dette arbeidet. Standarder og andre former for spesifikasjoner kan konkretisere og operasjonalisere arbeidet slik at det blir mer håndterbart. Et antall standarder om universell utforming har blitt tatt frem i denne perioden. Ikke alle har vist seg å være like relevante, eller like mye brukt, men standardisering vil være et viktig virkemiddel i årene som kommer.

Internasjonale standarder utvikles i regi av ISO-organisasjonen, mens europeiske standarder utgis av standardiseringsorganene CEN, CENELEC og ETSI. Norske standarder utgis av Standard Norge og gjelder i Norge.

EU benytter standarder som et strategisk virkemiddel for å bygge opp under lovverket. Nye lover følges opp av harmoniserte standarder som blir normgivende i EU og for Norge gjennom EØS-avtalen. Det er viktig at norske myndigheter er orientert om hva som skjer i EU og internasjonalt og deltar i standardisering for å oppnå ønskede politiske mål.

EUs strategi er at alle standardiseringsprosesser tar hensyn til universell utforming og tilgjengelighet der det er relevant, noe de beskriver i EU-mandatet M473: «To include Accessibility following Design for All in relevant standardisation activities». Her er det utarbeidet forslag til prosedyrer for hvordan europeiske standardiseringskomiteer skal håndtere tilgjengelighetsaspektet når de utvikler og reviderer standarder.

I 2016 fikk Bufdir i oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) å lage en strategi for arbeidet med utvikling av standarder for universell utforming.¹⁶² Oppdraget var forankret i Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019, under tiltak SO 2.

I strategiforslaget oversendt BLD i 2016 foreslår Bufdir at strategiens hovedmål er å medvirke til at varer og tjenester blir mer tilgjengelige og brukervennlige. For å oppnå dette har Bufdir definert følgende delmål:

- styrke offentlige innkjøpere i arbeidet med å anskaffe tilgjengelige varer og tjenester
- bygge opp under diskrimineringslovverket (LDL) med spesifikasjoner som gjør det enklere å klage på manglende tilgjengelighet og å håndheve loven
- holde norske myndigheter oppdatert og muliggjøre deltakelse i pågående og planlagte standardiseringsarbeider med relevans for tilgjengelighet på europeisk og internasjonalt nivå.

Bufdir foreslår følgende strategiske hovedinnretning på standardiseringsarbeidet:

- prioritere integrering av tilgjengelighetskrav inn i standarder der det er relevant («mainstreaming»)
- økt satsning på europeisk og internasjonalt standardiseringsarbeid

¹⁶² Bufdir, 2016

- økt bevissthet om når det er hensiktsmessig å ta frem egne norske standarder.
- økt satsning på å innlemme universell utforming og tilgjengelighetskrav med øvrige krav ved revidering og utvikling av standarder

Standard Norge har per 2020 ca. 13 nasjonale standarder som omhandler universell utforming på områdene bygg og uteområder, transport, reiseliv, IKT og tjenester.¹⁶³ Samtidig er også internasjonale standarder tatt inn i Norges lovverk. Eksempelvis viser IKT-forskriften til den internasjonale standarden WCAG 2.0 (nivå AA) for websider og apper, og 10 internasjonale standarder¹⁶⁴ for å oppnå universell utforming av automater. Det vil også foregå europeisk standardiseringsarbeid i forbindelse med det kommende tilgjengelighetsdirektivet fra EU (European Accessibility Act)¹⁶⁵, som Kulturdepartementet (KUD) og Bufdir skal jobbe med i tiden framover.

I Norge følger Universell utforming av omgivelser, varer og tjenester prinsippet om sektoransvar. Samtidig har enkelte myndigheter et faglig ansvar for universell utforming på tvers av sektorene. Det sektorovergripende ansvaret er ofte av generell art og kan suppleres med sektorspesifikke krav til varer og tjenester innen sektorene. Det er viktig for framdriften på tilgjengelighetsområdet at fagmyndighetene presenterer klare krav til tilgjengelighet til bruk for sektorene og næringslivet.

7. Avslutning

Det er krevende å gi en fullstendig oversikt over graden av tilgjengelighet og universell utforming i Norge i dag. Det skyldes både at det i begrenset grad er gjort systematiske målinger av tilgjengelighet og universell utforming, men også at fagfeltet er svært bredt og omfatter en rekke fagområder som IKT, transport, planlegging, bygg, anlegg, uteområder, produkter og tjenester.

Manglende systematisk måling av progresjon innen kartlegging og oppgradering av universell utforming og lite systematisk forskning er blant de viktigste funnene i analysen av materialet. Vi mener bedre kartlegginger kan bidra til å stake ut retning for videre politikkutforming innenfor fagfeltet.

Vi ser derfor at det er behov for mer forskning på universell utforming innenfor ulike sektorer. Samtidig er det også gjort fremskritt i kunnskapstilfanget i senere år, og selv om vi ikke vet alt, vet vi mye om enkelte deler av universell utforming og tilgjengelighet i Norge i dag.

Vi ser at bygningsmassen som Statsbygg har ansvar for i økende grad etterlever krav om universell utforming. Både innenfor IKT og transport ser vi også tegn til at tilstanden blir bedre og en bedret utvikling.

¹⁶³ <https://www.standard.no/fagomrader/arbeidsmiljo-og-hms/universell-utforming/>

¹⁶⁴ Difi, 2018

¹⁶⁵ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202> (Lest 23.04.2020)

Gjennom befolknings- og holdningsundersøkelser ser vi også at det er mye positivitet og optimisme knyttet til et mer universelt utformet samfunn.

Gjennom ulike tiltak i stat, fylkeskommune, kommune og privat sektor, ser vi også at stadig mer av det fysiske miljøet blir kartlagt og registrert, slik at vår kunnskap og oversikt øker. Dette er samtidig en utvikling som går langsomt, men går stadig framover. Det kan synes som det er behov for enda større satsinger på kartlegginger og registreringer i lokalmiljøer rundt om i landet.

Samtidig viser denne rapporten at en samlet vurdering av graden av universell utforming er svært vanskelig å oppnå. Innen de ulike områdene denne rapporten ser på, er det for det første store generelle kunnskapsmangler. For det andre ser vi at der vi har kunnskap, gir denne i mange tilfeller kun et lite bilde av tilstand og utvikling innenfor spesifikke områder.

Referanseliste

Aarhaug, J. og Gregersen, F. A. (2016). *Vinter, vær og funksjonsnedsettelse – en dybdeanalyse av den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2013/14*. (TØI-rapport 1543/2016). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=44613>

Anskaffelsesloven. (2016). Lov om offentlige anskaffelser (LOV-2016-06-17-73). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-73>

Bjerkan, K. I., Øvstedal, L., Nordtømme, M. E., Kummeneje, A. og Solvoll, G. (2015). *Transportordninger og arbeidsdeltakelse: Transport og arbeid blant personer med funksjonsnedsettelse*. (SINTEF Rapport A27047). Hentet fra <https://sintef.brage.unit.no/sintef-xmlui/handle/11250/2466673>

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2016). *Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Barne- og familiedepartementet. (2019). *Kirkebygg*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Barne- og likestillingsdepartementet. (2018). *Et samfunn for alle. Regjeringens strategi for likestilling av mennesker med funksjonsnedsettelse for perioden 2020–2030*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Barne- og likestillingsdepartementet. (2019). *Tildelingsbrev til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet 2019*, vedlegg 1, pkt. 15.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2017, juli). Universell utforming i offentlige bygninger. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Bolig_og_bygg/Offentlige_bygg/ (lesedato 05.12.2019)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2018). *Kommuneundersøkelse 2017. Universell utforming og kartlegging*. Hentet fra https://www.bufdir.no/globalassets/global/Kommuneundersokelse_2017_Universell_utforming_og_kartlegging.pdf

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2019a). *Universell utforming – kunnskapsutvikling, kompetanseheving og informasjon*. Hentet fra: [https://www.bufdir.no/Tilskudd/Se_hvem_som_har_fatt_tilskudd/Likestilling_og_inkludering/Universell_u](https://www.bufdir.no/Tilskudd/Se_hvem_som_har_fatt_tilskudd/Likestilling_og_inkludering/Universell_utforming_kunnskapsutvikling_kompetanseheving_og_informasjon/)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2019b). Høringssvar fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-om-miljo-og-helse-i-barnehager-og-skoler/id2670278/?uid=873ffce9-4644-46f9-af96-5d05f1bc149f>

Business Standard. (2016). *Gartner says by 2020, more than half of major new business processes and systems will incorporate some element of the internet of things*. Hentet fra https://www.business-standard.com/article/news-cm/gartner-says-by-2020-more-than-half-of-major-new-business-processes-and-systems-will-incorporate-some-element-of-the-internet-of-things-116011800118_1.html

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2014). *Digitalisering for alle? Ei undersøkning om universell utforming av IKT i private og offentlege verksemder*. Hentet fra [https://uu.difi.no/sites/tilsyn2/files/difi-rapport-2014-03-digitalisering-for-alle-ei-undersoking-om-universell-utforming-av-ikt-i-private-og-offentlege-verksemder .pdf](https://uu.difi.no/sites/tilsyn2/files/difi-rapport-2014-03-digitalisering-for-alle-ei-undersoking-om-universell-utforming-av-ikt-i-private-og-offentlege-verksemder.pdf)

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2016). *Tilgjengelige automater: Status for universell utforming av selvbetjeningsautomater – 2015*. (Difi-notat 2016:5). Hentet fra https://www.difi.no/sites/difino/files/difi-notat_2016-5_tilgjengelige_automater-status_for_universell_utforming_av_selvbetjeningsautomater-2015.pdf

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2017). *Innbyggerundersøkelsen 2017*. Hentet fra https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/ikt/#heading18952

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2017b). *Innbyggerundersøkelsen 2017*. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Transport/Bruk_av_transport/

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2018). *Krav til automater*. Hentet fra <https://uu.difi.no/krav-og-regelverk/automater/krav-til-automater#Oversikt> (lesedato 05.12.2019)

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2019a). *Statusmåling 2018 - Oppsummering*. Hentet fra <https://uu.difi.no/tilsyn/statistikk-og-undersokelser/statusmaling-2018-oppsummering#2.%20Resultat%20fr%C3%A5%20statusm%C3%A5linga>

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2019b). *Egenkontroll av automater. Tilsyn for universell utforming av ikt*. Hentet fra <https://egenkontroll.difi.no/>

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2019c). *EUs webdirektiv (WAD)*. Hentet fra <https://uu.difi.no/krav-og-regelverk/eus-webdirektiv-wad> (lesedato 05.12.2019)

Direktoratet for forvaltning og ikt. (2019). *Kartlegging av mobilapplikasjoner omfattet av krav til universell utforming av ikt*. Hentet fra <https://uu.difi.no/node/1008/> (lesedato 21.02.2020)

Direktoratet for e-helse. (2016). *Teknisk anbefaling velferdsteknologi: anbefalinger knyttet til tekniske krav for trygghetsskapende teknologi*. (IS-2534). Hentet fra https://ehelse.no/tema/velferdsteknologi/_attachment/inline/917f8c1b-775e-414f-b1a2-ee04f7810f94:4d0675e58e1a4ed4f37b894bede523049db188ee/Anbefalinger%20om%20tekniske%20krav%20til%20trygghetsteknologi.pdf

Fjørtoft, S. O., Thun, S. og Buvik, M. P. (2019). *Monitor 2019: En deskriptiv kartlegging av digital tilstand i norske skoler og barnehager*. (SINTEF rapport 2019:00877). Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2626335>

FN. (2007). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. (Resolution 61/106). Hentet fra <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

Forbrukerrådet. (2019). *Rapport forbrukerholdninger tilkoblede produkter*. Hentet fra <https://fil.forbrukerradet.no/wp-content/uploads/2019/03/rapport-forbrukerbekymringer-iot-skrivebeskyttet.pdf>

Forskrift om tilskudd til audiovisuell produksjon. (2016). (FOR-2016-10-31-1264). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-10-31-1264>

Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger. (2013). Forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)- løsninger (FOR-2013-06-21-732). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-06-21-732>

Game changers/Ipsos (2018): Rapport - Universell utforming

Helsedirektoratet (2016). *Første gevinstrealiseringsrapport med anbefalinger: nasjonalt velferdsteknologiprogram*. (IS-2416). Hentet fra

<https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/gevinstrealiseringsrapporter-nasjonalt-velferdsteknologiprogram>

Helsedirektoratet. (2017). *Andre gevinstrealiseringsrapport med anbefalinger: nasjonalt velferdsteknologiprogram*. (IS-2557). Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/gevinstrealiseringsrapporter-nasjonalt-velferdsteknologiprogram>

Helse- og omsorgsdepartementet. (2013). *Morgendagens omsorg*. (Meld. St. 29 (2012-2013)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Høye A., Berge S., Øksenholt K. og Karlsen K (2019).: Tilrettelagte kryssinger for fotgjengere – Trafikksikkerhet og universell utforming. TØI rapport 1743/2019. Hentet fra: <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=52090>

Hjorthol, R., Engebregtsen, Ø. og Uteng, T. P. (2014). *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2013/14 – nøkkelrapport*. (TØI-rapport 1383/2014). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=39511>

Husbanken. (2019). *Veileder for lokalisering og utforming av omsorgsbygg*. Hentet fra <https://nedlasting.husbanken.no/Filer/8f7.pdf>

IK-bygg. (2019). *Tilstandsbarometer for kommunale bygg*. Hentet fra https://kommune.ikbygg.no/domestic_statistics

Implement Consulting Group og Funca.nu. (2016). *Digitale hinder for økt sysselsetting*. Hentet fra https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Digitale_hindre_for_sysselsetting_2016.pdf

Ipsos. (2016). *Mobilitet for synshemmede*. Hentet fra <https://www.blindeforbundet.no/om-blindeforbundet/undersokelser>

Kantar (2019). *Tilgjengelighet ved valg for syns- og bevegelseshemmede, lokalvalget i 2019*.

Kartverket (2019). *Tilgjengelighet per 17.09.2019*. Upubliserte tall.

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon. (2018). *Kirkekontrollrapport*. Upublisert rapport.

Komitéen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. (2019). *Avsluttende merknader til Norges første rapport*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2016). *Digital agenda for Norge*. (Meld. St. 27 (2015-2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019a). *En digital offentlig sektor: Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019-2025*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019b). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Kulturdepartementet. (2019). Høring – nye krav til universell utforming av nettsteder og mobilapplikasjoner for offentlige og private virksomheter. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Knarlag, K. og Kvernevik, B. (2019). *Kartlegging av universell utforming som fagbegrep i norske IKT-utdanninger*. (Universellrapport 2:2019). Hentet fra <https://www.universell.no/files/share/fileupload/2491/Prosjektrapport%20IKT-utdanninger.pdf>

Knarvik, U. og Trondsen, M. V. (2016). *Kunnskapsoppsummering: eksisterende velferdsteknologiutprøvinger i Norden for barn og unge med funksjonsnedsettelse*. (NSE-rapport 02-2016). Hentet fra https://ehealthresearch.no/files/documents/Prosjektrapporter/NSE-rapport_2016-02_Kunnskapsoppsummering_Eksisterende_vf-teknologiutprovinger.pdf

Krogstad, J.R. (2015): Fylkeskommunenes arbeid med universell utforming. (TØI rapport 1456/2015). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=41624>

Krogstad, J. R., Phillips, R. O. og Berge, S. H. (2019). *Kollektivtransport for alle: Bussjåførenes rolle*. (TØI-rapport 1683/2019). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=50230>

Kulturdepartementet. (2019). Norge har mottatt anbefalingene fra CRPD-komiteen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-har-mottatt-anbefalingene-fra-crpd-komiteen/id2641605/>

Kulturrådet. (2019). *Statistikk for museum 2018*. Hentet fra <https://www.kulturradet.no>

Kunnskapsdepartementet (2017). Digitaliseringsstrategi for universitets- og høyskolesektoren 2017-2021. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Kurtze, N. B. og Hem, K. G. (2009). *Utrednings- og forskningsprosjekt om hjelpemiddelformidling, tilrettelegging og rehabilitering som fag- og forskningsfelt*. (Sintef rapport). Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ad/publikasjoner/nou/2010/hjelpemiddelutvalget_sintef.pdf

Langørgen, E. (2019). *Funksjonshemming og profesjonsutdanninger i lys av studenter, lærere og praksisveilederes erfaringer* (Doktoravhandling). Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2612960/Eli%20Lang%c3%b8rgen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

MediaLT (2019). *Status synstolking*. Hentet fra <http://medialt.no/dokumenter-og-lenker/1363.aspx>

MediaLT (2019). *Status for tilgjengelighet i apper*. Hentet fra <https://www.blindeforbundet.no/synshemmedes-aksjonsuke/test-av-tilgjengelighet-i-apper>

Medietilsynet (2018). *Allmennkringkastingsrapporten 2017*. Hentet fra <https://medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/allmennkringkasting/allmennkringkastingsrapporten2017.pdf>

Miljødirektoratet. (2019). *Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv*. (M-1326). Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1326/m1326.pdf>

Nielsen, A. F. og Skollerud, K. (2018). *Universell utforming av transportsystemer for grupper med nedsatt psykisk funksjonsevne*. (TØI-rapport 1615/2018). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=46941>

Nordbakke, S. og Skollerud, K. (2016). *Transport, udekket aktivitetsbehov og velferd blant personer med nedsatt bevegelsesevne*. (TØI-rapport 1465/2016). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=41904>

NRK. (2019). Retningslinjer for forhåndsinnspilt synstolking. Hentet fra <https://hjelp.nrk.no/wp-content/uploads/2018/08/NRK-retningslinjer-synstolking-januar-2019.pdf>

Kvistum, I. (2013). Åtte av ti skoler stryker på tilgjengelighet. *Handicapnytt- Norges handicapforbund*. Hentet fra <https://www.handicapnytt.no/atte-av-ti-skoler-stryker-pa-tilgjengelighet/> (lesedato 05.12.2019)

NOU 1992: 1. (1992). *Trygghet – Verdighet – Omsorg*. Oslo: Sosialdepartementet

NOU 2011: 11. (2011). *Innovasjon i omsorg*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet

NOU 2016: 3. (2016). *Ved et vendepunkt: Fra ressursøkonomi til kunnskapsøkonomi*. Oslo: Finansdepartementet

NOU 2016: 17. (2016). *På lik linje – Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet

Opinion. (2019). *Tilgjengelighetsinformasjon fra et brukerperspektiv*. Hentet fra <https://www.entur.org/wp-content/uploads/2019/09/Tilgjengelighetsinformasjon-fra-et-brukerperspektiv-v%C3%A5ren-2019.pdf>

Oslo Economics. (2019). *Valggjennomføringsundersøkelsen 2019*. Utarbeidet av Oslo Economics på oppdrag fra kommunal- og moderniseringsdepartementet Desember 2019. OE-rapport 2019-45

Plan- og bygningsloven. (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

Proba samfunnsanalyse. (2018). *Barrierer i høyere utdanning for personer med funksjonsnedsettelse. Utarbeidet for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.* (Proba-rapport 2018–02). Hentet fra [https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Barrierer i hoyere utdanning for personer med nedsatt funksjons evne.pdf](https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Barrierer_i_hoyere_utdanning_for_personer_med_nedsatt_funksjons_evne.pdf)

[Proba samfunnsanalyse. \(2019\). Kunnskapssammenstilling og evaluering av regjeringens handlingsplaner for universell utforming.](#)

Proba samfunnsanalyse. (2019). *Universell utforming av IKT med vekt på læremidler i UH-sektoren.* (Proba-rapport 2019-02). Hentet fra <https://www.universell.no/files/share/fileupload/2667/Rapport%202019-2%20Universell%20utforming%20av%20digitale%20i%C3%A6remidler%20i%20UH-sektoren.pdf>

Rambøl. (2018). *Kartlegging av digital modenhet i kommunesektoren.* Hentet fra <https://www.ks.no/contentassets/3f544fbe44c1404a8b81f7f98737509f/digital-modenhet.pdf>

Arbeids- og sosialdepartementet. (2017). *En mer effektiv og fremtidsrettet hjelpemiddelformidling.* Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Samferdselsdepartementet (2004): St.meld. nr. 24 (2003–2004) Nasjonal transportplan 2006–2015. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Samferdselsdepartementet (2009): St.meld. nr. 16 (2008–2009) Nasjonal transportplan 2010–2019. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Samferdselsdepartementet (2013): Meld. St. 26 (2012–2013) Melding til Stortinget. Nasjonal transportplan 2014 – 2023. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Samferdselsdepartementet. (2017). *Nasjonal transportplan 2018-2029.* (Meld. St. 33 (2016-2017)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Samferdselsdepartementet. Prop. 1 S (2019-2020). Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak) for budsjettåret 2020. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Sentio Research. (2017). *Bruk av kollektivtransport i befolkningen blant personer med funksjonsnedsettelse.* Hentet fra https://buudir.no/globalassets/global/bruk_av_kollektivtransport_i_befolkningen_og_blant_personer_med_nedsatt_funksjonsevne.pdf

Sentio Research. (2018). *Befolkningens kjennskap og holdninger til universell utforming.* Hentet fra [http://www.buudir.no/globalassets/global/Befolkningens kjennskap og holdninger til universell utforming.pdf](http://www.buudir.no/globalassets/global/Befolkningens_kjennskap_og_holdninger_til_universell_utforming.pdf)

Slettemås, D., Mainsah, H. og Berg, L. (2018). *Eldres digitale hverdag: En landsdekkende undersøkelse om tilgang, mestring og utfordringer i informasjonssamfunnet.* (SIFO - oppdragsrapport 18-2018). Hentet fra

<https://fagarkivet-hioa.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12199/1309/OR-18%20Eldres%20digitale%20hverdag%20.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Smarte byer Norge. (2019). *Smartbyene*. Hentet fra <http://www.smartebyernorge.no/smartbynett/smartbyene>

Sosialdepartementet. (1990). *Om gjennomføring av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming*. (St. Meld. 47 (1989-90)). Oslo: Sosialdepartementet

Statens vegvesen (2016). Fokus på drift og vedlikehold for gående og syklende: anbefalte tiltak for å dekke gapet mellom håndbok og virkelighet. Statens vegvesens rapporter;457. Hentet fra: <https://vegvesen.brage.unit.no/vegvesen-xmlui/handle/11250/2611898>

Statens vegvesen Vegdirektoratet (2019): Årsrapport 2018, s. 24: Hentet fra: https://www.vegvesen.no/_attachment/2678331/binary/1325638?fast_title=%C3%85rsrapport+2018.pdf

Statistisk sentralbyrå. (2018a). Diverse tabeller hentet fra statistikkbanken for plan- og byggesaksbehandling. <https://www.ssb.no/statbank/list/fysplan>

Statistisk sentralbyrå. (2018b). Diverse tabeller hentet fra statistikkbanken for miljøforvaltning. https://www.ssb.no/statbank/list/miljo_kostr/

Statistisk sentralbyrå. (2019a). *Funksjonshemmede, arbeidskraftundersøkelsen*. Hentet fra: <https://www.ssb.no/akutu/>

Statistisk sentralbyrå. (2019b). *Museum og samlinger*. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/museer>

Statistisk sentralbyrå. (2019c). *Sjukeheimar, heimetenester og andre omsorgstenester*. Hentet fra: <https://www.ssb.no/helse/statistikker/pleie>

Trafikanalys – Rapport 2019:3: Kollektivtrafikkens barriærer – kartlegging av hinder i kollektivtrafikkens tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettning. Hentet fra: https://www.trafa.se/globalassets/rapporter/2019/rapport-2019_3-kollektivtrafikkens-barrierer.pdf

Transportøkonomisk institutt (2018): Enkelt å måle samfunnsnytte av kollektivtiltak. Hentet fra <https://www.toi.no/forskningsomrader/marked-og-styring/enkelt-a-male-samfunnsnytte-av-kollektivtiltak-article34967-1674.html>

Unge funksjonshemmede. (2019). *Folkehøyskolen – Et år for alle?* Hentet fra <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/utdanning/folkehøyskolen-et-ar-for-alle/>

Universell utforming. (2018a). *Tingenes internett og universell utforming*. Hentet fra <http://universellutforming.org/tingenes-internett-og-universell-utforming/>

Universell utforming. (2018b). *Universell utforming av skoler for elever med kognitive og sensoriske vansker*. Hentet fra <https://universellutforming.no/>

Utdanningsdirektoratet. (2019). *Skoleporten*. Hentet fra: <https://skoleporten.udir.no/>

Utdanningsdirektoratet, rådgivningstjenesten for fysisk læringsmiljø. (2019). *Edvard Munch videregående skole*. Hentet fra <http://www.skoleanlegg.utdanningsdirektoratet.no/artikkel/341/Edvard-Munch-Videregaende-skole> (lesedato 05.12.2019)

Valgforskriften. (2003). Forskrift om valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre (FOR-2003-01-02-5). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2003-01-02-5>

Øksenholt, K.V., Fearnley N. og Aarhaug J. (2014): Kollektivtransport for alle - hva vet vi om de som faller utenfor? TØI rapport 1381/2014. Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=39125>

Øksenholt, K. V. og Aarhaug, J. (2015). *Kollektivtransport for personer med funksjonsnedsettelse – erfaring fra ikke-brukere*. (TØI-rapport 1433/2015). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=41325>

Øye, O. J. (2019, 6. februar). Mangler kompetanse om universell utforming av digitale læremidler. *Utdanningsforskning*. Hentet fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/mangler-kompetanse-om-universell-utforming-av-digitale-laremidler/>

8. Funksjonshemmedes organisasjoners samlede vurdering

Funksjonshemmedes organisasjoner oppsummerer at det fortsatt er svært mange hindringer i samfunnet. Konsekvensene er diskriminering og manglende likestilling. Organisasjonene mener at problemet ikke er mangel på erfaringer og kunnskap, men mangel på handling og penger. Veikart universelt utformet nærscole 2030 er et viktig sted å starte. Organisasjonenes analyse er at det må et aktivt og helhetlig grep til, med forbedring av lovverket, økonomiske midler og økt kompetanse for å sikre universell utforming av samfunnet.

Lovverk er for svakt og går i feil retning

Funksjonshemmedes erfaringer er at lovverket er for svakt til å bygge ned samfunnsskapte barrierer og sikre likestilling. Det gjelder for alle samfunnsområder og er en sterkt medvirkende årsak at Norge i liten grad er universelt utformet. Dette er grundig belyst i sivilsamfunnets rapport, samtidig som vi ser nye utfordringer. Vi viser til anbefalingene i rapporten fra sivilsamfunnet. Vi vil her trekke fram.

- *Likestillings- og diskrimineringsloven m/rundskriv er svak. Den omfatter ikke alle områder som er nødvendig for å sikre likestilling. Uforholdsmessig byrde gjør at det skjer lite med eksisterende bygg.*
- *TEK17 har svakere krav enn TEK10, bl.a når det gjelder stigning, dimensjonering og lydkrav. Konsekvensene er at barrierer for deltakelse øker.*
- *Universell utforming er under press. KMD har nylig foreslått i høringsnotat at tilgjengelighet, forstått som spesialløsninger for funksjonshemmede, skal sidestilles med universell utforming som føring i ny formålsparagraf. KMD foreslår også økt kommunal frihet til ikke å følge lovverket, særlig ved eksisterende bygg.*
- *Universell utforming svekkes i Husbankens tilskudd. KMD foreslår i høring å ta føringen om universell utforming ut av grunnlånets formålsparagraf og kvalitetskrav.*

Noe går i positiv retning

Både Statsbygg, enkelte fylker og flere kommuner fører utviklingen i riktig retning. Fasiten er å forankre i planverket, ha oversikt over status, jobbe systematisk, ha konkrete mål og bevilge penger til å nå målet. Vi vil nevne Statsbygg som jobber systematisk for at deres bygningsmasse skal være universelt utformet i 2025 og informerer på byggforalle.no, Rogaland fylke som bruker samme metode og oppgraderer sine videregående skoler og har nettstedet tilgjengelig.no med informasjon og Undervisningsbygg i Oslo Kommune som har kartlagt sine skoler for å gjøre dem universelt utformet i så stor grad som mulig og satt av midler for å komme i gang. Erfaringer fra organisasjonene er at det i tillegg skjer mange enkelttiltak i kommunene, men at det må et mer helhetlig grep, satsing, lovverk, økonomiske midler og kompetanse til for å sikre at funksjonshemmede kan delta som borgere i samfunnet på lik linje med andre.

